

บทที่ 2

อัลกุรอาน อัลหะดีษ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “การปฏิบัติตามหลักคุณธรรมจริยธรรมอิสลามของนักเรียนโรงเรียนตาดีกา ตามทัศนะของผู้ปกครอง ในอำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี” ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาอัลกุรอาน อัลหะดีษ และจากเอกสาร งานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องซึ่งจะเสนอตามลำดับต่อไปนี้

- 2.1 การจัดการศึกษาของโรงเรียนตาดีกา
 - 2.1.1 ความหมายของโรงเรียนตาดีกา
 - 2.1.2 ความเป็นมาและความสำคัญของโรงเรียนตาดีกา
 - 2.1.3 ระบบการจัดการศึกษา
- 2.2 คุณธรรมจริยธรรมเพื่อการพัฒนาตน
 - 2.2.1 ความสะอาด
 - 2.2.2 ความสุภาพ
 - 2.2.3 ความกตัญญู
- 2.3 คุณธรรมจริยธรรมเพื่อพัฒนาการทำงาน
 - 2.3.1 ความขยัน
 - 2.3.2 ความประหยัด
 - 2.3.3 ความซื่อสัตย์
- 2.4 คุณธรรมจริยธรรมเพื่อพัฒนาการอยู่ร่วมในสังคม
 - 2.4.1 ความสามัคคี
 - 2.4.2 ความมีน้ำใจ
 - 2.4.3 ความมีวินัย
- 2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 การจัดการศึกษาของโรงเรียนตาดีกา

2.1.1 ความหมายของโรงเรียนตาดีกา

สำนักพัฒนาการศึกษา (2540 : 25) ได้ให้ความหมายของโรงเรียนตาดีกา หรือศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด ซึ่งเดิมคำว่า ตาดีกานั้นมาจากคำอ้อมภาษามลายูว่า (ตามัน) แปลว่า สถานที่ที่ให้การอบรม สั่งสอน (ดีดิกกัน) แปลว่า การอบรมบ่มนิสัย การเลี้ยงดู และการให้ความรู้แก่เด็ก (กานีอกๆ) แปลว่า เด็กเล็กๆ ที่ได้เข้ารับการอบรมและเรียนรู้ เพราะฉะนั้นคำว่า ตาดีกา จึงหมายถึง สถานที่เลี้ยงดูอบรมจริยธรรมให้แก่เด็กเล็กๆ

อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต, สุกรี หลังปฐเต๊ะ และกาเดร์ สะอะ (2551 : 6 - 7) ได้ให้ความหมายของโรงเรียนตาดีกาว่า ตาดีกาเป็นแหล่งเรียนรู้อิสลามและเป็นสถาบันการศึกษา สำหรับเยาวชนมุสลิมที่เก่าแก่ที่สุดสถาบันหนึ่งที่ถือกำเนิดในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เดิมที สถาบันการศึกษาแห่งนี้จะถูกระบุว่าโรงเรียนฟิรฎูอีน มัคเราะสะฮ์ เสอ โกละฮมลาฮูหรือบาหลีสะสะ ที่มาจากบาหลีสะสะลาฮ์ที่มีจะเรียกสถาบันการศึกษาแห่งนี้ สถาบันการศึกษาแห่งนี้มุสลิม ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ส่วนใหญ่จะเรียกว่า “โรงเรียน” แต่นักวิชาการจะไม่ค่อยเรียกว่า โรงเรียน บางท่านเรียกว่าศูนย์อบรมหรือเรียกว่าตาดีกาอย่างเดียว การเรียกตาดีกาว่าศูนย์อบรม ศูนย์หรือเรียกว่าตาดีกาอย่างเดียวน่าจะมีความถูกต้องมากกว่าจะเรียกว่าโรงเรียนตาดีกา เพราะ การเรียกว่าโรงเรียนตาดีกานั้นจะมีคำสองคำที่หมายถึงสถาบัน กล่าวคือ โรงเรียนและสวน ในที่นี้หมายถึง ศูนย์ หากแปลตรงๆ คำว่าโรงเรียนตาดีกา ก็จะหมายถึง โรงเรียนศูนย์อบรม เด็กเล็ก คำว่าโรงเรียนศูนย์เด็กเล็กจะดูเป็นคำที่แปลตามความเห็นของผู้วิจัย คำว่า ตาดีกา อย่างเดียวน่าจะเป็นคำที่เหมาะสมที่จะเรียกสถาบันแห่งนี้ อย่างไรก็ตามในอนาคตเมื่อทางรัฐได้นำ ตาดีกาบางโรงเข้ามาในระบบ ตาดีกาชนิดนี้ก็จะกลายเป็นโรงเรียน ไม่ใช่สถาบันศึกษาหรือ ศูนย์อบรมอีกต่อไป ความจริงคำว่า ตาดีกาไม่ใช่ชื่อที่เหมาะสมที่เรียกสถาบันแห่งนี้ เพราะช่วง อายุของผู้เข้ารับการอบรมหรือผู้เรียนนั้นจะค้ำกับคำอ้อมคำสุดท้ายของสถาบันนี้ กล่าวคือ คำว่า KA จากคำว่า TADIKA หมายถึงเด็กเล็กๆ ที่อยู่ในช่วงอายุระดับอนุบาล อย่างไรก็ตามความนิยม ของชุมชนที่จะเรียกสถาบันศึกษาแห่งนี้ว่าตาดีกาก็ไม่ใช่เป็นสิ่งที่เสียหายมากนัก เพียงแต่นำ ตามความหมายที่แท้จริงอาจจะขาดความเหมาะสมเท่านั้น

สำนักผู้ตรวจราชการประจำเขตตรวจราชการที่ 12 (2550 : 15) ได้ให้ ความหมายของโรงเรียนตาดีกาว่า ตาดีกามาจากคำภาษามลายูที่สื่อมาจากระบบการเลี้ยงดู เด็กเล็กในมาเลเซียที่เขียนว่า TADIKA เป็นคำอ้อมที่มาจากคำว่า TAman DIdikan Kanak kanak

ซึ่งสามารถแยกคำเพื่อให้ความหมายในภาษาไทยได้ดังนี้ ตา TA มาจากคำว่า ตามัน Taman แปลว่าสวน ดี DI มาจากคำว่า ดีดิก Didikan แปลว่า เลี้ยงดู/ดูแล กา KA มาจากคำว่า กานาะ กานาะ Kanak kanak แปลว่า เด็กเล็กๆ หรือในบางพื้นที่จะเรียกเป็น ตามันบิมบิงันกานาะ กานาะ Taman Bimbingan kanak kanak ซึ่งมีคำที่ต่างกันคือ บิมบิงัน Bimbingan มีความหมาย คือ การชักนำ นำทาง ปรึกษาประคอง ดูแล ฯลฯ

จากความหมายข้างต้น สรุปได้ว่า โรงเรียนตาดีกาหรือศูนย์การศึกษา อิสลามประจำมัสยิด หมายถึง แหล่งเรียนรู้อิสลาม สถาบันการศึกษาสำหรับชุมชนมุสลิม และ สถานที่เลี้ยงดูอบรมจริยธรรมให้แก่เด็กๆ

2.1.2 ความเป็นมาและความสำคัญของโรงเรียนตาดีกา

อิสลามให้ความสำคัญเรื่องการศึกษา และบังคับให้มุสลิมทุกคนศึกษา เกี่ยวกับศาสนาอิสลาม ดังที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสในคัมภีร์อัลกุรอาน ไว้ว่า

(العلق : 4-5) ﴿ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ﴿٤﴾ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴿٥﴾ ﴾

ความว่า “ผู้ทรงสอนการใช้ปากกา ผู้ทรงสอนมนุษย์ในสิ่งที่เขาไม่รู้
(อัลอะลัก : 4 – 5)

และหะดีษท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวในประเด็นการศึกษาเช่นเดียวกันว่า

((طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ)) سنن ابن ماجه : 224

ความว่า “การศึกษาหาความรู้เป็นสิ่งที่เป็นฟัรฎู (จำเป็น) มุสลิมทุกๆ คน²”

สมัยก่อนเน้นการเรียนของเด็กเล็กยังไม่เป็นที่แพร่หลาย หรือไม่มีการ พัฒนารูปแบบให้เป็นสถานที่สอนเหมือนในปัจจุบัน เด็กเล็กๆ สมัยก่อนจะเรียนการอ่านคัมภีร์ อัลกุรอาน กับพ่อแม่ หรือไม่ก็ญาติใกล้ชิด หรือที่มัสยิดในช่วงหลังละหมาดมัฆริบ (ละหมาดช่วง

² สุนันอับนุนาญะห์ เล่ม1 หน้า 81 เลขที่ 224

มุฮัมหมัด บินชะริศ อะบูอับดุลละาะห์ อัลก็อซซัยนีซ สุนันอับนุนาญะห์ (บัยรุต คารุคฟิกฮ)

อาทิษฐ์ ตกดิน) เพียงไม่กี่ชั่วโมง การเรียนการสอนจะเน้นการอ่านกุรอานและการท่องจำ ก่อนเป็นอันดับแรกเพราะจะต้องใช้ในการละหมาดหรือการขอพรในบทต่างๆ สั้นๆ

ความเป็นมาของการเกิดตาดีกาในปีตตานีนั้นคนในท้องถิ่นที่เล่าต่อกันมา ทั้งรุ่นเก่าและรุ่นใหม่มีความแตกต่างกันแต่ส่วนหนึ่งมีความตรงกันก็คือ ตาดีกาเกิดขึ้นมานั้น เพื่อให้คงความเป็นมุสลิมปัตตานีของเยาวชนตั้งแต่เยาว์วัย ไม่ว่าจะเรื่องภาษา ศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณีเพราะรัฐบาลได้เปิดสอนสามัญ นักเรียนชาย ใส่งางเกงขาสั้น และต้องพูดภาษาไทยตามกฎหมายของโรงเรียนสามัญเมื่อครั้งอดีต

คำว่า ตาดีกา เอามาจากภาษามลายู คำว่า ตา ย่อมาจากคำว่า ตามัน หมายถึง สวน อุทยาน ตี ย่อมาจาก ตีตะกัน แปลว่า อบรม สั่งสอน กา ย่อมาจากคำว่า กานะ กานะ แปลว่า เด็กๆ สามคำนี้รวมกันหมายถึงอุทยานอบรมจริยธรรมเด็ก โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมให้เด็กๆ เยาวชนมุสลิมมีความรู้ทางด้านศาสนาขั้นพื้นฐาน ทุกวันหลังเลิกเรียนสามัญ หรือวันเสาร์อาทิตย์ซึ่งเป็นวันหยุดเด็กๆ เหล่านี้จะไปรวมตัวกันที่มีสยิดเพื่อเรียนหนังสือศาสนา โดยที่ครูผู้สอน หรืออุซตะ จะทำการสอนโดยมีหนังสือเรียนเป็นภาษามลายู ภาษามลายู และภาษาอาหรับ การอธิบายของครูและการสื่อสารจะใช้ภาษามลายู การศึกษาของเด็กๆ ในชนบท ยังไม่มีการพัฒนาและรัฐก็ยังไม่เข้าไปมีส่วนร่วมในเรื่องนี้มากนัก ทำให้การเรียนการสอนยังคงใช้ความเป็นบ้านๆ ของครูชนบท แบบไม่มีหลักในการสอน เป้าหมายมองมองชีวิตของการศึกษาก็ยังมีเป้าหมายไม่ชัดเจนนอกเสียจากการเป็นคนดีอยู่ในคำสอนศาสนาเท่านั้นเอง วิถีชีวิตของเด็กตัวน้อยๆ ถูกห้อมล้อมไปด้วยธรรมชาติชนบท ทั้งภาษาพูดเขียนและขนบธรรมเนียมประเพณี ชีวิตเต็มไปด้วยความบริสุทธิ์เรียบง่าย

ปัจจุบันนี้ ตาดีกา กลายเป็นสถานที่อบรมสอนเฉพาะวิชาทางศาสนา และเข้าใจพื้นฐานอิสลามและความรู้ที่จำเป็นในการเป็นมุสลิมและจำเป็นที่จะต้องเรียน หรือเรียกว่า อีกชื่อว่า ฟิรฎูอิน (จำเป็นต้องเรียนเป็นรายบุคคล) วิชาต่างๆ ที่ใช้เรียนในปัจจุบันพอจะแยกออกดังนี้

1. กลุ่มวิชา ชารีอัต อิสลามียะห์ ฟิก/วิชาว่าด้วยเรื่องกฎหมายอิสลาม ตัฟซีร/การอธิบายความหมายกุรอาน อัลฮาดิษ/ พระวจนะของศาสดา
2. กลุ่มวิชาอาดาบียะห์ นาสุ/เรื่องไวยากรณ์ภาษาอาหรับ ซอร์ฟ/การผันคำและการสร้างประโยคอาหรับ บาลาเฆาะห์/สำนวนโวหารภาษาอาหรับ อัศตาริก/วิชาประวัติศาสตร์
3. กลุ่มวิชาเตฮีด เนื้อหาหลักการรู้จักพระเจ้า หลักการศาสนา หลักความเชื่อ และการศรัทธาต่อพระเจ้า

4. กลุ่มวิชาอัลอัคร์คัลลา เนื้อหาวิชาจะว่าด้วยเรื่องคุณธรรม จริยธรรม การอยู่ร่วมกับสังคมและการมีมารยาทที่ดี สี่กลุ่มวิชาหลักที่จะต้องเรียนรู้และมีการเชื่อมโยงสู่ระดับ ซากอเลาะห์ และเลยไปจนถึงระดับมหาวิทยาลัย หากแต่วิชาเรียนของตาดีกาอาจมีความเบาบางในเรื่องเนื้อหาของหนังสือเรียนซึ่งจะค่อยๆ เพิ่มเนื้อหามากขึ้นเมื่อเข้าสู่ระดับซากอเลาะห์ หรือ ในระดับมัธยม

จะเห็นได้ว่าการเปิดเรียนตาดีกา คือ การเปิดสมองและมุมมองเรื่องศาสนาที่กว้างขึ้นเด็กในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในวัยประถมสามารถเรียนรู้ควบคู่ไปกับสามัญโดยเฉพาะภาษาคือสิ่งที่สร้างความกว้างขวางให้พวกเขาได้ดีกว่านักศึกษาในจังหวัดอื่นๆ ของประเทศไทย เมื่อเด็กๆ เหล่านี้จบระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ก็สามารถต่อยอดไปศึกษาทั้งด้านศาสนาและสามัญในโรงเรียนเอกชนได้ในระดับที่สูงขึ้นไป

ปัจจุบันนี้ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้มีการเปิดการเรียนการสอนของเด็กเล็กอายุตั้งแต่ 2 ปีขึ้นไป ซึ่งมีชื่อเรียกว่า ฮาฏอนะห์ ภาษาอาหรับแปลว่า ห้องเลี้ยงเด็ก หรือแปลงสำหรับเพาะปลูก ซึ่งหมายถึงสถานที่สำหรับเลี้ยงเด็กเล็ก มีระดับการเรียนการสอนที่มาตรฐานขึ้นมีทั้งการแต่งกายรูปแบบของสถาบันต่างๆ การเรียน ภาษามลายู ภาษาอาหรับ ภาษาไทยและฝึกอ่านภาษาอังกฤษอีกด้วย การวางระเบียบการและหลักสูตรที่ดีตั้งแต่ต้นทำให้เด็กๆ เหล่านี้เติบโตขึ้นมาในสังคมที่ดี มีความรู้ก่อนที่จะเข้าสู่ในระดับตาดีกาต่อไป

หลักสูตรอิสลามศึกษาฟิรฎูอินประจำมัชยิด (2548 : 22 – 23 อ้างถึงในสำนักงาน กศน. 2552) ผู้ศึกษาเล่าเรียนในตาดีกา หรือ ศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัชยิด เป็นนักเรียนที่มีอายุตั้งแต่ 6 ขวบขึ้นไปหรือกำลังเรียนในระดับประถมศึกษา และกำหนดการในการเปิดการเรียนการสอนจะมี 2 วัน คือ วันเสาร์และวันอาทิตย์ ผู้สอนในตาดีกา เรียกว่า เจ๊ะฆูสอนโดยใช้ภาษามลายู โดยยึดเอาอัลกุรอานและอัลหะดีษเป็นแนวทางในการสอน รวมถึงรูปแบบฉบับ วิถีชีวิตของท่านนบี ﷺ ในการดำรงชีวิต ปัจจุบันได้มีการจัดทำหลักสูตรอิสลามศึกษาฟิรฎูอิน พ.ศ. 2548 เพื่อในการจัดการเรียนการสอนต่อไป โดยปรัชญาการก่อสร้างตาดีกา มุ่งเน้นให้เด็กๆ อ่านออก เขียนได้ทั้งภาษามลายู ภาษาที่ใช้สื่อสารในชีวิตประจำวันของคนในพื้นที่และภาษาอาหรับสำหรับอ่านอัลกุรอาน และการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม จำเป็นต้องเริ่มต้นตั้งแต่วัยเด็กเล็ก โดยยึดหลักอัลกุรอาน เป็นธรรมนูญแห่งชีวิต ศูนย์ตาดีกา จะสอนให้เด็กคิดเป็นปฏิบัติได้ สอนให้เด็กรู้จักคิดแยกแยะว่าอะไรดี อะไรไม่ดี สิ่งไหนไม่ควรทำและสิ่งไหนที่ควรทำถึงขั้นปฏิบัติได้ ฉะนั้น ครู ผู้สอน และผู้จัดการศึกษาจะต้องมีบทบาทเป็นผู้ชี้แนะ ผู้ถ่ายทอดความรู้ และเป็นผู้ช่วยเหลือส่งเสริมและสนับสนุนผู้เรียนในการแสวงหา และให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ผู้เรียน เพื่อนำข้อมูลเหล่านั้นไปใช้สร้างสรรค์ของความรู้ของตน ทั้งนี้

ต้องพยายามนำกระบวนการ การจัดการ เนื้อหา และกระบวนการต่างๆ เข้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ ซึ่งเป็นการรู้ในลักษณะองค์รวม การบูรณาการเป็นการกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ร่วมกัน ยึดครูเป็นหลักโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

โครงสร้างของเนื้อหาและหลักสูตร

โรงเรียนดาดิغامุ่งเน้นให้เด็กได้รู้ และเข้าใจพื้นฐานความรู้ที่จำเป็นและเหมาะสมได้ กำหนดเข้มข้นที่แตกต่างกับชั้นเรียน สำหรับคนที่มีอายุมากกว่า มีกรอบเนื้อหาวิชาหลักโดยทั่วไป จะประกอบด้วยขอบเขตที่เป็นกลุ่มวิชา และหัวข้อสังเขปแต่ละกลุ่มวิชาดังนี้

1. กลุ่มวิชาอารีตติ เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายเช่น
 - ฟิวก์ กฎหมายอิสลามคือเนื้อหาหลักการปฏิบัติ
 - ตัฟเซร การอธิบายความหมายของอัลกุรอาน
 - หะดีษ พระวัจนะของศาสดา
2. กลุ่มวิชาอาดาบียัยติ เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมเช่น
 - นาฮู ไวยากรภาษาอัลกุรอาน และภาษาอาหรับ
 - ชาราฟ การสร้างประโยคภาษาอาหรับ
 - บาลาเฆาะฮ์ การออกเสียงภาษาอาหรับ
 - การฟัง การอ่าน การพูด การเขียน ภาษามลายูทั้งอักษรอาหรับ

ที่เรียกว่า มลาญูวี่ และมลาญูมี่ ที่เขียนในอักษรภาษาอังกฤษ

- ประวัติศาสตร์ของศาสนา ศาสดา และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ฯลฯ

3. กลุ่มวิชาเตฮิด ที่มีเนื้อหาหลักเรื่องการรู้จักพระเจ้า หลักการศาสนา ความเชื่อ ความศรัทธา และการสร้างความเชื่อมั่นในความยิ่งใหญ่ ความกรุณาปรานี การตอบแทนของอัลลอฮ์ ฯลฯ

4. กลุ่มวิชาอัคลาค เป็นวิชาที่ประกอบด้วยเนื้อหาของคุณธรรม จริยธรรม การดำรงตน บุคลิกที่สง่างามของความเป็นมุสลิมที่ดี การอยู่ร่วมกันในสังคมเวลาเรียน

ในการจัดการเรียนการสอน มักจะคำนึงถึงความสะดวก และความเหมาะสม ของแต่ละท้องถิ่น สถานที่ ครูผู้สอนเป็นสำคัญ เช่น

1. เวลาเช้าหลังละหมาดซุบฮีประมาณ 6.00 - 7.00 นาฬิกา
2. เวลาเย็นหลังจากกลับจากโรงเรียนประถม คือ 17.00 - 18.00 นาฬิกา
3. เวลาค่ำประมาณ 19.00 - 20.30 นาฬิกา
4. วันหยุดเสาร์อาทิตย์ครึ่งวันหรืออาจจะเต็มวัน

ส่วนใหญ่เวลาในการสอนโดยเฉลี่ย ประมาณสัปดาห์ละ 6 ชั่วโมง มีช่วงการหยุด เช่นวันศุกร์หรือช่วงเดือนรอมฎอน (ถือศีลอด) และวันสำคัญทางศาสนาอิสลาม มีการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ส่วนใหญ่จะใช้วันหยุดราชการเป็นหลัก ในบางท้องถิ่น จะจัดหลักสูตรเข้มงวดในช่วงปิดภาคเรียนฤดูร้อน โดยเป็นลักษณะของค่ายการอบรมเยาวชนหลักสูตร 3 - 15 วัน

การแบ่งชั้นเรียน

ส่วนใหญ่โรงเรียนคาทอลิก จะแบ่งชั้นเรียนออกเป็น 4-6 ชั้นปี คือ

ชั้นปีที่ 1 อนุบาลปีที่ 1 หรือเรียกว่า ตะสุ ตีรี 1

ชั้นปีที่ 2 อนุบาลปีที่ 2 หรือเรียกว่า ตะสุ ตีรี 2

ชั้นปีที่ 3 เรียกว่า อีบตีดาอีปีที่ 1

ชั้นปีที่ 4 เรียกว่า อีบตีดาอีปีที่ 2

ชั้นปีที่ 5 เรียกว่า อีบตีดาอีปีที่ 3

ชั้นปีที่ 6 เรียกว่า อีบตีดาอีปีที่ 4

ในบางโรงเรียนสามารถบูรณาการหลักสูตร ให้สอดคล้องกับหลักสูตรที่ต่อยอดในชั้นปีที่ 5 คือเมื่อนักเรียนสำเร็จการศึกษาภาคบังคับชั้นปีที่ 6 สามารถเข้าเรียนต่อในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามได้ซึ่งน่าจะได้ในโรงเรียนมัธยมศึกษาของรัฐบาลบางแห่ง ที่มีนักเรียนเป็นมุสลิมทั้งหมด ปัจจุบันเป็นเพียงแนวคิดที่ยังไม่ได้รับการปฏิบัติแต่อย่างใด จึงอาจจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่นักเรียนเข้าเรียนต่อในโรงเรียนรัฐบาลน้อยกว่า โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม และอาจจะเป็นปัญหาเมื่อ พ.ร.บ. การศึกษาฉบับปัจจุบันบังคับให้เรียน 12 ปี ซึ่งหมายถึงต้องเรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โอกาสการศึกษาศาสนาอาจถึงทางแพร่งที่เป็นปัญหา หากไม่ได้รับการปรับเปลี่ยนกระบวนการ และการบูรณาการทั้งภาครัฐ และภาคเอกชนอย่างเหมาะสม และเร่งด่วน

การประเมินผล

ในการประเมินผล จะมี 2 ระบบหลัก

1. โรงเรียนแต่ละโรงจัดสอบ และประเมินผลกันเอง
 2. ใช้ข้อสอบและมาตรฐานการประเมินของกลุ่มหรือเครือข่ายโรงเรียน
- เนื้อหาการประเมินผลจะไม่แตกต่างกันมากนัก โดยจะเน้นการทดสอบ

ในสาระต่างๆ ดังนี้

- ภาคปฏิบัติ เช่น ฝึกปฏิบัติศาสนกิจ การละหมาด การท่องคฺออา (บทท่องการขอพร) การอ่านอัลกุรอาน ฯลฯ

- ภาคทฤษฎี เช่น การทดสอบการเขียน ความเข้าใจในเนื้อหาตามที่กำหนดในแต่ละชั้นปี โดยทั่วไปจะมีการทดสอบปีละ 2 ครั้ง โดยแบ่งเป็นปีละ 2 ภาคการศึกษา เช่นเดียวกับการเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาของรัฐ

ผู้สอน

ผู้สอนส่วนใหญ่เป็นคนในท้องถิ่น ที่มีความรู้ศาสนาในระดับชั้นปีที่ 7 – 10 ปีขึ้นไป มีจิตใจเสียสละ มีความรับผิดชอบ มีความศรัทธา และเห็นด้วยที่จะช่วยกันในการถ่ายทอดความรู้ ที่ตนเองมีให้กับผู้อื่นๆ โดยมุ่งหวังผลบุญทางจิตวิญญาณมากกว่าค่าตอบแทน ให้ชุมชนได้รับการศึกษาเรียนรู้ และสามารถปฏิบัติจริงได้ตามหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม

จำนวนครูต่อนักเรียน จะแบ่งตามความเหมาะสมของจำนวนเด็ก ความรู้ของครู จำนวนครูที่มีในพื้นที่ และที่หามาได้จากชุมชนใกล้เคียง ตามความเหมาะสม

ค่าสมนาคุณแก่ครูผู้สอน ซึ่งส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับรายได้จาก

1. จำนวนเงินซากาต (ศาสนทานภาคบังคับ) ประจำปี ที่ชุมชนมอบแก่ มัสยิดปีละครั้ง
2. จำนวนเงินสมทบจากผู้ปกครองนักเรียน ประมาณสัปดาห์ละ 5 บาท หรือประมาณเดือนละ 100 บาท
3. จำนวนเงินบริจาคจากผู้ในบุญที่มอบให้อีหม่าม หรือคณะกรรมการ มัสยิดเป็นคนจัดการ
4. จำนวนเงินรายได้ของมัสยิดที่ได้จากการจัดงาน หรือรายได้ทางอื่น เช่น มีบ้านเช่า ที่ดินเช่า ส่วน ไร่ นา การเลี้ยงปศุสัตว์ ฯลฯ
5. มีระบบการจัดกองทุนของแต่ละมัสยิด หรือ ชุมชน เงินช่วยเหลือจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น อ.บ.ต. อ.บ.จ. หน่วยงานรัฐ

ผู้เรียน

แต่ละโรงเรียนจะรับสมัครเด็กในชุมชน โดยอาศัยเด็กที่เข้าเกณฑ์ ในโรงเรียนประถมศึกษาในท้องถิ่นที่เป็นหลัก อายุระหว่าง 5-12 ปี และอาจจะเปิดโอกาสแก่เด็กๆ ที่อยู่ในรัศมีใกล้เคียง

2.1.3 ระบบการจัดการศึกษา

ระบบการจัดการศึกษา เพื่อให้การจัดการศึกษาศาสนาอิสลามประจำมัสยิด มีความสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่กำหนดให้จัดการศึกษาเน้นความรู้คู่คุณธรรม จึงกำหนดหลักการของหลักสูตรอิสลามศึกษาฟัรฎูฮ์นประจำมัสยิดไว้เป็นบรรทัดฐาน ดังนี้

2.1.3.1 เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ และความเข้าใจในหลักการภาคบังคับของศาสนาอิสลาม

2.1.3.2 เป็นการศึกษาเพื่อปฏิบัติศาสนกิจและยึดมั่นในหลักการศาสนาในการดำเนินชีวิตประจำวัน

2.1.3.3 เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนเป็นมุสลิมที่ดี และสอดคล้องความต้องการของท้องถิ่นและสังคมมุสลิม

2.1.3.4 เป็นการศึกษาพื้นฐานที่สามารถศึกษาต่อในระดับสูง และสามารถเทียบโอนผลการเรียนรู้และประสบการณ์ที่ได้มา

2.1.3.5 รายวิชาบังคับที่สอนในการจัดการเรียนการสอนระบบตาดีกามีดังนี้

- อัลกุรอาน
- อัลหะดีษ
- ศาสนบัญญัติ
- หลักศรัทธา
- ศาสนประวัติ
- จริยธรรม
- ภาษาอาหรับ
- ภาษามลายู

ส่วนวิชาเลือกตามความเหมาะสม และได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด

การเรียนรู้ในสาระต่างๆ มีกระบวนการและวิธีการที่หลากหลาย ผู้สอนต้องคำนึงถึงทางด้านร่างกาย สติปัญญา วิธีการเรียนรู้ ความสนใจและความสามารถของผู้เรียนเป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่อง ดังนั้นการจัดการเรียนรู้ในแต่ละช่วงชั้น ควรใช้รูปแบบ/วิธีการที่หลากหลาย เน้นการจัดการเรียนการสอนตามสภาพจริง การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้

ร่วมกัน การเรียนรู้จากธรรมชาติ การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การเรียนรู้บูรณาการ และการเรียนรู้คู่คุณธรรม ซึ่งทั้งหมดเพื่อให้เด็กและเยาวชนสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาตน บำเพ็ญประโยชน์ต่อครอบครัว สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยนำหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม เป็นที่ยึดมั่นและปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

การส่งผลต่อการปฏิบัติตามหลักคุณธรรมจริยธรรมอิสลามของนักเรียน โรงเรียนตาดีกา

อิสลาม คือ ศาสนาที่มีรูปแบบ 2 ประเภท คือ ภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติ เพื่อนำไปสู่หลักการศาสนาที่ถูกต้อง

ในเรื่องของภาคทฤษฎี เป็นส่วนหนึ่งของแนวทางสู่การปฏิบัติ ส่วนภาคปฏิบัติ คือเป็นส่วนหนึ่งของแนวทางไปสู่จุดมุ่งหมายของศาสนา เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ และเชื่อมั่นต่อการศรัทธาในอิสลาม

ในการปฏิบัติ เพื่อที่จะให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ดังกล่าว ดังนั้นผู้นำศาสนา และคณะโต๊ะครู มีโครงสร้างในการเผยแพร่อิสลาม เพื่อปลูกฝังการเรียนรู้ และจิตสำนึกในการพัฒนาเด็กและเยาวชนในด้านการศึกษา เพราะอิสลามเห็นความสำคัญของการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ดังที่หะดีษนบี ﷺ กล่าวไว้ว่า

((طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ))³

ความว่า “การศึกษาหาความรู้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมุสลิมทุกคน”

จากหะดีษที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้ผู้นำศาสนามีแนวคิดในการเปิดการเรียนการสอนระบบตาดีกา (Tamam Didikkan Kanak – Kanak) เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกในการปฏิบัติ เช่น

1. การอาบน้ำละหมาด
2. การปฏิบัติศาสนกิจประจำวัน (ละหมาด)
3. การตะยัมมูม
4. การถือศีลอด

³ อ้างแล้วหน้า 11

5. การอ่านอัลกุรอาน
6. การอาบน้ำวาญิบ
7. การแต่งกาย
8. การอ่านและการเขียนในภาษาต่างๆ
9. การปฏิบัติจริยธรรมในอิสลาม และอื่นๆ

ฉะนั้นมุสลิมต้องศึกษาหาความรู้ในเรื่องหลักการอิสลาม เพื่อให้มีความมั่นคงและยึดมั่นในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะในด้านการงาน การอยู่ร่วมกันในสังคม โดยเฉพาะมารยาทต่างๆ ที่มุสลิมควรรู้ และปฏิบัติ เช่น

1. มารยาทในการเข้ามัสยิด
2. มารยาทในการเข้าสังคม
3. มารยาทในการรับประทานอาหาร
4. มารยาทในการอ่านอัลกุรอาน
5. มารยาทในการพูด
6. มารยาทในการนอน
7. มารยาทต่อพ่อแม่
8. มารยาทต่อครูบาอาจารย์
9. มารยาทต่อเพื่อน
10. และมารยาทอื่นๆ อีกมากมาย

โดยยืนหยัดกับหะดีษของท่านนบี ﷺ กล่าวไว้ว่า

((اِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ))⁴

ความว่า แท้จริงแล้วฉันได้ถูกส่งมา เพื่อให้จริยธรรมให้มีความสมบูรณ์

การสอนในโรงเรียนตาดิกานั้น มีความสำคัญมากต่อบุตรหลาน ซึ่งคณะผู้บริหารชุมชน คือ อีหม่าม กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน องค์กรตาดิกา และครูสอนศาสนา มีความรับผิดชอบและเห็นคุณค่าต่อการพัฒนาในด้านต่างๆ เช่น

⁴ หะดีษบันทึกโดย อัลบัยฮะกีษ, السنن الكبرى, หะดีษที่ 1344

- อาคารเรียน
- หลักสูตร
- บุคลากร
- นักเรียน
- สื่อการเรียนการสอน และอื่นๆ

เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ของประสิทธิภาพในด้านทฤษฎี และด้านการปฏิบัติต่อศาสนา โดยเฉพาะให้เด็กมีความรู้ ความเข้าใจหลักการขั้นพื้นฐานของศาสนาอิสลาม สามารถอ่านออกเขียนได้ และนำหลักคำสอนของศาสนาไปใช้ในชีวิตประจำวัน

การส่งผลหรือการนำไปสู่การปฏิบัติที่ได้รับจากการจัดการศึกษาศาสนาอิสลามในโรงเรียนตาดิกานั้น โดยจุดประสงค์เพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายหรือหลักการศาสนาอิสลาม ดังที่อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสว่า

﴿ قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

(الا نعام : 162) ﴿

ความว่า “จงกล่าวเถิด (มุฮัมมัด ﷺ) ว่า แท้จริงการละหมาดของฉัน และการอิบาคะฮ์ของฉัน และการมีชีวิตของฉัน และการตายของฉันนั้นเพื่ออัลลอฮ์ ﷻ เป็นพระเจ้าแห่งสากลโลกเท่านั้น” (อัลอันอาม : 162)

และอีกอายะฮ์ดังที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้กล่าวไว้

﴿ إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ ﴿٢﴾

أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ

﴿ الزمر : 2-3 ﴾ ﴿

ความว่า แท้จริงเราได้ประทานคัมภีร์มายังเจ้าด้วยสัจธรรม ดังนั้นเจ้าจงเคารพภักดีต่ออัลลอฮ์ ﷻ โดยเป็นผู้มีความบริสุทธิ์ใจในศาสนาต่อพระองค์ ฟังทราบเถิด การอิบาคะฮ์ โดยบริสุทธิ์ใจนั้นเป็นของอัลลอฮ์ ﷻ องค์เดียว ส่วนบรรดาผู้ที่ยึดถือเอาบรรดาผู้คุ้มครองอื่นจากอัลลอฮ์ ﷻ โดยกล่าวว่าเรามีได้เคารพภักดี

พวกเขา เว้นแต่เพื่อทำให้เราเข้าใจชีวิตต่ออัลลอฮ์ ﷻ แท้จริงอัลลอฮ์ ﷻ ทรงตัดสินระหว่างพวกเขาในสิ่งที่พวกเขาขัดแย้งกันในเรื่องนั้น แท้จริงอัลลอฮ์ ﷻ จะไม่ทรงชี้นำทางแก่ผู้กล่าวเท็จ ผู้ไม่สำนึกบุญคุณ (ซูเราะฮ์อ์ซุหมัร : 2 – 3)

จากอายะฮ์อัลกุรอานข้างต้น ซึ่งนำมาเป็นหลักของการจัดการศึกษาจากการที่บรรดาผู้สอนมีความมุ่งหวังต่อนักเรียน เพื่อสามารถปฏิบัติและเห็นความสำคัญของหลักการอิสลาม ทั้งหลักปฏิบัติ หลักศรัทธา และหลักคุณธรรมจริยธรรมทุกประการ เพื่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามหลักการอิสลาม โดยยึดกับคำที่อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสว่า “ทำในสิ่งที่ดี ละเว้นในสิ่ง ที่ชั่ว” (أمر معروف نهي منكر)

โดยหลักการศาสนาที่มีกฎเกณฑ์ควบคุมพฤติกรรมทางสังคมในทุกด้าน ดังนั้นการพัฒนาเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของมุสลิม เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง จึงต้องสอดคล้อง กับแนวทางการดำรงชีวิตที่ไม่ขัดต่อบทบัญญัติทางศาสนา และจากแนวทางการสอน การอบรม การปลูกฝังหลักคุณธรรมจริยธรรมต่างๆ ของผู้สอน ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่อันสำคัญ และในการดำเนินการจะต้องอยู่ในรูปแบบของกิจกรรมต่างๆ เพื่อส่งเสริมและพัฒนาให้นักเรียนตามความคาดหวังของหลักสูตร คือ เป็นผู้ที่เกิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น สามารถส่งผลให้นักเรียนเป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข โดยใช้หลักการ กระบวนการและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม เป็นส่วนเสริมดังนั้น ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในทางบวกจากการที่นักเรียนเกิดการเรียนรู้ในด้านสติปัญญา ทักษะคิด และจิตสำนึก อันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่การปฏิบัติตามหลักศาสนาอิสลาม (Tutty Alawiyah, 1997 : 25)

กรมสามัญศึกษา (2535 : 47) ได้ใช้หลักการ กระบวนการการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม เพื่อส่งผลต่อการปฏิบัติดังนี้

1. การจัดการเรียนการสอนจะต้องปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมควบคู่ไป
กับความรู้
2. ทุกระดับ / โครงการภายในโรงเรียนสามารถปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม
ได้
3. บรรยากาศ สิ่งแวดล้อม และแบบอย่างที่ดี เอื้อต่อการปลูกฝัง
คุณธรรมจริยธรรม
4. การร่วมคิด ร่วมทำของบุคลากรทุกฝ่าย ช่วยให้การปลูกฝังคุณธรรม
จริยธรรมของนักเรียนได้ผล

5. การที่นักเรียนได้คิด ปฏิบัติ และมีความรู้สึกพึงพอใจในงานกิจกรรม และเหตุการณ์ต่างๆ ในชีวิตประจำวัน จะช่วยให้นักเรียนได้พัฒนาลักษณะนิสัย และคุณธรรม ของตนเอง

6. การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ควรคำนึงถึงหลักการ ทฤษฎีที่ เกี่ยวข้อง และความแตกต่างระหว่างบุคคล

7. การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ต้องทำอย่างต่อเนื่องและมีการพัฒนา

8. การติดตามและประเมินผล ต้องทำอย่างเป็นระบบ ทั้งจากผู้อื่นและ โดยตนเอง

ในการจัดการเรียนการสอน ซึ่งจุดประสงค์หลักในการสอนนั้น คือ ทำให้ ผู้เรียนได้รู้จักศาสนาที่ตนนับถือ รู้จักการวางตัว เกิดความเข้าใจ และเชื่อมั่นต่อหลักการศาสนา อิสลาม ดำรงหลักการของศาสนาโดยการปฏิบัติตามที่ศาสนากำหนด และละทิ้งทุกอย่างที่ ศาสนาห้ามอย่างเคร่งครัด มุ่งหวังให้หลักการศาสนาเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ดำรงชีวิตอย่างมี กรอบไม่กว้าง (ปิยะ กิจถาวร, 2547:34) จากการศึกษาที่เด็กเกิดความเข้าใจและเชื่อมั่นในศาสนา แล้ว ทำให้เกิดพฤติกรรมในด้านที่ดี และที่สำคัญทำให้เด็กมีความสุขในการอยู่ร่วมกันกับสังคม โดยนำหลักศาสนาเป็นที่ยึดมั่นในชีวิตประจำวัน

จากการที่ได้กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยพอสรุปได้ว่า ในเรื่องของการจัดการ ปฏิบัติตามหลักคุณธรรมจริยธรรมอิสลามของนักเรียน โรงเรียนตาดิกานั้น ได้กำหนดรูปแบบ และระบบที่สมบูรณ์ในทุกๆ ด้านและยื่นหยัดอยู่บนพื้นฐานของอัลกุรอาน และอัลหะดีษ การปฏิบัติตามหลักคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนในโรงเรียนตาดิกาสามารถนำไปสู่การปฏิบัติ ตามหลักศาสนาโดยยึดกระบวนการจากแนวทฤษฎีการปฏิบัติและการร่วมกิจกรรมต่างๆ กับ บุคลากรเพื่อส่งเสริม และพัฒนานักเรียนตามความคาดหวังโดยให้นักเรียนเป็นคนดีคนเก่งและ มีความสุขอยู่บนพื้นฐานหลักคุณธรรมจริยธรรมและการเรียนรู้ที่เกิดจากด้านสติปัญญาทัศนคติ และจิตสำนึก อันเป็นเงื่อนไขสำคัญไปสู่การปฏิบัติตามหลักศาสนาอิสลาม และดำรงชีวิต ประจำวันตามแนวทางของอัลกุรอาน และอัลหะดีษ

2.2 คุณธรรมจริยธรรมเพื่อการพัฒนาตน

ศาสนาอิสลามถือว่าการที่คนเราจะเป็นคนดีได้ต้องอาศัยหลักคุณธรรมจริยธรรมในการขัดเกลาจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ ดังนั้นการพัฒนาโดยใช้หลักคุณธรรมจริยธรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง ในขณะที่โลกปัจจุบันได้มีการพัฒนาในด้านวัตถุและมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว โดยมองข้ามความสำคัญทางด้านหลักคุณธรรมจริยธรรม อันทำให้คนเรากลายเป็นผู้คลั่งไคล้แนวคิดวัตถุนิยม เห็นเงินทองเป็นพระเจ้าและยึดผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นหลัก ปัญหาเหล่านี้จะต้องได้รับการแก้ไขอย่างรวดเร็ว หากไม่แล้วคนเราก็จะไม่สนใจผลประโยชน์ส่วนรวมและกลายเป็นคนเห็นแก่ตัวไปในที่สุด

หลักคุณธรรมจริยธรรมเพื่อการพัฒนาตนที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งถือว่าเป็นบันไดขั้นแรกในการยกระดับสู่คุณธรรมเพื่อการพัฒนาการทำงานและพัฒนาสังคมเป็นลำดับต่อไป ซึ่งรายละเอียดของคุณธรรมเพื่อการพัฒนาตนมีดังนี้

2.2.1 ความสะอาด

2.2.1.1 ความหมายของความสะอาด

คำว่า ความสะอาด มีความหมายสอดคล้องกับคำในภาษาอาหรับว่า อัญญาอะฮาระฮฺ (الطهارة) ซึ่งมีความหมายว่า การชำระล้างสิ่งสกปรกและมลทิน

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายคำว่า สะอาด หมายถึง ไม่สกปรก เช่น เสื้อผ้าสะอาด บ้านเรือนสะอาด น้ำสะอาด เป็นต้น และมีความหมายอีกว่า ผ่องใส หอมสดชื่น เช่น จิตใจ สะอาด อีกทั้งยังมีความหมายว่า บริสุทธิ์ไม่ทุจริต เช่น เขาเป็นคนใจซื่อมือสะอาด เป็นต้น

สำหรับความหมายเชิงวิชาการนั้น นักกฎหมายอิสลามได้ให้ความหมาย ความสะอาด หมายถึงการชำระล้างสิ่งสกปรกทั้งที่สามารคมองเห็นได้ เช่น เลือด ปัสสาวะ หรืออุจจาระ และที่ไม่สามารคมองเห็นได้ เช่น บาปหรือมลทินมนุษย์

จากความหมายของความสะอาดเชิงวิชาการข้างต้น จะเห็นได้ว่าความสะอาดนั้น สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ นั่นคือความสะอาดภายใน อันหมายถึงความสะอาดทางด้านจิตใจ และความสะอาดภายนอก อันหมายถึงความสะอาดที่เป็นส่วนหนึ่งของสภาวะหรือสุขลักษณะที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตมนุษย์ ซึ่งจะครอบคลุมทั้งทางด้านร่างกาย

อาหาร เสื้อผ้า อุปกรณ์ เครื่องใช้ และสถานที่ตลอดจนถึงแวดล้อมต่างๆ ซึ่งเป็นหน้าที่ของมนุษย์ ซึ่งจะครอบคลุมทั้งทางด้านร่างกาย อาหาร เสื้อผ้า อุปกรณ์ เครื่องใช้ และสถานที่ตลอดจนถึงแวดล้อมต่างๆ ซึ่งเป็นหน้าที่ของมนุษย์คนที่จะต้องดูแลและรักษาความสะอาดสิ่งต่างๆ เหล่านี้

2.2.1.2 หลักฐานของความสะอาด

อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสในเรื่องเกี่ยวกับความสะอาดทางด้านจิตใจ

ในอัลกุรอานไว้ว่า

﴿ وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ
وَأَتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ
الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴾ (الاحزاب : 33)

ความว่า และจงอยู่ในบ้านเรือนของพวกเธอและอย่าได้โอวดความงาม (ของพวกเธอ) เช่น การโอวดความงาม (ของพวกสตรี) แห่งสมัยมลายในยุคนั้น และจงดำรงการละหมาดและจ่ายซะกาต และจงภักดีต่อและรื้อชูตของพระองค์ ﷻ เพียงแต่ต้องการที่จะขจัดความโสโครกออกไปจากพวกเจ้า โอ้สมาชิกของวงศ์ตระกูล (นบี) เอ๋ย และทรง (ประสงค์) ที่จะขจัดเกล้าพวกเจ้าให้สะอาดบริสุทธิ์ (ซูเราะฮ์อัลอะหฺซาบ อายะฮ์ที่ 33)

อิบนุกะษีร ได้อธิบายความหมายของ วงศ์ตระกูล ณ ที่นี้ว่า หมายถึงบรรดาภริยาของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เป็นการเฉพาะ

อัญญาอะบะริยฺ ได้อธิบายเพิ่มเติมอายะฮ์นี้ว่า แท้จริงอัลลอฮ์ ﷻ ทรงประสงค์ที่จะขจัดความชั่วร้ายและความเลวทรามออกไปจากพวกเจ้าโอ้วงศ์ตระกูลของมุฮัมมัดเอ๋ย และทรงประสงค์ที่จะขจัดเกล้าพวกเจ้าให้พ้นจากมลทินที่ติดตัวอยู่กับผู้กระทำผิดต่อพระผู้เป็นเจ้าด้วยความสะอาดบริสุทธิ์

ในอีกอายะฮ์หนึ่งพระผู้เป็นเจ้าได้ตรัสในเรื่องเกี่ยวกับความสะอาดทางด้านร่างกายว่า

﴿ لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ ﴾
 (التوبة: 108) ﴿

ความว่า เจ้าอย่าไปร่วมยืนละหมาดในมัสยิดนั้นเป็นอันขาด แน่นอน มัสยิดที่ถูกวางรากฐานบนความยำเกรงตั้งแต่วันแรกนั้นสมควรอย่างยิ่งที่เจ้าจะเข้าไปยืนละหมาดในนั้น เพราะในมัสยิดนั้นมีคณะบุคคลที่ชอบจะชำระตัวให้บริสุทธิ์ และอัลลอฮ์นั้นทรงรักบรรดาผู้ที่ชำระตัวให้สะอาดบริสุทธิ์อยู่เสมอ (ซูเราะฮ์ อัดเตาบะฮ์ ายะฮ์ที่ 108)

จากอายะฮ์ข้างต้นนี้ อักฎาะฮ์บะรีฮ์ได้อธิบายด้วยหะดีษบทหนึ่ง ซึ่งท่านนบี (ﷺ) ได้ถามบรรดาเศาะฮาบะฮ์ ของท่านที่อาศัยอยู่ ณ ตำบล กุบาส ว่า การทำความสะอาดอะไรหรือที่ได้ทรงกล่าวถึงพวกท่านและทรงชื่นชมพวกท่าน พวกเขาพลันตอบว่า พวกเราจะชำระล้างอุจจาระและปัสสาวะด้วยน้ำเสมอ

2.2.1.3 ความสำคัญของความสะอาด

ความสะอาดเป็นลักษณะหนึ่งที่แสดงถึงความมีระเบียบและอารยธรรม คนที่มีนิสัยรักความสะอาด หมั่นทำความสะอาดทั้งร่างกาย เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย และเครื่องใช้ต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ แสดงให้เห็นว่าเป็นคนที่มีระเบียบ มีวัฒนธรรมที่ดี และมีความเจริญทางด้านอารยธรรม ส่วนสังคมหรือชุมชนที่มีความสะอาดก็ย่อมแสดงถึงความมีระเบียบของสมาชิกของสังคมหรือชุมชนนั้นๆ

โรคหลายชนิดทั้งที่ร้ายแรงและไม่ร้ายแรง ส่วนใหญ่ก็มาจากสาเหตุที่มีการละเลยของคนหรือสมาชิกในชุมชนในเรื่องการรักษาความสะอาด จึงทำให้สมาชิกในสังคมหรือชุมชนนั้นมักจะมีปัญหาด้านสุขภาพ ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้สังคมหรือชุมชนมีความอ่อนแอ

⁵ เศาะฮาบะฮ์ หมายถึง สหายท่านนบี (ﷺ) หรือผู้ที่เคยใช้ชีวิตร่วมกับท่านนบี (ﷺ) และเสียชีวิตในสภาพที่เป็นมุสลิม

อิสลามได้ให้ความสำคัญมากกับความสะอาด และมีได้มองเรื่องความสะอาดเป็นแค่เรื่องปกติวิสัยที่มนุษย์พึงปฏิบัติในชีวิตประจำวันเท่านั้น หากแต่ถือว่าความสะอาดเป็นสิ่งที่มากกว่านั้น คือ

2.2.1.3.1 ความสะอาดเป็นอิบาดะฮ์หรือศาสนกิจที่มุสลิมต้องปฏิบัติ ซึ่งอิสลามถือว่าความสะอาดเป็นกุญแจสำคัญเพื่อประตูไปสู่การละหมาด ดังนั้นจึงมีการกำหนดให้มีการทำวุฎูฮ์ (อาบน้ำละหมาด) ก่อนการละหมาดและให้ถือเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่จะทำให้การละหมาดนั้นเศาะหุ⁶ ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวว่า

((مفتاح الصلاة الطهور)) أخرجه ابوداود: 56 , وترمذي: 3 , وابن ماجه: 271

ความว่า กุญแจของการละหมาดนั้นคือการทำความสะอาด (บันทึกโดย อะบูดาวิด หะดีษที่ 56, อัตติรมิซีย์ หะดีษที่ 3, และอิบนุ มานะฮ์ หะดีษที่ 271)

และในหะดีษอีกบทหนึ่งได้มาอธิบายว่าการทำความสะอาดหะดีษข้างต้น คือการทำวุฎูฮ์ ดังที่ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวว่า

((مفتاح الجنة الصلاة ومفتاح الصلاة الوضوء)) سنن الترمذي: 4

ความว่า กุญแจของสวรรค์คือการละหมาด และกุญแจของการละหมาดคือการทำวุฎูฮ์ (บันทึกโดย อัตติรมิซีย์ หะดีษที่ 4)

⁶ เศาะหุ หรืออิหะฮุ หมายถึง การกระทำที่มีผลว่าถูกต้องตามกฎหมายอิสลามอย่างสมบูรณ์ (ดูรายละเอียดเพิ่มเติม อุลูลูกฟิกฮ์ ของ รศ.ดร. อิสมาแอ อาลี หน้า 16)

อัลลอฮ์ ﷻ ได้ทรงรับสั่งให้มีการทำวุกู้อก่อนการละหมาดโดย
ได้ตรัสว่า

﴿ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ
إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ
وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ
جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا
مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِّنْهُ
مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ
نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٦﴾ (المائدة: 6)

ความว่า ผู้ศรัทธาทั้งหลาย! เมื่อพวกเจ้ายืนขึ้นจะไปละหมาด ก็จงล้างหน้า
ของพวกเจ้า และมือของพวกเจ้าถึงข้อศอก และจงลูบศีรษะของพวกเจ้า และ
ล้างเท้าของพวกเจ้าถึงตาตุ่มทั้งสอง และหากพวกเจ้ามีธุษนาบะฮฺ ก็จงชำระ
ร่างกายให้สะอาด และหากพวกเจ้าป่วย หรืออยู่ในการเดินทาง หรือคนใด
ในหมู่พวกท่านมาจากการถ่ายทุกข์ หรือได้สัมผัสหญิงมา แล้วพวกเจ้าไม่พบน้ำ
ก็จงมุ่งสู่นดินที่ดี แล้วลูบใบหน้าของพวกเจ้า และมือของพวกเจ้า จากดินนั้น
ไม่ทรงประสงค์เพื่อจะให้มี ความลำบากใดๆ แก่พวกเจ้า แต่ทว่าทรงประสงค์
ที่จะให้พวกเจ้าสะอาด และเพื่อให้ความกรุณาเมตตาของพระองค์ครบถ้วน
แก่พวกเจ้า เพื่อว่าพวกเจ้าจักขอบคุณ (ซูเราะฮฺอัลมาอิดะฮฺ อายะฮฺที่ 6)

2.2.1.3.2 เป็นเกียรติและศักดิ์ศรีของมุสลิมและเป็นที่ยก
ของ อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذَىٰ فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا
تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهَرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَ اللَّهُ
إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾ (البقرة: 222)

ความว่า พวกเขาจะถามเจ้าเกี่ยวกับประจำเดือน จงกล่าวเถิดว่า มันเป็นสิ่งที่ไม่ให้โทษ ดังนั้นพวกเจ้าจงห่างไกลหญิง ขณะมีประจำเดือน และจงอย่าเข้าใกล้นาง จนกว่านางจะสะอาด ครั้นเมื่อนางได้ชำระร่างกายสะอาดแล้ว ก็จงมาหานาง ตามที่อัลลอฮ์ทรงใช้พวกท่าน แท้จริงอัลลอฮ์ทรงชอบบรรดาผู้สำนึกผิด กลับเนื้อกลับตัว และทรงชอบบรรดาผู้ที่ทำตนให้สะอาด (ซูเราะฮ์ อัลบะเกาะเราะฮ์ อายะฮ์ที่ 222)

2.2.1.4 ประเภทของความสะอาด

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าการทำความสะอาดสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ดังนี้

2.2.1.4.1 การดูแลและรักษาความสะอาดภายใน อันได้แก่ การชำระจิตใจให้สะอาด บริสุทธิ์ และมีจิตแจ่มใส

ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวถึงความสำคัญของหัวใจหรือจิตใจ และอิทธิพลของมันต่ออวัยวะส่วนอื่นๆ ในหะดีษบทหนึ่งไว้ว่า

((وإن في الجسد مضغة إذا صلحت صلح الجسد كله وإذا فسدت فسد

الجسد كله ألا وهي القلب))⁷

ความว่า แท้จริงแล้วในร่างกายนั้นจะมีก้อนเนื้ออยู่ก้อนหนึ่ง เมื่อใดที่มันดีส่วนอื่นๆ ของร่างกายทั้งหมดก็จะดีตามไปด้วย แต่เมื่อใดที่มันชั่วส่วนอื่นๆ ของร่างกายทั้งหมดก็จะชั่วตามไปด้วย และมันก็คือหัวใจนั่นเอง

ผู้ที่กลับไปหาอัลลอฮ์ ﷻ นั้น แน่นนอน ที่สุดเขาจะต้องกลับไปด้วยสภาพจิตใจที่สะอาด บริสุทธิ์เท่านั้น ดังที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ﴾

﴿إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ﴾ (الشعراء: 89 – 88)

⁷ บันทึกโดย อัลมุคอริย์ หะดีษเล่มที่ 1 เลขที่ 90 และมุสลิม หะดีษเล่ม 8 เลขที่ 290

ความว่า วันนั้นเป็นวันที่ทรัพย์สมบัติและบรรดาลูกหลานจะไม่อำนวยประโยชน์อันใดเลย เว้นแต่ผู้ที่กลับไปยังด้วยหัวใจที่บริสุทธิ์เท่านั้น
(ซูเราะฮ์ อัจซุอะรออฺ อายะฮ์ที่ 88 – 89)

ดังนั้น การขัดเกลาหรือชำระจิตใจให้สะอาดหรือการทำให้จิตใจปราศจากบาป มลทิน และความผิดต่างๆ นั้น จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง อิสลามจึงได้มีหลักคำสอนให้ขจัดลักษณะนิสัยที่ไม่ดีทั้งหลาย เช่น ความอิจฉาริษยา ความโกรธแค้น การมองคนในแง่ร้าย และอื่นๆ ออกไปจากจิตใจให้หมด ดังจะดุษฎีต่อไปนี้

((أن النبي صلى الله عليه وسلم قال إياكم والحسد فإن الحسد يأكل الحسنات كما تأكل النار الحطب أو قال العشب)) سنن ابو داود : 4257

ความว่า ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวว่าท่านทั้งหลายจงห่างไกลความอิจฉาริษยา เพราะแท้จริงความอิจฉาริษยานั้นมันจะกินความดีทั้งหลาย เจกเช่นไฟที่กินฟืน (บันทึกโดยอะบูดาอูด หะดีษที่ 4257)

ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวอีกว่า

((لا تبغضوا ولا تحاسدوا ولا تدابروا وكونوا عباد الله إخوانا))
أخرجه البخاري : 5605

ความว่า ท่านทั้งหลายจงอย่าโกรธแค้น อย่าอิจฉาริษยา และอย่าทะเลาะเบาะแว้งกัน และจงเป็นบ่าวที่ดีของอัลลอฮ์ ﷻ ฉันท์พี่น้อง (บันทึกโดยอัลบุคอรีย์ หะดีษที่ 5605)

และท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวอีกว่า

((إياكم والظن فإن الظن أكذب الحديث)) أخرجه البخاري: 5606

ความว่า ท่านทั้งหลายจงห่างไกลการมองคนอื่นในแง่ร้าย เพราะแท้จริงการมองคนอื่นในแง่ร้ายนั้นเป็นคำพูดที่หลอกลวงที่สุด (บันทึกโดยอัลบุคอรีย์ หะดีษที่ 5606)

2.2.1.4.2 การดูแลและรักษาความสะอาดภายนอก ได้แก่

2.2.1.4.2.1 รักษาความสะอาดของร่างกาย

1) หลักการอิสลามได้กำหนดให้มีการทำความสะอาดอวัยวะของร่างกายด้วยการทำวุฎูฮ์ ทั้งในลักษณะวาญิบ (ต้องทำ) และสุนัต (ควรทำ) ก่อนที่จะมีการปฏิบัติศาสนกิจต่าง ๆ เช่น

ก. การละหมาด ซึ่งตามหลักการอิสลามถือเป็นศาสนกิจที่วาญิบสำหรับมุสลิมทุกคนที่บรรลุนิติภาวะและมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ต้องปฏิบัติวันละ 5 เวลา ทุกครั้งก่อนการละหมาดก็ยังคงกำหนดเงื่อนไขหนึ่งคือการทำวุฎูฮ์ ซึ่งหมายถึงการทำความสะอาดชำระล้างอวัยวะส่วนหนึ่งของร่างกาย ซึ่งเริ่มด้วย การล้างมือทั้งสองข้าง การบ้วนปาก การสูดน้ำเข้าจมูกแล้วส่งออกมา การล้างหน้า การล้างมือจนถึงข้อศอกทั้งสองข้าง การเช็ดศีรษะและใบหูทั้งสองข้าง และสิ้นสุดด้วยการล้างเท้าทั้งสองข้างจนถึงตาตุ่ม ดังที่ท่านอุมมาน บุตรอัฟฟาน ได้ปฏิบัติเป็นตัวอย่างในหะดีษบทหนึ่ง บันทึกโดยอะบูดาอูด หะดีษที่ 97 ท่านอุมมาน บุตร อัฟฟานถูกถามเกี่ยวกับการอาบน้ำละหมาด ดังนั้นท่านอุมมานจึงขอน้ำมาหนึ่งถังและน้ำก็ถูกนำมายังท่าน หลังจากนั้นท่านก็สาธิตโดยเริ่มจากการเทน้ำลงบนมือข้างขวา และใช้มือขวาวักน้ำมาบ้วนปากสามครั้งสูดน้ำเข้าจมูกแล้วส่งออกมาสามครั้ง ล้างหน้าสามครั้ง ล้างมือขวาจนถึงข้อศอกสามครั้ง ล้างมือซ้ายจนถึงข้อศอกสามครั้ง แล้ววักน้ำมาเช็ดศีรษะและใบหูทั้งสองข้าง ทั้งข้างในและข้างนอกหนึ่งครั้ง และจบลงด้วยการล้างเท้าทั้งสองข้าง หลักจากเสร็จสิ้นจากการสาธิตท่านอุมมานจึงกล่าวขึ้นว่า ไหนละคนที่ตั้งคำถามเกี่ยวกับการอาบน้ำละหมาดเมื่อสักครู่นี้ และท่านก็กล่าวว่า เช่นนี้แหละที่ฉันเห็นท่านเราะซูลุลลอฮ์ ﷺ อาบน้ำละหมาด

ข. การเฆาะวาฟ (การเวียนรอบกะอฺบะฮ์ 7 รอบ ซึ่งกะอฺบะฮ์ ตั้งอยู่ด้านในมัสยิดอัลหะรอม ณ นคร มัคกะฮ์ ประเทศซาอุดีอาระเบีย) ซึ่งตามหลักการอิสลามแล้วก่อนที่จะมีการเฆาะวาฟทั้งที่วาญิบและสุนัตนั้นก็ต้องทำวุฎูฮ์ก่อนทุกครั้ง ดังหะดีษรายงานโดยอูรวะฮ์ บุตร อัชชูบัยรฺ ได้เล่าว่า

((قد حج النبي صلى الله عليه وسلم فأخبرتني عائشة رضي الله عنها أنه أول شيء بدأ به حين قدم أنه توضأ ثم طاف بالبيت)) أخرجه البخاري: 1533

ความว่า ท่านนบี ﷺ ได้ประกอบพิธีหัจญ์ และท่านหญิงอาอิชะฮ์ได้แจ้งว่า สิ่งแรกที่ท่านนบี ﷺ ได้ปฏิบัติขึ้นเมื่อไปถึง ณ บัยติลละฮ์ ก็คือการทำวุฎูฮ์ หลังจากนั้นจึงทำการเฆาะวาฟรอบบัยติลละฮ์ (บันทึกโดยอัลบุคอรีย์ หะดีษที่ 1533)

นอกจากการทำวูฎอแล้ว อิสลามยังได้กำหนดการอาบน้ำในวาระต่างๆ ทั้งที่เป็นการอาบน้ำวาญิบและสุนัตอีกด้วย โดยได้กำหนดลักษณะของการอาบน้ำ คือ น้ำต้องผ่านไปทั่วทุกส่วนของร่างกาย

สำหรับการอาบน้ำในวาระต่างๆ มีดังนี้

ก. หลังจากมีเพศสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาหรือมีการหลังอสุจิไม่ว่าเนื่องมาจากเหตุใดๆ ก็ตาม ซึ่งตามหลักการอิสลามแล้วจะเป็นต้องมีการอาบน้ำวาญิบก่อนที่จะปฏิบัติศาสนกิจอื่นๆ โดยเฉพาะการละหมาด เป็นต้น อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا فُتِنْتُمْ لِي الصَّلَاةِ فَأَغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمْ لَيْسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٦﴾ (المائدة: 6)

ความว่า ผู้ศรัทธาทั้งหลาย เมื่อพวกเขาเข้ายืนขึ้นจะไปละหมาด ก็จงล้างหน้าของพวกเขา และมือของพวกเขาถึงข้อศอก และจงลูบศีรษะของพวกเขา และล้างเท้าของพวกเขาถึงตาตุ่มทั้งสอง หากพวกเขามีญะนาบะฮ์ ก็จงชำระร่างกายให้สะอาด และหากพวกเขาป่วย หรืออยู่ในการเดินทาง หรือคนใดในพวกเขาป่วย หรืออยู่ในการเดินทาง หรือคนใดในพวกเขามาจากการถ่ายทุกข์ หรือได้สัมผัสหญิงมา แล้วพวกเขาไม่พบน้ำก็จงมุ่งสู่ดินที่ดี แล้วลูบใบน้ำของพวกเขา และมือของพวกเขาจากดินนั้นอัลลอฮ์ ﷻ นั้นไม่ทรงประสงค์เพื่อจะให้มีความลำบากใดๆ แก่พวกเขา แต่ทว่าทรงประสงค์ที่จะให้พวกเขาสะอาดและเพื่อความกรุณาเมตตาของพระองค์ ﷻ ครอบคลุมแก่พวกเขา เพื่อว่าพวกเขาจักขอบคุณ (ซูเราะฮ์ อัลมาอิดะฮ์ อายะฮ์ที่ 6)

ซึ่งการทำความสะอาดในอายะฮ์นี้ก็คือการอาบน้ำวาญิบในหะดีษ
บทหนึ่งได้กล่าวว่า

((أن أم سليم حدثت أنها سألت نبي الله صلى الله عليه وسلم عن المرأة ترى
في منامها ما يرى الرجل فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا رأت ذلك
المرأة فلتغتسل)) أخرجه المسلم : 469

ความว่า รายงานโดยอุมมุสลิม ได้ถามท่านเราะซูลลอฮ์ ﷺ เกี่ยวกับผู้หญิง
คนหนึ่งได้มีการฝันเปียกเหมือนกับการฝันเปียกของผู้ชายท่านรอซูลลอฮ์ ﷺ
จึงตอบว่า ถ้าหาก การฝันของนางเหมือนกับการฝันของผู้ชายก็ให้นางจงอาบน้ำ
เถิด (บันทึกโดยมุสลิม หะดีษที่ 469)

ข. หลังกจากหมดระดูหรือหมดเลือดนิฟาส (เลือดที่ออก
เนื่องจากคลอดบุตร) ซึ่งหลักการอิสลามได้กำหนดให้อาบน้ำวาญิบเช่นกัน ดังที่อัลลอฮ์ ﷻ
ได้ตรัสว่า

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذَى فَأَعْتَرُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا
تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ
إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾ (البقرة : 222)

ความว่า และพวกเขาจะถามเจ้าเกี่ยวกับประจำเดือน จงกล่าวเถิดว่า มันเป็นเรื่อง
ที่ให้โทษ ดังนั้นพวกเจ้าจงห่างไกลหญิง ขณะมีประจำเดือน และจงอย่าเข้าใกล้
นาง จนกว่านางจะสะอาด ครั้นเมื่อนางได้ชำระร่างกายสะอาดแล้ว ก็จงมาหา
นางตามที่อัลลอฮ์ทรงใช้พวกท่าน แท้จริงอัลลอฮ์ทรงชอบบรรดาผู้ดำเนินกผิด
กลับเนื้อกลับตัว และทรงชอบบรรดาผู้ที่ทำตนให้สะอาด (ซูเราะฮ์อัลบะเกาะ
เราะฮ์ อายะฮ์ที่ 222)

ค. เนื่องในวันศุกร์และวันเราะฮ์ อีดทั้งสอง คือ อีดฟิตรี⁸ และ อีดิลอฎฮา⁹ ซึ่งการอาบน้ำในทั้งสามวันนี้ ถือเป็นการอาบน้ำสุนัต แต่อิสลามให้การส่งเสริมตามที่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวไว้ว่า

828: ((إذا جاء أحدكم الجمعة فليغتسل)) أخرجه البخاري:

ความว่า เมื่อคนใดคนหนึ่งในหมู่พวกท่านจะไปทำการละหมาดวันศุกร์ก็จงอาบน้ำเสียก่อน (บันทึกโดยบุคอรี หะดีษที่ 828)

2) การชำระล้างเมื่อมีการจับถ่าย

การจับถ่ายไม่ว่าจะเป็นการอุจจาระหรือปัสสาวะก็เป็นการจับถ่ายสิ่งสกปรกออกจากร่างกาย ซึ่งทำให้บริเวณอวัยวะที่มีการจับถ่ายทั้งทวารหนักหรือทวารเบา ก็จะมีสิ่งสกปรกติดค้างอยู่จึงจำเป็นต้องมีการทำความสะอาดชำระล้างบริเวณดังกล่าว ดังหะดีษบทหนึ่งท่านอิบรอฮีม บุตร ญะริร ได้เล่าว่าบิดาของท่านกล่าวว่า

((كنت مع النبي صلى الله عليه وسلم فأتى الخلاء فقضى الحاجة ثم قال يا جرير

هات طهورا فأتيته بالماء فاستنحى بالماء)) سنن النسائي : 51

ความว่า ฉันเคยอยู่กับท่านนบี ﷺ เมื่อตอนที่ท่านต้องการจะเข้าสุขาท่านจึงเรียกฉัน โอ้ท่านญะริร จงไปเอาน้ำมาให้เรา และฉันก็รีบไปเอาน้ำมาให้แก่ท่าน และท่านก็ชำระล้างด้วยน้ำ (บันทึกโดยอันนะซาอีย์ หะดีษที่ 51)

3) การขลิบหนังหุ้มปลายอวัยวะเพศชาย การตัดเล็บและโกนขน

การขลิบหนังหุ้มปลายอวัยวะเพศชาย การตัดเล็บ และโกนขนตามอวัยวะต่างๆ ก็เป็นการทำความสะอาดร่างกายอย่างหนึ่ง ซึ่งท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวว่า

⁸ วันอีดฟิตรี เป็นวันเฉลิมฉลองหลังจากการถือศีลอดในเดือนเราะมะฎอน ซึ่งเป็นเดือนที่ 9 ตามปฏิทินอิสลามสิ้นสุดลงหรือเรียกเป็นภาษามลาญท์องุ่นว่า ราชอโปซอ

⁹ วันอีดิลอฎฮาเป็นวันเฉลิมฉลองในวันที่ 10 เดือนซุลหิจญ์ญะฮ์ ร็ิงเป็นเดือนที่ 12 ตามปฏิทินอิสลามหรือเรียกเป็นภาษามลาญท์องุ่นว่า ราชอหัจญ์ญ์

((الفطرة خمس أو خمس من الفطرة الختان والاستحداد وتنف الإبط وتقليم الأظفار وقص الشارب)) أخرجه البخاري : 5439

ความว่า ห้าประการเป็นธรรมชาติอันบริสุทธิ์ของมนุษย์ คือ การขลิบหนังหุ้มปลายอวัยวะเพศชาย การโกนขนลับ การถอนขนรักแร้ การตัดเล็บ และการตัดหนวด (บันทึกโดยอัลบุคอรีย์ หะดีษ ที่ 5439)

4) การแปรงฟันและรักษาความสะอาดช่องปาก

เนื่องจากปากเป็นอวัยวะสำคัญในการรับประทานอาหารและการพูดจา จึงจำเป็นต้องดูแลความสะอาดอยู่เสมอ ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กำชับในเรื่องนี้ว่า

((لولا أن أشق على أمتي أو على الناس لأمرتهم بالسواك مع كل صلاة))

أخرجه البخاري: 838

ความว่า ถ้าหากฉันไม่เกรงว่าจะเป็นความยากลำบากต่อประชาชนของฉันแล้ว แน่แน่นอนฉันจะบังคับพวกเขาให้แปรงฟันทุกครั้งก่อนที่พวกเขาจะทำการละหมาด (บันทึกโดย อัลบุคอรีย์ หะดีษที่ 838)

5) การล้างมือทุกครั้งหลังจากตื่นนอน

ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวกำชับในเรื่องนี้ว่า

((إذا استيقظ أحدكم من نومه فليغسل يده قبل ان يدخلها في وضوئه فإن

أحدكم لا يدري أين باتت يده)) سنن ترمذي : 24

ความว่า เมื่อคนหนึ่งคนใดในหมู่พวกท่านตื่นนอน ก็จงล้างมือของเขา ก่อนที่จะเอามือจุ่มลงในภาชนะ เพราะเขาไม่รู้ว่าหรือกว่ามือของเขาไปค้างแรมอยู่ ณ ที่ใด (ในขณะที่นอนหลับ) (บันทึกโดยอัสดีรมิซีย์ หะดีษที่ 24)

6) ห้ามมีเพศสัมพันธ์กับภรรยาในช่วงที่มีระดู

ในช่วงที่มีภรรยาที่มีระดูนั้น หลักการอิสลามได้ห้ามสามีมิให้มีเพศสัมพันธ์กับภรรยาของเขา ทั้งนี้ก็เนื่องจากระดูเป็นเลือดที่ไม่สะอาดและจะทำให้เกิดโทษแก่ทั้งสองได้ โดยอัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

وَسَأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذَىٰ فَأَعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾ (البقرة: 222)

ความว่า และพวกเขาจะถามเข้าเกี่ยวกับระดู จงกล่าวเถิด (โอ้มุฮัมมัด ﷺ) ว่า : มันเป็นเรื่องที่ให้โทษ ดังนั้นพวกเจ้าจงห่างไกลจากบรรดาภรรยาของพวกเจ้า ในขณะที่พวกนางมีระดู และจงอย่าเข้าใกล้พวกนาง (หมายถึงไม่ให้มีเพศสัมพันธ์กับภรรยา) คนกว่าพวกนางจะทำความสะอาดก่อน ครั้นเมื่อนางได้ทำความสะอาด (อาบน้ำวาญิบ) แล้ว ก็จงเข้าหาพวกนางได้ (มีเพศสัมพันธ์กับพวกนางได้) ตามที่ได้ทรงใช้พวกเจ้า แท้จริงทรงรักบรรดาผู้สำนึกผิด และทรงรักบรรดาผู้ที่หมั่นทำความสะอาด (ซูเราะฮ์อัลบะเกาะเราะฮ์ อายะฮ์ที่ 222)

2.2.1.4.2.2 ความสะอาดในเรื่องอาหาร

อิสลามถือว่าอาหารที่หะลาละและมีประโยชน์จะต้องเป็นอาหารที่อัลลอฮ์ ﷻ ทรงอนุมัติให้บริโภคได้และต้องไม่ปนเปื้อนสิ่งที่เป็นนะญิส(สิ่งสกปรก) ใดๆ อิสลามได้กำหนดลักษณะของอาหารที่ฮาลาล กล่าวคือ กรรมวิธีในการประกอบอาหารต้องสะอาดทุกขั้นตอนรวมถึงวัตถุดิบอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้และภาชนะต่างๆตลอดจนสถานที่ในการทำอาหารก็ต้องสะอาดด้วยเช่นกัน อัลลอฮ์ ﷻ ได้ทรงรับสั่งให้บริโภคอาหารที่มีลักษณะหะลาละ (ที่อนุมัติ) และฎ็อยฮัน (ที่ดีมีประโยชน์) ว่า

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾ (البقرة: 172)

ความว่า โอ้อัครศาสนิกชนทั้งหลาย พวกเจ้าจงบริโภคสิ่งที่เราได้ให้เป็นปัจจัยยังชีพแก่พวกเจ้าจากสิ่งดี ๆ ทั้งหมด และพวกเจ้าทั้งหลายจงขอบคุณเถิด หากว่าพวกเจ้าเป็นผู้ที่ภักดีต่อพระองค์ (ซูเราะฮ์อัลบะเกาะเราะฮ์ อายะฮ์ที่ 172)

﴿ يَتَأْتِيهَا النَّاسُ كُلُّوًا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوتَ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴾ (البقرة: 168)

ความว่า โอมนุษย์ทั้งหลาย พวกเจ้าจงบริโภคสิ่งที่ได้มาจากผืนแผ่นดินนี้ ซึ่งสิ่งที่มีได้รับการอนุมัติและที่ดีมีประโยชน์เกิด และจงอย่าเดินตามแนวทางของชัยฏอน แท้จริงแล้วมันคือศัตรูของพวกเจ้าที่ชัดเจน (ซูเราะฮ์ อัลบะเกาะเราะฮ์ อายะฮ์ ที่ 168)

เพื่อให้มนุษย์บริโภคอาหารที่หะลาลและฎ็อยยิบัน อีกทั้งมีคุณค่าทางโภชนาการและสมดุลต่อร่างกาย อันจะทำให้พัฒนาการทางร่างกาย จิตใจและสมองของมนุษย์สู่สุขภาพที่ดีและแข็งแรง เป็นกำลังสำคัญที่จะทำให้สังคมเกิดความเข้มแข็งแล้วอิสลามยังได้กำหนดลักษณะอาหารที่หะรอม (ต้องห้าม) ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1) สิ่งเสพติดทุกอย่างเป็นสิ่งสกปรกและถือเป็นสิ่งที่ต้องห้าม อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾ (المائدة: 90)

ความว่า โอ้บรรดาศรีทราชชนทั้งหลาย สุรา การพนัน การเชือดสัตว์บูชาญิบูฮารูปเคารพและการเสี่ยงทายเป็นสิ่งโสโครกจากการทำงานของชัยฏอน ดังนั้นพวกเราทั้งหลายจงหลีกเลี่ยงให้ไกลจากมันเพื่อว่าพวกเจ้าจะรับได้ชัยชนะ (ซูเราะฮ์ อัลมาอิดะฮ์ อายะฮ์ที่ 90)

ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้อธิบายความหมายของคำว่า อัลค็อมรุ หรือสุราที่ปรากฏในอัลกุรอานข้างต้นนั้นไว้ว่า

((كل مسكر خمر وكل مسكر حرام)) أخرجه المسلم: 3733

ความว่า ทุกๆ สิ่งที่ทำให้มึนเมาคือ ค็อมรุ (สุรา) และทุก ๆ สิ่งที่ทำให้มึนเมา เป็นสิ่งต้องห้าม (บันทึกโดยมุสลิม หะดีษที่ 3733)

2) สัตว์ที่ตายเองโดยไม่ถูกเชือดตามหลักการอิสลาม เลือด และ เนื้อสุกร เป็นสิ่งที่หะรอม อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهْلًا لِّغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ أَضْطُرَّ بِغَيْرِ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾ (الأنعام : 145)

ความว่า จงกล่าวเถิด (มุฮัมมัด ﷺ) ว่า ฉันไม่พบว่าในสิ่งถูกทำให้เป็นโองการ แก่ฉันนั้น มีสิ่งต้องห้ามแก่ผู้บริโภคที่จะบริโภคมัน นอกจากสิ่งนั้นเป็นสัตว์ ที่ตายเอง หรือเลือดที่ไหลออก หรือเนื้อสุกร แท้จริงมันเป็นสิ่ง โสम्म หรือ เป็นสิ่งละเมิด ซึ่งถูกเปล่งนามอื่นจากขณะเชือดมัน ถ้าผู้ใดได้รับความคับขัน โดยมีใช้เป็นผู้แสวงหา และมีใช้ผู้ละเมิดแล้วไซ้ แท้จริงพระเจ้าของเจ้านั้น เป็นผู้ทรงอภัยโทษ เป็นผู้ทรงเอ็นดูเมตตา (ซูเราะฮ์อัลอันอาม อายะฮ์ที่ 145)

ศาสตราจารย์ ดร.ศอลิหฺ อัลฟาซาน¹⁰ ได้อธิบายเหตุผลของการ ห้ามกินสัตว์ที่ตายเอง เลือด และสุกร ดังต่อไปนี้¹¹

1. เหตุผลเกี่ยวกับการห้ามบริโภคสัตว์ที่ตายเองคือ การกิน เนื้อสัตว์ ที่ตายเองเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจและมันก็เป็นอันตรายในการบริโภคเนื่องจากมันอาจตาย เพราะเป็นโรค หรือตายเพราะสิ้นอายุขัย หรือตายเพราะกินพืชที่เป็นพิษ หรือด้วยสาเหตุอื่นๆ ที่คล้ายคลึงกัน ดังนั้นการกินเนื้อของมันจึงอาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพและชีวิตได้

2. เหตุผลของการห้ามกินเนื้อสุกร เนื่องจากสุกรเป็นสัตว์ ที่ชอบกิน ของสกปรกและสิ่งปฏิกูลเนื้อของมันจึงเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ ยิ่งกว่านั้นมีการค้นพบทาง แพทย์ว่า การบริโภคเนื้อสุกรเป็นอันตรายต่อสุขภาพในทุกๆ เขตพื้นที่ โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ อากาศร้อนและยังมีการค้นพบว่าในเนื้อสุกรนั้นมีพยาธิชนิดหนึ่งที่เป็นอันตรายอยู่ด้วย

¹⁰ ปัจจุบันท่านดำรงตำแหน่งเป็นสมาชิกสภาอุมมาฮ์สูงสุดเพื่อการวิจัยและวิจัยทางวิชาการของประเทศซาอุดีอาระเบีย

¹¹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติม อัลอฎูอิมะฮ์ ของ ศาสตราจารย์ ดร. ศอลิหฺ อัลฟาซาน หน้า 196, 216 และ 222

3. เหตุผลของการห้ามกินเลือด ก็คือมันเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ ต่อความรู้สึกของมนุษย์และมันอาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพด้วยเช่นกัน

2.2.1.4.2.3 การรักษาความสะอาดเครื่องแต่งกาย

เสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่มเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งสำหรับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ถือเป็นหนึ่งในปัจจัยพื้นฐานที่มนุษย์จะขาดไม่ได้ ตามหลักการอิสลามแล้วเสื้อผ้าที่สวมใส่ต้องมีความสะอาด มิฉะนั้นแล้วก็ไม่สามารถปฏิบัติศาสนกิจได้ เพราะถือเป็นเงื่อนไขหนึ่งในการละหมาดคือเสื้อผ้าที่สวมใส่ในการละหมาดนั้นต้องสะอาดปราศจากนะญิส (สิ่งสกปรก) อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ﴾ (المحشر: 4)

ความว่า และเสื้อผ้าของเจ้า ก็จงทำความสะอาดเถิด (ซูเราะฮ์อัลมุดคซัยร อายะฮ์ที่ 4)

ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวว่า

((وَأَصْلِحُوا لِبَاسِكُمْ حَتَّى تَكُونُوا كَأَنْكُمْ شَامَةٌ فِي النَّاسِ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَجِبُ الْفَحْشَ وَلَا))

أَخْرَجَهُ أَبِي دَاوُدَ : 3566

ความว่า จงแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่ดีๆ แท้จริงไม่ทรงรักสิ่งที่สกปรกโสम्म (บันทึกโดย อะบิดาวูด หะดีษที่ 3566)

ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวอีกว่า

((وَرَأَى رَجُلًا آخَرَ وَعَلَيْهِ ثِيَابٌ وَسُخَّةٌ فَقَالَ أَمَا كَانَ هَذَا يَجِدُ مَاءً يَغْسِلُ بِهِ))

أَخْرَجَهُ أَبِي دَاوُدَ : 3540

ความว่า ได้เห็นชายคนหนึ่งใส่เสื้อผ้าสกปรก ท่านจึงกล่าวอย่างคำหนึ่ง ท่านก็มองไปที่ชายอีกคนหนึ่ง ซึ่งสวมใส่เสื้อผ้าที่สกปรก เขาไม่มีน้ำที่จะใช้ซักเสื้อผ้าของเขาหรืออย่างไร (บันทึกโดยอบูดาวูด หะดีษที่ 3540)

2.2.1.4.2.4 ความสะอาดต่ออุปกรณ์ ภาชนะและเครื่องมี เครื่องใช้

การหมั่นดูแลและรักษาความสะอาดอุปกรณ์ ภาชนะบรรจุอาหาร และเครื่องใช้ต่างๆ เป็นเรื่องที่สำคัญเช่นกัน ทั้งนี้ก็เนื่องจากเชื้อโรคที่ติดอยู่กับอุปกรณ์ ภาชนะและเครื่องใช้ต่างๆ นั้นอาจจะเข้าสู่ร่างกายได้เมื่อมีการไปสัมผัสสิ่งเหล่านั้น ดังนั้น เพื่อสุขภาพและพลานามัยที่ดี ก็จะต้องมีการจัดการในเรื่องดังกล่าวนี้ โดยเฉพาะการป้องกันจากพาหะนำโรคต่างๆ อาทิ เช่น ใน หะดีษบทหนึ่งได้กล่าวถึงการที่สุนัขมาเลียภาชนะ ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ก็ได้กล่าวว่า

((طهور إناء أحدكم إذا ولغ فيه الكلب أن يغسله سبع مرات أواهن بالتراب))
أخرجه المسلم : 420

ความว่า การทำความสะอาดภาชนะของคนหนึ่งคนใดในหมู่พวกท่าน เมื่อสุนัขเลียภาชนะดังกล่าวนี้ ก็เขาจะต้องล้างมันเจ็ดครั้ง ครั้งที่หนึ่งจากเจ็ดครั้งนั้น เป็นน้ำปนดิน (บันทึกโดยมุสลิม หะดีษที่ 420)

และในหะดีษอีกบทหนึ่งท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ห้ามมิให้มีการหายใจในขณะที่ดื่มน้ำท่านได้กล่าวว่า

((إذا شرب أحدكم فلا يتنفس في الإناء)) أخرجه البخاري : 149

ความว่า เมื่อคนหนึ่งคนใดในหมู่พวกท่านดื่มน้ำ ก็จงอย่าหายใจลงในภาชนะ (บันทึกโดยอัลบุคอรีย์ หะดีษที่ 149)

2.2.1.4.2.5 การรักษาความสะอาดที่อยู่อาศัย สถานที่สาธารณะ และสิ่งแวดล้อม

นอกจากมาตรการในการทำความสะอาดต่อร่างกาย อาหารการกิน เสื้อผ้าอาภรณ์ และอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ แล้ว สิ่งที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ไม่อาจมองข้ามไปได้เลยก็คือ ความสะอาดต่อสถานที่และสิ่งแวดล้อม

สำหรับสถานที่นั้นอาจจะมีหลายๆ ลักษณะ ได้แก่

1. บ้านและที่อยู่อาศัย อันเป็นปัจจัยพื้นฐานที่มนุษย์จะขาดไม่ได้ในการดำรงชีวิตและการดูแลรักษาความสะอาดบ้านก็เป็นสิ่งสำคัญเช่นกัน ดังที่ท่านบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวว่า

((فَتَنْظِفُوا أَرْأَهُ قَالَ أَفَنَيْتَكُمْ وَلَا تَشَبَّهُوا بِالْيَهُودِ)) أخرجه الترمذي: 2723

ความว่า พวกท่านทั้งหลายจงทำความสะอาดบ้านของพวกท่าน และจงอย่ากระทำเฉกเช่นชาวยิว (ซึ่งพวกเขาจะเก็บขยะไว้ในบ้านของพวกเขา) (บันทึกโดย อัตต์รมีซีย์ หะดีษที่ 2723)

2. มัสยิดเป็นศาสนสถานสำหรับมุสลิมในการใช้เป็นสถานที่ละหมาดและประกอบศาสนกิจอื่นๆ ดังนั้นการดูแลรักษาความสะอาดมัสยิดทั้งภายในและภายนอกจึงเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่ใช้ในการละหมาดจะต้องสะอาดปราศจากนะญิส (สิ่งสกปรก) ซึ่งถือเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่จะทำให้การละหมาดนั้นสะอาด หะดีษบทหนึ่งที่มีชาวบะดะวี¹² คนหนึ่งได้ปัสสาวะในมัสยิดท่านบีมุฮัมมัด ﷺ ดังนี้ รายงานจากท่านอนัส บุตรมาลิก กล่าวว่า

((أن أعرابيا بال في المسجد فقاموا إليه فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا ترموه ثم دعا بدلو من ماء فصب عليه عليها)) أخرجه البخاري: 5566

ความว่า มีชาวบะดะวีคนหนึ่งได้ปัสสาวะในมัสยิดทำให้คนที่พบเห็นต่างก็ลุกขึ้นไปเพื่อไล่เขาออกจากมัสยิด แต่ท่านเราะซูลุลลอฮ์ ﷺ กล่าวว่า ท่านทั้งหลายอย่าเคลื่อนย้ายเขา (ให้เขาปัสสาวะให้เสร็จก่อน) หลังจากนั้นพวกท่านจงไปเอาน้ำมาล้างบริเวณดังกล่าวด้วย (บันทึกโดยบุคอรี หะดีษที่ 5566)

จากหะดีษข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่าท่านบีมุฮัมมัด ﷺ รักและพอใจผู้ที่ทำความสะอาดมัสยิดเป็นอย่างมาก และมัสยิดในสมัยของท่านนอกจากเป็นสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจแล้วยังเป็นสถานที่ใช้เพื่อการเรียนการสอน การประชุมการแจกจ่ายทาน ซะกาต

¹² ชาวอาหรับที่อาศัยอยู่ในทะเลทรายซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพเลี้ยงอูฐ แพะ และแกะ

และอื่นๆ อีกด้วย ดังนั้น หะดีษนี้จึงครอบคลุมการทำมาสะอาดโรงเรียนและสถานศึกษาด้วยเช่นกัน

สำหรับการดูแลและรักษาความสะอาดสิ่งแวดลอมนั้น อิสลามได้ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์สิ่งแวดลอม พร้อมๆ กับการดูแลและรักษาความสะอาด เนื่องจากสิ่งแวดลอมเป็นสิ่งที่อำนวยความสะดวกให้แก่มนุษย์ ได้แก่

1. ถนนหรือทางเดิน ซึ่งตามหลักการอิสลามการรักษาความสะอาดถนนหรือทางเดินตลอดจนการเก็บกวาดสิ่งที่เป็นอันตรายต่อผู้สัญจรไปมา ถือเป็นสิ่งที่ส่งเสริม เพราะเป็นส่วนหนึ่งของความศรัทธา และผู้ปฏิบัติก็จะได้รับผลบุญเป็นสิ่งตอบแทน ดังหะดีษท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวว่า

((الإيمان بضع وسبعون أو بضع وستون شعبة فأفضلها قول لا إله إلا الله وأدناها إمطة الأذى عن الطريق والحياء شعبة من الإيمان)) أخرجه المسلم : 51

ความว่า ความศรัทธานั้นมีเจ็ดสิบกว่าระดับ ระดับสูงที่สุดคือการกล่าวปฏิญาณตนว่าไม่มีพระเจ้าอื่นใดที่แท้จริงนอกจาก และระดับต่ำสุดคือการเก็บสิ่งที่เป็นอันตรายออกจากทางเดิน (บันทึกโดยมุสลิม หะดีษที่ 51)

สิ่งที่เป็นอันตรายต่อผู้สัญจรไปมาก็จะครอบคลุมขยะ หนาม และสิ่งกีดขวางต่างๆ ดังในหะดีษ อีกบทหนึ่ง ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวอีกว่า

((رجل يمشي بطريق وجد غصن شوك على الطريق فأحمره فشكر الله له فغفر)) أخرجه البخاري : 615

ความว่า ในขณะที่ชายคนหนึ่งที่กำลังเดินอยู่บนถนน เขาก็ได้พบเห็นหนามอยู่บนถนน เขาจึงเก็บมันออกไปจากทางเดินนั้น แล้วก็ทรงขอบคุณเขาและได้อภัยโทษในบาปของเขา (บันทึกโดยอัลบุคอรี หะดีษที่ 615)

นอกจากจะส่งเสริมให้รักษาความสะอาดแล้ว อิสลามยังห้ามมิให้ทำความสกปรกบนถนนหรือทางเดินด้วยการขับถ่ายสิ่งปฏิกูลอีกด้วย เพราะมันเป็นการทำความเดือดร้อนแก่ผู้สัญจรไปมาดังหะดีษท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวว่า

((اتقوا اللاعنين قالوا وما اللاعنان يا رسول الله قال الذي يتخلى في طريق

الناس أو ظلهم)) سنن داود : 23

ความว่า ท่านทั้งหลายจงระมัดระวังการกระทำสองประการที่จะทำให้ถูกสาปแช่ง พวกเขาจึงถามว่า โอ้ท่านเราะซูลตลอดอายุ สองประการนั้นคืออะไรเล่า ท่านตอบว่า คือ ผู้ที่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ บริเวณทางเดินหรือได้ร่มเงาอันเป็นที่พักของผู้คน (รายงาน โดยอะบูดาูด หะดีษที่ 23)

2. สิ่งแวดล้อมอื่นๆ ซึ่งอิสลามยังได้กำชับให้มีการรักษาความสะอาดสิ่งแวดล้อมอื่นๆ และห้ามมิให้ทำความสกปรก ดังหะดีษท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวไว้

((لا يبولن أحدكم في الماء الدائم ثم يغتسل منه)) أخرجه المسلم : 424

ความว่า ห้ามคนหนึ่งคนใดในหมู่พวกท่านปัสสาวะลงในน้ำนิ่ง และหลังจากนั้น ก็ลงไปอาบในนั้น (บันทึกโดยมุสลิม หะดีษที่ 424)

การห้ามขับถ่ายในน้ำนิ่งนี้ ก็เพราะจะทำให้เกิดความสกปรก และจะทำให้ประโยชน์ในการใช้สอยสูญเสียไปด้วย

จากรายละเอียดของการทำความสะอาดทั้งภายในและภายนอกของร่างกายที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนั้น จะเห็นได้ว่าศาสนาอิสลามได้ให้ความสำคัญในเรื่องของความสะอาดเป็นอย่างมาก อีกทั้งยังครอบคลุมในทุกๆ ด้านอีกด้วย

ด้วยมาตรการต่างๆ ที่ได้กล่าวข้างต้นนี้เมื่อใดที่มุสลิมได้ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด บุคคลนั้นก็จะเป็นอยู่ในสภาพที่รักษาความสะอาดอยู่ตลอดเวลาและจะทำให้เขามีสุขภาพที่ดีและแข็งแรงด้วย และหากสังคมหรือชุมชนใดสามารถปฏิบัติตามหลักการและสนองมาตรการต่างๆ ที่ได้กล่าวมานี้ได้ สังคมหรือชุมชนนั้นก็จะเป็นสังคมหรือชุมชนที่มีความเข้มแข็งและมีความสุข อีกทั้งยังส่งผลให้สมาชิกในสังคมหรือชุมชนดังกล่าวใส่ใจและให้ความสำคัญในการที่จะให้การทำงานทุกๆ อย่างที่ได้รับมอบหมายให้มีความสะอาดและเป็นระเบียบเรียบร้อยด้วยเช่นกัน ซึ่งเมื่อพิจารณาจากตัวบทไม่ว่าจะเป็นอายะฮ์อัลกุรอานหรือหะดีษท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ อย่างถี่ถ้วนแล้ว จะพบว่าอิสลามได้เน้นการทำงานของมนุษย์ที่ดีมีคุณภาพมากกว่าปริมาณ ดังอายะฮ์ที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا
 إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾ (التوبة : 121)

ความว่า พวกเขาจะไม่บริจาคในการบริจาคใดๆ ไม่ว่าจะน้อยหรือมากก็ตาม และพวกเขาไม่เดินผ่านหุบเขาใดๆ นอกจากมันจะถูกบันทึกไว้ให้แก่พวกเขา เพื่อว่าอัลลอฮ์จะทรงตอบแทนให้แก่พวกเขา ซึ่งสิ่งที่ดียิ่งในสิ่งที่พวกเขาได้ทำไว้ (ซูเราะฮ์อัดเตาะบะฮ์ อายะฮ์ที่ 121)

﴿ هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ
 لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَلَئِن قُلْتُمْ مَّبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ
 لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴾ (هود : 7)

ความว่า และพระองค์ผู้สร้างชั้นฟ้าทั้งหลายและแผ่นดินในระยะเวลา 6 วัน และบัลลังก์ของพระองค์อยู่เหนือน้ำ เพื่อพระองค์จะทรงทดสอบพวกท่านว่า ผู้ใดในหมู่พวกท่านมีการทำงานที่ดีเยี่ยม และพวกเจ้า (มุฮัมมัด ﷺ) กล่าวว่า แท้จริงพวกท่านจะถูกให้ฟื้นคืนชีพขึ้นมา หลังจากที่ได้ตายไปแล้วแน่นอนบรรดาผู้ปฏิเสธศรัทธาจะกล่าวว่า นี่ไม่ใช่คนอื่นใดเลย นอกจากเล่ห์กลอย่างชัดแจ้ง (ซูเราะฮ์ฮูด อายะฮ์ที่ 7)

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าการงานหรือผลงานของเราที่ได้รับมอบหมายจาก อัลลอฮ์ ﷻ นั้นจะต้องดีเยี่ยมเท่านั้น พระองค์จึงจะทรงตอบรับ ในทำนองเดียวกันงานที่เราได้รับมอบหมายจากมนุษย์ด้วยกันเองก็ต้องเป็นผลงานที่ดีมีคุณภาพ อีกทั้งต้องสะอาดและเป็นระเบียบเรียบร้อย ทั้งนี้เนื่องจากคำว่า “สิ่งที่ดียิ่ง การงานที่ดีเยี่ยม และสิ่งที่ดี” ที่ได้กล่าวถึงในอัลกุรอานและหะดีษข้างต้นนั้นก็มีความหมายครอบคลุมความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยด้วยกัน

2.2.2 ความสุภาพ

2.2.2.1 ความหมายของความสุภาพ

คำว่า ความสุภาพ ในภาษาอาหรับจะสอดคล้องกับคำว่า อรรีฟกุ (الرفق) และ อัลลัยีนุ (اللين) ซึ่งหมายความว่า ความสุภาพ ความอ่อนโยน และนอบน้อม¹³

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายคำว่า สุภาพ หมายถึง เรียบร้อย เช่น เขาแต่งกายสุภาพ และยังให้ความหมายว่า อ่อนโยน เช่น เขาพูดน้ำเสียงสุภาพ อีกทั้งยังให้ความหมายว่า การมีกิริยามารยาทที่ดีงาม มีสัมมาคารวะ

สรุปแล้ว ความสุภาพ คือ การอ่อนน้อมถ่อมตนตามสถานภาพ และกาลเทศะ ไม่ก้าวร้าว ไม่ใช่ความรุนแรง ไม่วางอำนาจข่มขู่ผู้อื่นทั้งโดยวาจาและกิริยา ท่าทาง แต่ในขณะที่เดียวกันก็ยังคงมีความมั่นใจในตนเอง เป็นผู้ที่ม่มีมารยาทงามและวางตัวอย่างเหมาะสม ถูกกับกาลเทศะ

2.2.2.2 หลักฐานของความสุภาพ

อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴾ (ال عمران: 159)

ความว่า และเนื่องด้วยความเมตตาจากอัลลอฮ์นั่นเองเจ้าจึง (มุฮัมมัด ﷺ) จึงได้สุภาพอ่อนโยนแก่พวกเขาและถ้าหากเจ้าเป็นผู้ประพฤติหยาบช้า และมีใจแข็งกระด้าง แล้วไซร์ แน่นอนพวกเขาก็ยอมแยกตัวออกไปจากรอบๆ เจ้ากัน แล้ว ดังนั้นจงอภัยให้แก่พวกเขาเถิด และจงขออภัยโทษให้แก่พวกเขาด้วย และ

¹³ พจนานุกรม อัลมุญิม อัลอะชีฎ เล่ม 1 หน้า 362 และ เล่ม 2 หน้า 850

จงปรึกษาหารือกับพวกเขาในกิจกรรมทั้งหลาย ครั้นเมื่อเจ้าได้ตัดสินใจแล้วก็
จงมอบหมายแต่อัลลอฮฺ ﷻ เถิด แท้จริงทรงรักใคร่ผู้มอบหมายทั้งหลาย
(ซูเราะฮฺอาติอิมรอน อายะฮฺที่ 159)

อัลลอฮฺ ﷻ ได้ตรัสอีกว่า

﴿ خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴾ (الاعراف: 134)

ความว่า จงให้อภัยและจงใช้ให้กระทำการที่ดีงามและจงหลีกเลี่ยงจากบรรดา
ผู้โง่เขลา (ซูเราะฮฺอัลอะอฺรอฟ อายะฮฺที่ 199)

อัลลอฮฺ ﷻ ได้ตรัสอีกว่า

﴿ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَبِيمِ الْغَيْظِ وَالْعَافِينَ عَنِ
النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴾ (ال عمران : 134)

ความว่า คือบรรดาผู้ที่บริจาคทั้งในยามสุขสบาย และในยามเดือดร้อน และ
บรรดาผู้ข่มโทษและบรรดาผู้ให้อภัยแก่เพื่อนมนุษย์และอัลลอฮ์นั้นทรงรัก
ผู้กระทำความดีทั้งหลาย (ซูเราะฮฺอาติอิมรอน อายะฮฺที่ 134)

ท่านหญิงอาอิชะฮฺได้เล่าว่า

((ما خير رسول الله صلى الله عليه وسلم بين أمرين إلا أخذ أيسرهما ما لم يكن
إثماً فإن كان أبعد الناس منه وما انتقم رسول الله صلى الله عليه وسلم
لنفسه إلا أن تنتهك حرمة الله فينتقم الله بها)) أخرجه البخاري : 3296, ومسلم :

4294

ความว่า ท่านเราะฮ์ฎุลลอฮฺ ﷺ ไม่ได้ถูกให้เลือกระหว่างสองสิ่งนอกจากท่าน
จะเลือกเอาสิ่งที่ดีที่สุดราบใดที่มันมิใช่สิ่งที่เป็นบาปแต่ถ้าสิ่งนั้นเป็นบาป
แล้ว ท่านจะเป็นคนหลีกเลี่ยงจากสิ่งนั้นมากที่สุด และท่านเราะฮ์ฎุลลอฮฺ ﷺ

มิเคยถือโทษเพราะความผิดต่อตัวท่านเองเลยเว้นแต่เมื่อมีการละเมิดข้อห้ามของท่านก็จะถือโทษเพื่อ (บันทึกโดยอัลบุคอรีฮ์ หะดีษที่ 3296 และมุสลิม หะดีษที่ 4294)

จากหะดีษข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ท่านนบี ﷺ เป็นคนสุภาพและไม่เคยถือโทษโกรธเคืองผู้อื่นที่กระทำไม่ดีต่อท่าน เว้นแต่ความผิดนั้นเป็นการละเมิดข้อห้ามของอัลลอฮ์ ﷻ

ท่านอนัสยังได้รายงานอีกว่า

((قال يسروا ولا تعسروا وبشروا ولا تنفروا)) أخرجه البخاري : 67

ความว่า ท่านนบี ﷺ ว่าท่านทั้งหลายจงทำการงานให้สะดวกง่ายและจงอย่าทำให้ลำบากยากเข็ญจงแจ้งข่าวดีและจงอย่าทำให้ผู้อื่นหนีห่าง (บันทึกโดยอัลบุคอรีฮ์ หะดีษที่ 67)

และมีหะดีษอีกบทหนึ่ง ท่านนบี ﷺ กล่าวแก่ เสาะฮาบะฮ์ ท่านหนึ่งว่า ท่านเราะซูลุลลอฮ์ ﷺ ได้กล่าวแก่ท่านอะซัจญ์ อับดุลกัจญ์ ว่า

((إن فيك خصلتين يحبهما الله الحلم والأناة)) أخرجه المسلم : 24

ความว่า แท้จริงในตัวท่านนบีมี 2 คุณลักษณะที่อัลลอฮ์รัก คือความสุภาพอ่อนโยนและความรอบคอบ (บันทึกโดยมุสลิม หะดีษที่ 24)

2.2.2.3 ความสำคัญของความสุภาพ

2.2.2.3.1 เป็นที่รักของอัลลอฮ์ ﷻ

อัลลอฮ์ ﷻ จะทรงอ่อนโยนต่อเขา ดังที่ท่านนบี ﷺ ได้ขอพรให้แก่ผู้ที่อ่อนโยนว่า

((اللهم من ولي من أمر أمي شيئا فشق عليهم فاشقق عليه ومن ولي من أمر

أمي شيئا فرفق بهم فرفق به)) أخرجه المسلم : 3407

ความว่า โอิ ผู้ใดก็ตามที่ได้รับเลือก เป็นผู้นำประชาชาติของฉันแล้วเขาปฏิบัติต่อพวกเขาอย่างสุภาพอ่อนโยน ของพระองค์ ทรงอ่อนโยนต่อเขาผู้นั้นด้วยเถิด (บันทึกโดยมุสลิม หะดีษที่ 3407)

2.2.2.4 ประเภทของความสุภาพ

2.2.2.4.1 ความสุภาพทางด้านวาจา

การใช้วาจาหรือคำพูดที่สุภาพ อ่อนโยน เป็นมารยาทที่ดี และทำให้ผู้ฟัง ผู้ที่พูดคุย หรือผู้ที่สนทนาอยู่ด้วยนั้นมีความรู้สึกที่ดี อีกทั้งยังทำให้เป็นที่รักใคร่ของผู้ที่ได้เข้ามาสัมผัสหรือเข้ามาใกล้ชิดสนิทสนม อิสลามจึงกำชับให้ปฏิบัติตามหลักคำสอนที่ได้บัญญัติให้ใช้คำพูดที่สุภาพและอ่อนโยน ทั้งการพูดจากับบิดามารดาและกับบุคคลทั่วไป ดังนี้

ก. การพูดจาที่สุภาพและอ่อนโยนกับบิดามารดา
อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا آفٌ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ﴿٢٣﴾ (الإسراء : 23)

ความว่า และพระเจ้าของเจ้าบัญชาว่า พวกเจ้าอย่าเคารพภักดีผู้ใดนอกจากพระองค์เท่านั้น และจงทำดีต่อบิดามารดา เมื่อผู้ใดในทั้งสองหรือทั้งสองบรรลุสู่วัยชราอยู่กับเจ้า ดังนั้นอย่างกล่าวแก่ทั้งสองว่า “อุฟ” และอย่าขู่เจ็ญท่านทั้งสอง และจงพูดแก่ท่านทั้งสองด้วยถ้อยคำที่อ่อนโยน (ซูเราะฮ์อัลอิสรอฮ์ อายะฮ์ที่ 23)

จากอายะฮ์ข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่าอัลลอฮ์ ﷻ ทรงห้ามการพูดจาที่ไม่ดีอันมีผลทำให้บิดามารดาต้องเสียใจและเจ็บปวดกับคำพูดที่เปล่งจากปากของคุณ และในทำนองเดียวกันขนาดคำพูดที่ไม่ดียังเป็นที่ต้องห้าม ดังนั้นการกระทำที่ไม่ดีหรือบางครั้งอาจถึงขั้นทำร้ายร่างกายก็ยังเป็นสิ่งที่จะต้องห้ามอย่างเด็ดขาดเช่นเดียวกัน เพราะมันร้ายแรงยิ่งกว่า

คำพูดด้วยซ้ำอีก ฉะนั้นมารยาทในการพูดจากับบิดามารดานั้นจะต้องพูดจาอย่างสุภาพ มีสัมมาคารวะ และนอบน้อมถ่อมตน จึงจะเป็นที่โปรดปรานของอัลลอฮ์ ﷻ

ท่านอิบนุ อับบาส ได้กล่าวว่า การทำดีต่อบิดามารดานั้น คือการสุภาพอ่อนโยน ไม่แข็งกร้าว และไม่ขึ้นเสียงกับท่านทั้งสองเวลาพูดจาโต้ตอบ

ข. การพูดจาที่สุภาพและอ่อนโยนกับบุคคลทั่วไป
อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَمًا ﴾ (الفرقان: 63)

ความว่า และปวงบ่าวของพระเจ้าผู้ทรงกรุณาปรานีคือบรรดาผู้ที่เดินบนแผ่นดินด้วยความสงบเสงี่ยม และเมื่อพวกโง่เขลากล่าวทักทายพวกเขา พวกเขาจะกล่าวว่า สานติ หรือสลาม (ซูเราะฮ์อัลฟุรกอน อายะฮ์ที่ 63)

﴿ أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَدِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴾ (النحل : 125)

ความว่า จงเรียกร้องสู่แนวทางแห่งพระเจ้าของสุเจ้าโดยสุขุม และการดักเตือนที่ดีและจงโต้แย้งพวกเขาด้วยสิ่งที่ดีกว่า แท้จริงพระเจ้าของพระองค์และพระองค์ทรงรู้ดียิ่งถึงบรรดาผู้ที่อยู่ในทางที่ถูกต้อง (ซูเราะฮ์อันนะหฺล อายะฮ์ที่ 125)

﴿ فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى ﴾ (طه : 44)

ความว่า เจ้าทั้งสอง (นบีมูซาและนบียาฮูนา) จงไปพูดกับเขา (ฟิรออาน) ด้วยคำพูดที่สุภาพอ่อนโยน เพื่อว่าเขาจะได้สำนึกและยำเกรง (ซูเราะฮ์ฏอฮา อายะฮ์ที่ 44)

﴿ وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَأَعْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ
لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ﴾ ﴿ 104 ﴾ (لقمان : 19)

ความว่า และเจ้าจงก้าวเดินอย่างพอประมาณ และจงลดเสียงให้เบาลง
(อย่าตะโกนเรียก) แท้จริงเสียงที่น่ารังเกียจที่สุดคือเสียงร้องของลา
(ซูเราะฮ์ลُقمان อายะฮ์ ที่ 19)

ก. การกล่าวขอบคุณเมื่อได้รับการความช่วยเหลือ
ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวว่า

((من صنع إليه معروف فقال لفاعله جزاك الله خيرا فقد أبلغ في الثناء))

أخرجه الترمذي : 1958

ความว่า ผู้ใดก็ตามที่ได้รับการปฏิบัติที่ดี ก็ขอให้เขาได้กล่าวต่อผู้ที่ปฏิบัตินั้น
ด้วยประโยค ขอได้โปรดตอบแทนท่านในสิ่งที่ดีงามด้วยเถิด แท้จริงนั่นคือ
การขอบคุณที่ดีที่สุด (บันทึกโดยอัครมิซีย์ หะดีษที่ 1958)

2.2.2.4.2 ความสุภาพทางด้านกิริยาท่าทาง

อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสในเรื่องนี้ว่า

﴿ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ
حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ
فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴾ ﴿ 104 ﴾ (ال عمران : 159)

ความว่า เนื่องด้วยความเมตตาจากอัลลอฮ์นั่นเอง เจ้า(มุฮัมมัด)จึงได้สุภาพ
อ่อนโยนแก่พวกเขา และถ้าหากเจ้าเป็นผู้ประพฤติดุร้ายซ้ำ และมิใช่
กระด้างแล้วไซ้ร้ แน่นอนพวกเขาก็ยอมแยกตัวออกไปจากรอบๆ เจ้ากันแล้ว
ดังนั้นจงอภัยให้แก่พวกเขาเถิด และจงขออภัยให้แก่พวกเขาด้วย และ
จงปรึกษาราชการกับพวกเขาในกิจการทั้งหลาย ครั้นเมื่อเจ้าได้ตัดสินใจแล้ว

ก็จึงมอบหมายแต่อัลลอฮ์เถิด แท้จริงอัลลอฮ์ทรงรักใคร่ผู้มอบหมายทั้งหลาย
(ซูเราะฮ์ อาลิอิมรอน อายะฮ์ที่ 159)

อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสอีกว่า

﴿ وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ
الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ﴾ ﴿٦٣﴾ (الفرقان : 63)

ความว่า และปวงบ่าวของพระเจ้าผู้ทรงกรุณาปราณี คือ บรรดาผู้ที่เดินบนแผ่นดิน
ด้วยความสงบเสงี่ยมและเมื่อพวกเขาโง่เขลากล่าวทักทายพวกเขา พวกเขา
จะกล่าวว่า สานติ หรือสลาม (ซูเราะฮ์อัลฟุรกอน อายะฮ์ที่ 63)

﴿ وَلَا تَصْعِرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ
مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴾ ﴿١٨﴾ (لقمان : 18)

ความว่า และเจ้าจงอย่าหันใบหน้าแก่คนอื่นด้วยความยะโส และจงอย่าเดิน
ในพื้นแผ่นดินในลักษณะจองหงอน แท้จริงมีทรงชอบผู้หยิ่งจองหงอนทั้งหลาย
(ซูเราะฮ์ลُقمان อายะฮ์ที่ 18)

อายะฮ์ต่างๆ ข้างต้นนี้ได้ให้หลักคำสอนว่าไม่อนุญาตให้แสดง
กิริยาที่แข็งกร้าวต่อผู้อื่นและยังสอนลักษณะการเดินของผู้ซึ่งเป็นที่โปรดปรานของ ﷻ นั่นคือ
ผู้ที่เดินอย่างนอบน้อมและสงบเสงี่ยม มิใช่เดินในท่าทางผู้หยิ่งยโสและจองหงอน

2.2.2.4.3 ความสุภาพทางด้านการควบคุมอารมณ์

อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสอีกว่า

﴿ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَأَهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا ﴾ ﴿١٠﴾ (المزل : 10)

ความว่า และจงอดทนต่อสิ่งที่พวกเขาต่อว่าเจ้าและจงหันหลังแก่พวกเขาด้วยดี
(ซูเราะฮ์อัลมูซ ซัมมิต อายะฮ์ที่ 10)

อัลลอฮ์ ﷺ ได้ตรัสอีกว่า

﴿ وَلَمَن صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمِنَ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴾ (الشورى : 43)

ความว่า และแน่นอนผู้ที่อดทนและให้อภัย แท้จริงนั่นคือ ส่วนหนึ่งจากกิจการ ที่หนักแน่นมั่นคง (ซูเราะฮ์อ์ซุร อายะฮ์ที่ 43)

ในอายะฮ์ข้างต้นนี้อัลลอฮ์ ﷺ ทรงรับสั่งให้ท่าน นบีมุฮัมมัด ﷺ มีความอดทนต่อคำพุดจา ถากถาง เหยาะเหยี้ย และคูหมีนของผู้ปฏิเสธ และพระผู้เป็นเจ้าทรงรับสั่ง ให้หันหลังแก่พวกเขาด้วยดีนั่นคือจงอย่าโต้ตอบพวกเขาถึงแม้ว่าพวกเขาจะทำการใดๆ ในหะดีษ บทหนึ่งกล่าวว่

((أن رجلا قال للنبي صلى الله عليه وسلم أوصني قال لا تغضب فردد مرارا قال لا تغضب))

أخرجه البخاري : 4485

ความว่า ได้มีชายคนหนึ่งมาหาท่านนบี ﷺ แล้วกล่าวว่า ท่านโปรดสั่งเสีย ข้าด้วยเถิด ท่านนบีจึงตอบว่า จงอย่าโกรธ แล้วท่านนบี ﷺ ก็ทวนหลายๆ ครั้ง ว่า จงอย่าโกรธ (บันทึกโดยอัลบุคอรี หะดีษที่ 4485)

อีกวิธีหนึ่งในการแสดงความสุขภาพต่อผู้อื่น คือการไม่นินทา ว่าร้าย และไม่ประจานความผิดของเขาต่อหน้าสาธารณชน ดังอายะฮ์ที่ว่า

﴿ يَمُنُونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُوا عَلَيَّ إِسْلَمَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ

﴿ أَنْ هَدَيْنَاكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾ (الحجرات : 17)

ความว่า พวกเขาถือเป็นบุญคุณแก่เจ้าว่าพวกเขาได้รับอิสลามแล้ว จงกล่าวเถิด นบีมุฮัมมัด ﷺ ว่าพวกเขาอย่าถือเอาการเป็นอิสลามของพวกเขามาเป็นบุญคุณ แก่ฉันเลย แต่ทว่าอัลลอฮ์ ﷻ ทรงประทานบุญคุณแก่พวกท่านต่างหาก โดยชี้นำพวกท่านสู่การศรัทธา หากพวกท่านเป็นผู้สัตย์จริง (ซูเราะฮ์อัลหุรูด อายะฮ์ที่ 17)

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ความสุภาพ คือ การอ่อนน้อมถ่อมตนตามสถานภาพ และกาลเทศะไม่ก้าวร้าว ไม่ใช้ความรุนแรง ไม่วางอำนาจข่มขู่ผู้อื่นทั้งโดยวาจาและกิริยา ท่าทาง ให้ เป็นผู้ที่มีมารยาทงามและวางตัวอย่างเหมาะสมถูกต้องกับกาลเทศะ

2.2.3 ความกตัญญู

2.2.3.1 ความหมายของความกตัญญู

คำว่า ความกตัญญู ในภาษาอาหรับจะสอดคล้องกับคำว่า อัลบิรรู (البر) ซึ่งมีความหมายว่า การทำดีตรงข้ามกับความอกตัญญูหรือการเนรคุณ และคำว่า อัลอิหฺซาน (الإحسان) ซึ่งหมายความว่า การปฏิบัติสิ่งที่ดี¹⁴ และเมื่อนำมาใช้กับคำว่า อัลวาลิดาน (الوالدان) ซึ่งแปลว่า บิดามารดา ก็จะเป็นคำว่า بر الوالدان وإحسان إليهما อ่านว่า บิรรูล วาลิดัยนิ วะอิหฺซานุ ลัยฮิม่า และมีความหมายว่า ความกตัญญูต่อบิดามารดา หรือการทำดีต่อท่านทั้งสอง

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมาย คำว่า “กตัญญู” หมายถึง ผู้รู้ อุปการะที่ท่านทำให้ ผู้รู้คุณท่าน

สรุปแล้วความกตัญญู คือ การรู้คุณ หมายถึงความเป็นผู้มีใจ กระจาง มีสติ มีปัญญาบริบูรณ์ รู้อุปการคุณที่ผู้อื่นกระทำแล้วแก่ตนเอง ผู้ใดก็ตามที่ทำคุณแก่ตนเองแล้ว ไม่ว่าจะมากหรือน้อยก็ตามก็ยิ่งระลึกถึงด้วยความซาบซึ้งไม่ลืมเลือน และตอบแทนคุณต่อผู้มีบุญคุณด้วยการทำดีและประพฤติดีต่อเขาด้วย

¹⁴ พจนานุกรม อิลมุญิม อัลอะชีฎ เล่ม 1 หน้า 48 และอัลกุลลีฮฺยาค ของ อะบี อัลบะกออ อัยยูบ อิบนุ มุซา หน้า 231

2.2.3.2 หลักฐานที่เกี่ยวกับความกตัญญูต่อบิดามารดา

อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสไว้ว่า

﴿ وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ۚ إِنَّمَا يُبَلِّغُنَّ عِنْدَكَ
 الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرُهُمَا وَقُلْ لَهُمَا
 قَوْلًا كَرِيمًا ﴿٢٣﴾
 وَأَخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذَّلِيلِ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا
 رَبَّيَانِي صَغِيرًا ﴿٢٤﴾ (الإسراء : 23-24)

ความว่า และพระผู้อภิบาลของเจ้าได้บัญชาว่า สูเจ้าทั้งหลายอย่าได้เคารพสักคิ
 ผู้ใดนอกจากเพียงผู้เดียวและจงทำดีต่อบิดามารดา แม้นว่าผู้ใดผู้หนึ่งหรือทั้งสอง
 บรรลุวัยชราอยู่กับเจ้าแล้วและจงอย่าได้กล่าวแก่ทั้งสองว่า “อุฟ” (หรือคำพูด
 ที่แสดงอาการไม่พอใจ) และอย่าได้ตะคอกใส่ทั้งสองและจงพูดกับทั้งสองด้วย
 ถ้อยคำที่อ่อน โยน และจงนอบน้อมถ่อมตนกับทั้งสองด้วยความเมตตา และ
 จงกล่าว(ขอพรให้กับทั้งสอง) ว่าข้าแต่พระผู้อภิบาลของฉัน ได้โปรดประทาน
 ความเมตตาแก่ทั้งสองดังเช่นที่ทั้งสองได้เลี้ยงดูเลี้ยงฉันเมื่อครั้งเยาว์วัย
 (ซูเราะฮ์อัลอิสรอฺ อายะฮ์ ที่ 23 – 24)

อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสอีกว่า

﴿ وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا ۖ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا
 وَحَمَلُهُ ۖ وَفِصَالُهُ ۖ ثَلَاثُونَ شَهْرًا ۚ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ ۖ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً
 قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ
 أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي ۚ إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ
 الْمُسْلِمِينَ ﴿١٥﴾ (الأحقاف : 15)

2.2.3.3 ความสำคัญของความกตัญญูต่อบิดามารดา

2.2.3.3.1 เป็นการทำงานที่ประเสริฐที่สุดรองจากการละหมาด ดังปรากฏในหะดีษบทหนึ่ง ดังนี้

((عن عبد الله بن مسعود رضي الله عنه قال: سألت النبي صلى الله عليه وسلم أي العمل أحب إلى الله قال: الصلاة على وقتها قال: ثم أي, قال: ثم ير الوالدين. قال: ثم أي, قال: الجهاد في سبيل الله)) اخرجہ البخاری : 469

ความว่า ท่านอับดุลลอซ อิบน์ มัสอูด กล่าวว่า ฉันได้ถามท่านนบี ﷺ ว่าสิ่งใดถือว่าเป็นงานที่ประเสริฐที่สุด ท่านนบี ﷺ ตอบว่า การละหมาดในเวลาที่กำหนด เขาถามอีกว่า แล้วอะไรอีก ท่านนบี ﷺ ตอบว่า การทำดีต่อบิดามารดา เขาถามอีกว่า แล้วอะไรอีก ท่านนบี ﷺ ก็ตอบว่า การต่อสู้ในหนทางของอัลลอฮ์ (บันทึกโดยอัลบุคอรีย์ หะดีษที่ 496)

2.2.3.4 บทลงโทษของความอกตัญญู

2.2.3.4.1 เป็นบาปใหญ่รองจากการตั้งภาคีต่ออัลลอฮ์ ﷻ ดังปรากฏในหะดีษบทหนึ่ง ดังนี้

((عن أنس رضي الله عنه قال سئل النبي صلى الله عليه وسلم عن الكبائر قال الإشراف بالله وعقوق الوالدين)) اخرجہ البخاری : 2459

ความว่า รายงานจากท่านอนัส กล่าวว่า ท่านนบี ﷺ ได้ถูกถามเกี่ยวกับบาปใหญ่ ท่านนบี ﷺ จึงกล่าวว่า การตั้งภาคีกับ และการอกตัญญูต่อบิดามารดา (บันทึกโดยอัลบุคอรีย์ หะดีษที่ 2459)

2.2.3.4.2 เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่จะไม่ได้เข้าสวรรค์

ดังปรากฏในหะดีษบทหนึ่ง ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวว่า

((ثلاث لا يدخلون الجنة و لا ينظر الله إليهم يوم القيامة العاق والديه والمرأة المترجلة المتشبهة بالرجال والديوث)) اخرجہ أحمد : 496

ความว่า บุคคลสามประเภท ที่จะไม่มีสิทธิเข้าสวรรค์ และอัลลอฮ์ ﷻ จะไม่ทรงทอดพระเนตรพวกเขาในวันกิยามะฮ์ด้วย คือผู้ที่ออกตัญญูต่อบิดามารดา ผู้หญิง (หรือผู้ชาย) ที่เบี่ยงเบนทางเพศ และผู้ที่รู้ว่าภรรยาของตนมีชู้แต่กลับเพิกเฉย (บันทึกโดยอะหฺมัด หะดีษที่ 5904)

2.2.3.4.3 สวรรค์อยู่ใต้ฝ่าเท้าของมารดา

ดังปรากฏในหะดีษบทหนึ่ง ดังนี้

((عن معاوية بن جاهمة السلمي أن جاهمة جاء إلى النبي صلى الله عليه وسلم فقال يا رسول الله أردت أن أغزو وقد جئت أستشيرك فقال هل لك من أم قال نعم قال فالزمها فإن الجنة تحت رجليها)) أخرجه النسائي: 3053

ความว่า รายงานจากมูอาวิยะฮ์ บุตร ญะฮัหมะฮ์ อัศสะละมียะฮ์ว่า ท่านญะฮัหมะฮ์ได้ไปหาท่าน นบี ﷺ แล้วกล่าวว่าโอ้ ท่านเราะซูลุลลอฮ์ ﷺ ฉันต้องการที่จะไปรบ และฉันขอคำปรึกษาจากท่านด้วย แล้วท่านนบีก็ถามว่า ท่านมีมารดาหรือไม่ เขาตอบว่า มี ท่านนบีจึงกล่าวต่อไป ว่าจงปรนนิบัตินางให้ดี แท้จริงสวรรค์อยู่ใต้ฝ่าเท้าของนางทั้งสองข้าง (บันทึกโดยอันนะซาอีย์ หะดีษที่ 3053)

2.2.3.5 ลักษณะของความกตัญญูต่อบิดามารดา

2.2.3.1.1 การขอพรและขอบคุณแก่บิดามารดา ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับผู้เป็นลูกที่ต้องปฏิบัติต่อบิดามารดา นอกจากจะต้องขอพรให้แก่บิดามารดาแล้ว จะต้องขอบคุณท่านทั้งสองที่เลี้ยงดูอีกด้วยซึ่งอัลลอฮ์ ﷻ ได้ทรงกำชับในเรื่องนี้ โดยตรัสหลังจากทรงรับสั่งให้ขอบคุณพระองค์แล้ว ต้องขอบคุณบิดามารดาด้วยเช่นกัน

2.2.3.5.2 ดูแลเอาใจใส่ และปรนนิบัติบิดามารดา การดูแลเอาใจใส่ และปรนนิบัติบิดามารดา เป็นหน้าที่ของบรรดาลูกๆ ทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อยามที่ท่านทั้งสองแก่ชราลง ซึ่งตามหลักคำสอนของอิสลามได้กำชับในเรื่องนี้ว่า

﴿ وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِلِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ﴾ (الإسراء : 23)

ความว่า และพระผู้อภิบาลของเจ้าได้บัญชาว่า สูเจ้าทั้งหลายอย่าได้เคารพภักดีผู้ใดนอกจากอัลลอฮ์ ﷻ เพียงผู้เดียวและจงทำดีต่อบิดามารดา แม้ว่าผู้ใดผู้หนึ่งหรือทั้งสองบรรลุนิติภาวะอยู่กับเจ้าแล้วและจงอย่าได้กล่าวแก่ทั้งสองว่า “อุฟ” (หรือคำพูดที่แสดงอาการไม่พอใจ) และอย่าได้ตะคอกใส่ทั้งสองและจงพูดกับทั้งสองด้วยถ้อยคำที่อ่อนโยน (ซูเราะฮ์อิสรอ อายะฮ์ที่ 23)

ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวว่า

((ان رسول الله صلى الله عليه وسلم رغم أنفه ثم رغم أنفه ثم رغم أنفه قيل من يا رسول الله قال من أدرك والديه عند الكبر أحدهما أو كليهما ثم لم يدخل الجنة))
أخرجه مسلم: 4628

ความว่า เป็นสิ่งที่น่าอับยศ เป็นสิ่งที่น่าอับยศ เป็นสิ่งที่น่าอับยศ สำหรับผู้ที่ใช้ชีวิตกับบิดามารดาของเขาคนใดคนหนึ่งหรือทั้งสองในยาม ที่ทั้งสองแก่ชราแล้วเขาก็ไม่เข้าสวรรค์(เพราะเขาไม่ได้ทำดีกับทั้งสองในยามนั้น)(บันทึกโดยมุสลิม หะดีษที่ 4628)

นอกจากนั้นอิสลามยังกำหนดคำสอนอีกว่าถึงแม้ว่าท่านทั้งสองหรือคนหนึ่งคนใดในสองท่านจะมีศาสนาที่แตกต่างกันไปจากผู้เป็นลูกก็ตาม ผู้เป็นลูกก็ต้องทำดีและปรนนิบัติตราบใด ที่ไม่มีการสั่งใช้ให้กระทำการที่ขัดกับหลักการของอิสลาม ซึ่งอัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا ۗ وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا ۗ وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾ ﴾ (لقمان : 15)

ความว่า และถ้าเขาทั้งสองบังคับเจ้าให้ตั้งภาคีต่อข้า โดยที่เจ้าไม่มีความรู้ในเรื่องนั้น เจ้าอย่าได้เชื่อฟังปฏิบัติตามเขาทั้งสอง และจงอดทนอยู่กับเขาทั้งสองในโลกนี้ด้วยการทำความดี และจงปฏิบัติตามทางของผู้ที่กลับไปสู่ข้า และยังเรานั้น ถูทางกลับของพวกเจ้า ดังนั้น ข้าจะบอกแก่พวกเจ้าในสิ่งที่พวกเจ้าได้กระทำไว้ (ซูเราะฮ์สุลฎมาน อายะฮ์ที่ 15)

2.2.3.5.3 ให้ความช่วยเหลือ และให้การอุปการะในเรื่องปัจจัยยังชีพ เมื่อเราพิจารณาจากอายะฮ์อัลกุรอานและหะดีษต่างๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่าอิสลามได้กำหนดหลักคำสอนให้ผู้เป็นบุตรต้องกตัญญู รู้คุณ และทำดีต่อบิดามารดา เช่น การดูแล การปรนนิบัติ การเชื่อฟัง และทำตามตลอดจน การกระทำทุกอย่างที่ทำให้บิดามารดาชื่นใจและมีความสุข

ในทำนองเดียวกัน ตามกฎหมายอิสลามได้กำหนดให้การอุปการะเลี้ยงดูในเรื่องปัจจัยยังชีพในกรณีที่ท่านทั้งสองไม่มีรายได้เลยหรือมีแต่ไม่เพียงพอเป็นความรับผิดชอบของลูกที่ต้องจ่ายค่าอุปการะเลี้ยงดูทั้งหมดหรือบางส่วนแล้วแต่กรณี หากลูกไม่ยอมจ่ายค่าอุปการะเลี้ยงดู ผู้เป็นบิดามารดาสามารถฟ้องร้องต่อศาลเพื่อพิพากษาบังคับให้ลูกจ่ายค่าอุปการะเลี้ยงดูได้ ส่วนจำนวนหรือปริมาณค่าอุปการะเลี้ยงดูนั้นไม่ได้มีการกำหนดอย่างตายตัวหรือแน่นอนแต่อย่างใด หากแต่กำหนดในหลักการว่าเป็นปริมาณที่เพียงพอต่อความจำเป็นของผู้รับอุปการะ นอกจากว่าศาลจะพิพากษากำหนดปริมาณที่แน่นอนเท่านั้น¹⁵

2.2.3.6 การตอบแทนบุญครูและอาจารย์

ความกตัญญูมิได้กำหนดเจาะจงเฉพาะผู้เป็นบิดามารดาเท่านั้น แต่ยังครอบคลุม ถึงผู้มีบุญคุณทุกคน ซึ่งรวมถึงครูบาอาจารย์ด้วย ทั้งนี้เพราะว่าครูบาอาจารย์

¹⁵ ดูรายละเอียดเพิ่มเติม กฎหมายครอบครัวอิสลาม ของ อิสมาแอ อาลี หน้า 156 – 157

เปรียบเสมือนบิดามารดาคนที่สองของศิษย์ที่ได้ให้การอบรมสั่งสอนและให้ความรู้แก่นักเรียน
คำสอนของอิสลามได้ยกย่องและให้เกียรติผู้เป็นครูอย่างมาก

﴿ وَمِنَ النَّاسِ وَالذَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَلِكَ إِنَّمَا
يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴾ (ฟาฏร : 28)

ความว่า และในหมู่มนุษย์ และสัตว์ และปศุสัตว์ ก็มีหลากหลายสีเช่นเดียวกัน
แท้จริง บรรดาผู้ที่มีความรู้จากปวงบ่าวของพระองค์เท่านั้นที่เกรงกลัวอัลลอฮ์
แท้จริงอัลลอฮ์ นั้นเป็นผู้ทรงอำนาจ ผู้ทรงอภิบาลเสมอ (ซูเราะฮ์ฟาฏิร อายะฮ์ที่ 28)

จากอายะฮ์ข้างต้นนี้ได้แสดงให้เห็นว่าในจำนวนของบรรดา
มนุษย์ทั้งหลายในโลกนี้ผู้ที่ขยันเร่งต่อ (ผู้ทรงบริสุทธิ์และสูงส่งยิ่ง) มากที่สุด และปฏิบัติศาสนกิจ
มากที่สุดคือ อุลมะฮ์ อันหมายถึง บรรดาผู้รู้หรือผู้มีความรู้ทั้งหลาย

นอกจากนั้นท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ยังได้ยกย่องฐานะของผู้รู้
เป็นผู้สืบทอดมรดกจากท่านในการเผยแผ่ศาสนา ดังที่ท่าน ﷺ ได้กล่าวว่า

((وإن العلماء ورثة الأنبياء وإن الأنبياء لم يورثوا ديناراً ولا درهماً ورثوا العلم

فمن أخذه أخذ بحظ وافر)) أخرجه ابو داود : 3157

ความว่า แท้จริงบรรดาผู้รู้ทั้งหลายคือผู้สืบทอดมรดกจากบรรดานบีทั้งหลาย
เนื่องจากบรรดานบีมิได้ทิ้งมรดกเป็นเงินสินารหรืออิสรหม หากแต่ได้ทิ้งความรู้
เป็นมรดกตกทอด ถ้าผู้ใดก็ตามได้ไขว่คว้ามัน เขาผู้นั้นก็จะได้กำไรอย่าง
มหาศาล (บันทึกโดยอะบูดาอูด หะดีษที่ 3157)

เมื่อผู้เป็นศิษย์ได้รู้ฐานะของผู้รู้ตามที่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ
ได้ยกย่องในฐานะเป็นผู้รับสืบทอดเจตนารมณ์และหน้าที่ของท่านคือการเผยแผ่ให้ความรู้
แก่มนุษยชาติแล้วผู้เป็นศิษย์ก็ต้องรัก กตัญญูรู้คุณ และให้เกียรติครูบาอาจารย์ของเขาที่ได้
ปฏิบัติหน้าที่อันใหญ่หลวงนี้ และถ่ายทอดความรู้ให้แก่เขา เพราะท่านเหล่านั้นก็เข้าข่ายผู้รู้
ที่อัลกุรอานและหะดีษได้กล่าวถึงด้วยเช่นกัน

2.2.3.7 สำนักในบุญคุณของสถานศึกษา สังคม และประเทศชาติ

ในการศึกษาหาความรู้จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียสถานศึกษา ไม่ว่าจะเป็นมัธยม สุเหร่า โรงเรียน หรือสถานที่อื่นๆ ที่ได้จัดเตรียมเป็นสถานที่ในการจัดการเรียนการสอน โดยเฉพาะโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาอื่นๆ ที่มีผู้เกี่ยวข้องหลายๆ ฝ่ายทั้งผู้บริหาร ผู้สอน และผู้เรียน ถือว่ามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งให้การจัดการเรียนการสอนมีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังนั้น ในฐานะผู้เรียนหรือนักเรียนจะต้องสำนึกในบุญคุณของโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายที่ได้ให้ความรู้และทักษะการใช้ชีวิต

นอกจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาแล้ว สังคมหรือชุมชนก็มีส่วนสำคัญอีกเช่นกันในการให้ความร่วมมือและมีส่วนร่วมในการพัฒนาสมาชิก ในสังคมให้เป็นคนที่มีคุณภาพเป็นที่พึงของสังคมหรือชุมชนในอนาคตภายภาคหน้าได้ และการที่เราได้รับการเจียรไนจากโรงเรียนและการหล่อหลอมจากสังคมจนกลายเป็นคนดี มีคุณภาพแล้ว หน้าที่อีกประการหนึ่งที่ลืมไม่ได้คือการเป็นพลเมืองที่ดี มีจิตสำนึกในการพัฒนาบ้านเมืองให้มีความเจริญก้าวหน้าต่อไปอีกด้วย

ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กำชับให้ประชาชาติของท่านทุกคน มีความรับผิดชอบในสิ่งต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้น ดังหะดีษบทหนึ่งท่านได้กล่าวว่า

((كلکم راع وکلکم مسئول عن رعیتہ)) أخرجه البخاري 844

ความว่า พวกท่านทุกคนมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบ และพวกท่านทุกคนจะต้องถูกสอบสวนในหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบนั้นด้วย (บันทึกโดยอัลบุคอรีห์ หะดีษที่ 844)

จากข้างต้นจึงสรุปได้ว่า ความกตัญญู คือ การรู้จักคุณ รู้อุปการคุณที่ผู้อื่นกระทำให้แก่ตนเอง ผู้ใดก็ตามที่ทำคุณแก่ตนเองแล้ว ไม่ว่าจะมากหรือน้อยก็ตามจะระลึกถึงด้วยความซาบซึ้ง ไม่ลืมเลือน และตอบแทนคุณต่อผู้มีบุญคุณด้วยการทำดีและประพฤติดีต่อเขา

2.3 คุณธรรมจริยธรรมเพื่อการพัฒนาการทำงาน

หลังจากที่ได้มีการศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับหลักคุณธรรมเพื่อการพัฒนาคน ในบทเรียนที่ผ่านมาแล้วสำหรับเนื้อหาที่กล่าวถึงต่อไปนี้เป็นหลักคุณธรรมเพื่อการพัฒนาการทำงาน ซึ่งเป็นผลจากการพัฒนาคนให้พร้อมที่จะพัฒนาการทำงานต่อไปและถือว่ามีค่ามากเช่นกัน ทั้งนี้เนื่องจากว่าอิสลามเป็นศาสนาที่ส่งเสริมให้มุสลิมทำงานเพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัยยังชีพให้ตัวเองและครอบครัว อีกทั้งยังมีผลต่อหลักประกันในการดำรงชีวิตที่มีคุณภาพและความสุข

ดังนั้นการทำงานที่อิสลามปรารถนาก็คือการทำงานที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลและสอดคล้องกับหลักการของอิสลาม โดยเฉพาะหลักคุณธรรมที่อิสลามได้บัญญัติไว้ซึ่งในคุณธรรมเพื่อพัฒนาการทำงานจะมีการศึกษาถึงความขยัน ความประหยัด และความซื่อสัตย์ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.3.1 ความขยัน

2.3.1.1 ความหมายของความขยัน

คำว่า ความขยัน ในภาษาอาหรับมีความหมายสอดคล้องกับคำว่า **اجتهاد** (อิญญาฮาด) หมายถึง ความขวนขวาย พยายาม และความพยายามอย่างแรงกล้าในการกระทำการสิ่งหนึ่งสิ่งใด ตรงกับสุภาษิตอาหรับที่กล่าวว่า **من جد وجد** (มัน จู๊ดดา วาญะดา) หมายถึง บุคคลใดที่พยายาม เขาก็จะได้รับมัน

นอกจากนั้นแล้ว คำคำนี้ยังสอดคล้องกับคำหลายคำด้วยกันเช่น คำว่า **อัลกัซบ** อะลา **อัลอะมาลา** แปลว่า การขวนขวายในการทำงาน และคำว่า **บัซลุล** ลุญุดี ซึ่งประกอบไปด้วยคำสองคำคือคำว่า **บัซลุล** แปลว่า ทุ่มเท มอบให้ ให้ความพยายาม และอีกคำหนึ่งคำว่า **อัลญุสุดี** (**الجد**) แปลว่า ความจริงจัง ความเอาจริงเอาจัง ดังนั้นเมื่อคำสองคำนี้มารวมกันจึงให้ความหมายว่าการทุ่มเทในการทำงานอย่างจริงจังและอย่างเต็มที่เต็มประสิทธิภาพ

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2526 : 127) ได้ให้ความหมายของความขยันไว้ว่า หมายถึงการทำงานอย่างแข็งขัน ไม่ปล่อยปละละเลยทำหรือประพฤติเป็นปกติสม่ำเสมอไม่เกียจคร้าน

นอกจากนั้นแล้วยังมีการให้ความหมายของความขยันไว้หลาย ความหมายด้วยกันดังนี้ กรมวิชาการ (2544 : 156) ได้ให้ความหมายของความขยันหมั่นเพียรไว้ว่า หมายถึงความพยายามอย่างเข้มแข็งเพื่อให้เกิดความสำเร็จในงาน

สุพัศตรา สุภาพ (2525 : 25) ได้ให้ความหมายของความ ขยันหมั่นเพียรไว้ว่า หมายถึง การไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคทั้งปวง ต่อความยากลำบาก และมีความ มานะอดทน

ไพโรจน์ ปานอยู่ (2536 : 4) ได้ให้ความหมายของความ ขยันหมั่นเพียรไว้ว่า หมายถึง พฤติกรรมที่นักเรียนแสดงออกโดยการทำการบ้านและงาน สม่ำเสมอ ตั้งใจทำงานที่มอบหมายให้ มีความกระตือรือร้นในการเรียนและเข้าร่วมกิจกรรม ต่างๆ

ความหมายของความขยันในทางวิชาการแล้ว หมายถึง ความ มานะพยายาม เอาใจใส่ต่องานด้วยความกระตือรือร้น ไม่นิ่งเฉยให้เวลาผ่านไปโดยเปล่า ประโยชน์ และมีได้ย่อท้อต่ออุปสรรค ต่างๆ เพื่อให้งานสำเร็จตามความมุ่งหมายหรือความ ต้องการ ความตั้งใจเพียรพยายามทำหน้าที่การทำงานอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ อดทน ความขยัน ต้องปฏิบัติควบคู่กับการใช้สติปัญญา แก้ปัญหาจนเกิดผลสำเร็จ ผู้ที่มีความขยันคือผู้ที่ตั้งใจทำ อย่างจริงจังต่อเนื่องในเรื่องที่ถูกต้องที่ควรเป็นคนสูงงาน มีความพยายาม ไม่ท้อถอยกล้าเผชิญ อุปสรรค รั้งงานที่ทำ ตั้งใจทำหน้าที่อย่างจริงจัง

2.3.1.2 หลักฐานของความขยัน

ในเรื่องของความขยันนี้มีอายะฮ์อัลกรุอ่านและหะดีษมากมาย ที่ส่งเสริมความขยัน โดยที่มองความขยันเป็นรากฐานแห่งความสำเร็จ ซึ่งในตอนนี้จะกล่าว บางอายะฮ์และบางบทหะดีษ ดังจะเห็นได้จากอายะฮ์ที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสไว้ว่า

﴿ فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِن فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا

اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠﴾ ﴿ لبقرة : 10 ﴾

ความว่า ต่อเมื่อการละหมาดได้สิ้นสุดลงแล้วก็จงแยกย้ายกันไปตามแผ่นดิน และจงแสวงหาความโปรดปรานของอัลลอฮ์ ﷻ และจงรำลึกถึงอัลลอฮ์ ﷻ ให้มากๆ เพื่อว่าพวกเจ้าจะได้รับชัยชนะ (ซูเราะฮ์ อัลญุมอะฮ์ อายะฮ์ที่ 10)

ท่านนบี ﷺ กล่าวไว้ความว่า¹⁶

((احرز لدينك كأنك تعيش أبدا واعمل لآخرتك كأنك تموت

غدا)) مسندالحارث : 1093

ความว่า จงทำงานเพื่อมีชีวิตอยู่ในโลกคุณยาเสมือนท่านจะคงอยู่ชั่ววันจันทร์ และจงทำงานเพื่ออิสรภาพของท่านประหนึ่งว่าท่านจะเสียชีวิตในวันพรุ่งนี้ (บันทึกโดยอัลฮาริษ หะดีษที่ 1093)

2.3.1.3 ความสำคัญของความขยัน

จากเนื้อหาและความหมายของความขยันที่ได้พูดถึงก่อนหน้านี้ นั้น จะเห็นได้ว่าอิสลามให้ความสำคัญอย่างมากทั้งในการประกอบอาชีพและการปฏิบัติศาสนกิจ ดังกล่าวนี้คือ ความสมดุลที่มนุษย์จำเป็นจะต้องให้ความสำคัญอย่างเท่าเทียมกัน มนุษย์ต้องประกอบอาชีพและในขณะเดียวกันมนุษย์เองก็ต้องทำการจงรักภักดีต่ออัลลอฮ์ ﷻ เช่นเดียวกัน ความขยันหมั่นเพียรที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งขวนขวายในการทำกิจ ทั้งปวง นับตั้งแต่การศึกษาเล่าเรียน ไปจนถึงการประกอบอาชีพการงานต่างๆ ย่อมทำให้บุคคลผู้นั้นไม่ตกไปอยู่ภายใต้อารมณ์ไฟต่ำและความเสื่อมเสีย ความขยันหมั่นเพียรจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องมีความอดทน ซึ่งในที่นี้ถือว่าเป็นการอดทนต่อสิ่งชั่วๆ ที่จะชักนำไปสู่ทางไม่ดี และหมั่นเพียรรักษาความดีงามที่มีอยู่ ให้คงอยู่ได้นานแล้วเพิ่มเติมให้ความดีให้ดียิ่งขึ้น โดยพยายามหมั่นเพียรละความชั่วที่กำลังจะเกิดให้ดับสิ้นไป การระลึกดังกล่าวนี้ จะยังผลให้บุคคลประกอบอาชีพที่สุจริต เป็นสัมมาอาชีพะที่ไม่ขัดกับหลักการศาสนา

ความขยันคือกุญแจดอกสำคัญในการพัฒนาตัวเอง พัฒนาสังคม และประเทศชาติ เพื่อให้มีความเจริญรุ่งเรือง สังคมที่มีคนขยันจะเป็นสังคมที่น่าอยู่และมีความเจริญอย่างเห็นได้ชัด ดังนั้นคนขยันจึงเป็นคนที่ควรแก่การยกย่อง ชีวิตทุกชีวิตที่อยู่ในโลกนี้ ต้องขวนขวายเพื่อให้มีชีวิตรอดโดยการทำงานด้วยความขยันขันแข็ง ดังที่เราได้เห็นมาแล้วในคานิยามของคำว่าความขยันในภาษาอาหรับให้ความหมายได้หลายรูปแบบ มีสิ่งหนึ่งที่น่าสนใจก็คือการใช้ในรูปแบบความหมายที่ว่าเป็นการขวนขวายความพยายามที่ในการกระทำกิจการงาน

¹⁶ มุสнадอัลฮาริษ เล่ม 2 หน้า 983 หะดีษที่1093 อัลฮาริษ บิน อะบีษ อูซามะห์ อัลฮาฟิซ นูรุดดีน อัลอัยษะมีษ มุสнадอัลฮาริษ (อัลมะดีนะฮ์ อัลมุเนาะวะเราะห์ มัรกีซุลคิมัต อัล ชุนนะห์ วิชชีเราะห์ อัลนะบะวียะห์ พิมพ์ครั้งที่ 1 1992)

ดังนั้นอิสลามจึงได้ให้ความสำคัญมากกับการประกอบอาชีพและเงินตราที่ได้จากการทำงาน ดังกล่าวนั้นก็ย่อมนำมาซึ่งความภาคภูมิใจ

การทำกิจกรรมใดๆ นั้น หากกระทำด้วยความกระตือรือร้น มีส่วนร่วมในกิจการงานที่ได้กระทำลงไป ทำอย่างเต็มความสามารถและตั้งใจ ก็จะทำให้เกิดการเรียนรู้ ที่เป็นพฤติกรรมของความขยัน ดังเช่น ความขยันในหน้าที่การงาน ที่บังเกิดผลสำเร็จลุล่วง ตามระยะและเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้

2.3.1.4 ประเภทของความขยัน

ความขยันสามารถแบ่งออกได้ดังนี้

2.3.1.4.1 ความขยันในด้านการประกอบอาชีพ

การประกอบอาชีพเป็นสิ่งที่จำเป็นในการดำรงชีวิตของแต่ละคน เมื่อคนทุกคนมีความต้องการปัจจัยยังชีพเป็นพื้นฐาน ได้แก่ อาหาร ที่พักอาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค จึงจะต้องมีการขวนขวายและความพยายามที่จะให้ได้มาซึ่งสิ่งเหล่านั้นอิสลามให้ความสำคัญกับการประกอบอาชีพสุจริตอย่างมาก และทุกอย่างที่ได้รับจากการขวนขวายนั้น ก็จะต้องเป็นริสกีที่หะลาลซึ่งเป็นที่ยอมรับตามบทบัญญัติศาสนาเท่านั้น สิ่งที่อิสลามส่งเสริมก็คือการทำงานด้วยความพยายามของตนเองและต้องเป็นสิ่งที่ชอบธรรมและชอบด้วยกฎหมาย

2.3.1.4.2 ความขยันในด้านการศึกษา

อีกส่วนหนึ่งที่มีการพูดถึงในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความขยันก็คือ การศึกษาหาวิชาความรู้ซึ่งนับว่ามีความจำเป็นอย่างเร่งด่วน เพราะเป็นฐานที่สำคัญในการพัฒนาสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้าเพราะสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการศึกษานั้นย่อมเป็นสังคมที่ได้เปรียบ รู้จักตัวเอง รู้จักใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ทั้งจากทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรบุคคล และบุคคล ในสังคมก็จะมีศักยภาพทางการศึกษาที่สูงและอำนวยความสะดวกให้สังคมของตนเองได้อย่างดี ดังนั้นจึงต้องหาความรู้และประสบการณ์ให้มากที่สุดในการที่จะพัฒนาศักยภาพและความพร้อม ด้วยเหตุดังกล่าวนี้เองที่อิสลามเน้นในเรื่องของการศึกษาซึ่งถือเป็นหน้าที่ที่ทุกคนจะต้องศึกษาหาความรู้ เพราะสิ่งเหล่านี้ถือเป็นฟิรฎู (เป็นข้อกำหนด) สำหรับมุสลิมที่ต้องกระทำและพึงกระทำตามรายละเอียดที่สามารถแบ่งได้เป็นสองประเภทด้วยกัน

1. ฟิรฎุฮัยนุ คือสิ่งที่ เป็นข้อบังคับที่มุสลิมทุกคนต้องปฏิบัติ ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่นความรู้ในเรื่องการทำความสะอาดร่างกาย เพราะอิสลามเน้นในเรื่องการรักษาความสะอาดมาก เพราะถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของความศรัทธาและยังครอบคลุมถึงส่วนอื่นๆ ตามหลักการอิสลามด้วย

2. ฟิรฎุกิฟายะฮุ คือข้อบังคับที่คนหนึ่งคนใดในชุมชนมุสลิม ต้องปฏิบัติ เช่น การจัดการศพ เป็นต้น

การศึกษาหาความรู้ที่เกิดจากความเพียรพยายามนั้นจะต้องกระทำอย่างต่อเนื่อง ถึงแม้ว่ากิจการงานดังกล่าวนั้นจะกระทำโดยน้อยนิดแต่หากเป็นความพยายามที่กระทำอย่างต่อเนื่องก็ย่อมส่งผลดีแก่การทำงาน และการทำงานที่ทำอยู่จะเสร็จตรงตามเวลาที่ได้รับมอบหมายและจะเกิดความพึงพอใจตามมาดังเช่นท่านศาสดามุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวไว้ในหะดีษของท่าน¹⁷ว่า กิจการงานที่อัลลอฮ์ ﷻ ทรงโปรดนั้นคือ กิจการงานที่กระทำอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอถึงแม้ว่าจะน้อยนิดก็ตาม

2.3.1.4.3 ความขยันในด้านการบริการสังคม

ความขยันในด้านนี้เป็นถือว่าเป็นความรับผิดชอบต่อสังคมอย่างหนึ่งในการจรรโลงสังคมให้เป็นสังคมคุณธรรม อิสลามเน้นในเรื่องความร่วมมือกันและถือว่าเป็นการทำงานทุกอย่างจะทำได้โดยความสามัคคีกัน ไม่ทำแยกส่วนกัน ดังนั้นงานการบริการสังคมก็ถือเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่เรามองร่วมกันว่าเป็นความรับผิดชอบร่วมกัน

ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวไว้ความว่า พวกท่านทุกคนล้วนเป็นผู้มีหน้าที่รับผิดชอบและต้องถูกสอบสวนเกี่ยวกับหน้าที่ตน ดังนั้นอิหม่าม เป็นผู้มีหน้าที่และถูกสอบสวนเกี่ยวกับหน้าที่ของเขา ชายผู้หนึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในครอบครัวของเขาและต้องถูกสอบสวนเกี่ยวกับหน้าที่ของเขา และสตรีนางหนึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในบ้านของสามีและต้องถูกสอบสวนเกี่ยวกับหน้าที่ของนาง คนรับใช้มีหน้าที่รับผิดชอบในทรัพย์สินของเจ้านายและต้องถูกสอบสวนเกี่ยวกับหน้าที่นั้นของเขา

จากหลักฐานที่อ้างอิงนั้นจะเป็นการตอกย้ำความรับผิดชอบร่วมกัน อิสลามได้ให้การยอมรับถึงหน้าที่รับผิดชอบของแต่ละคนในสังคมและความรับผิดชอบต่อคนที่อยู่ในสังคม

¹⁷ เศาะอีดหฺ อัลบุคอรีห์ เล่ม 5 หน้า 283 เลขที่ 8821

อย่างนี้ถือได้อีกประการหนึ่งว่าคนที่มีความขยันนั้นคือคนที่ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และเกิดประโยชน์สูงสุดอย่างแท้จริง

จากข้างต้นสรุปได้ว่าความขยัน ทำให้คนที่ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และเกิดประโยชน์สูงสุดอย่างแท้จริง ซึ่งประกอบด้วยความขยันในด้านการประกอบอาชีพ ความขยันในด้านการศึกษา และความขยันในด้านการบริการสังคม

2.3.2 ความประหยัด

2.3.2.1 ความหมายของความประหยัด

ความประหยัดมีความสอดคล้องกับคำในภาษาอาหรับว่า อิกตีศอด (اقتصاد) หมายถึง อัลวัซฏ (الوسط) หมายความว่าถึงความเป็นกลางอยู่ตรงกลางระหว่างสองสิ่ง โดยนัยทางความหมายแล้วหมายถึงสถานะของความสมดุลระหว่างความฟุ่มเฟือยหรือความสุรุ่ยสุร่ายกับความตระหนี่ ซึ่งก็หมายถึงความพอดีในการใช้จ่ายทรัพย์สิน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2526: 505) ให้ความหมายของ ความประหยัดว่าหมายถึง การยับยั้ง ระมัดระวัง เช่น ประหยัดปาก ประหยัดค่าใช้จ่ายแต่พอควรแก่ฐานะ

กรมวิชาการ (2544 : 34) ได้ให้ความหมายของความประหยัดไว้ว่าการรู้จักใช้สิ่งต่างๆ ให้เกิดประโยชน์มิยอมให้หมดเปลืองไปโดยเปล่าประโยชน์เป็นต้นว่าการประหยัดเวลา การประหยัดทรัพย์ ซึ่งหมายถึงการรู้จักใช้เวลาและรู้จักใช้ทรัพย์ให้ถูกต้องเหมาะสม

กนกวรรณ ภิญโญศรี (2553) ให้ความหมายของ ความประหยัดว่าหมายถึง การรู้จักเก็บออม ถนอมใช้ทรัพย์สิน สิ่งของแต่พอควรพอประมาณ ให้เกิดประโยชน์คุ้มค่า ไม่ฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ

จากความหมายข้างต้นสรุปได้ว่า ความประหยัด หมายถึงการรู้จักยับยั้ง ระวัง ระมัดระวัง ใช้สิ่งต่างๆ ให้เกิดประโยชน์ตามความเหมาะสม ดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย รู้จักฐานะการเงินของตน คิดก่อนใช้คิดก่อนซื้อ เก็บออม ถนอมใช้ทรัพย์สินของอย่างคุ้มค่า รู้จักทำบัญชีรายรับ – รายจ่ายของตนเองอยู่เสมอ

2.3.2.2 หลักฐานของความประหยัด

อัลลอฮ์ ﷻ ได้มีคำรัสในอัลกุรอาน

﴿إِنَّ الْمُبَدِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيْطَانِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا﴾ (الإسراء : 201)

ความว่า แท้จริง บรรดาผู้สุร่ยสุร่ายนั้นเป็นพวกพ้องของเหล่าชัยตอนและชัยตอนนั้นเนรคุณต่อพระเจ้าของมัน (ซูเราะห์อัลอิสรอฮฺ อายะฮฺที่ 27)

นอกจากนี้แล้วยังมีหะดีษของท่านนบี มุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวไว้ว่า

((ما أنفتم على أهليكم في غير إسراف ولا تقتير فهو في سبيل الله)) البيهقي : 6554

ความว่า สิ่งใดก็ตามที่ท่านได้ใช้จ่ายไปสำหรับครอบครัวของท่าน โดยไม่สุร่ยสุร่ายนั้นก็ถือเป็นการใช้จ่ายในหนทางของ (บันทึกโดย อัลบัยฮะกี : 6554)

จากการอ้างอิงข้างต้น จะเห็นได้ถึงถึงความสำคัญของการใช้จ่ายทรัพย์สินอย่างชาญฉลาดและตามแนวทางที่ได้กำหนดไว้ ทั้งนี้เพราะว่าการใช้จ่ายทรัพย์สินทุกประการนั้น จะต้องถูกสอบถามโดย ดังนั้นจะถือเป็นการได้เปรียบอย่างยิ่งสำหรับผู้ใช้จ่ายในสิ่งที่ปรารถนาด้วยดีและวางอยู่บนพื้นฐานของความประหยัดและไม่สุร่ยสุร่ายแต่อย่างใด

2.3.2.3 ความสำคัญของความประหยัด

ศาสนาอิสลามได้ส่งเสริมให้มุสลิมทุกคนให้ความสำคัญกับความประหยัดเพราะพฤติกรรมเหล่านี้เป็นพฤติกรรมที่ควรแก่การยกย่องและเป็นคุณลักษณะที่ประเสริฐ พฤติกรรมเหล่านี้จะช่วย

สร้างความเข้มแข็งและแข็งแกร่งให้กับเศรษฐกิจได้ แต่กระนั้นก็ตามก็ยังมีผู้ที่ไม่ตระหนักและสำนึกในความสำคัญของความประหยัดในการดำรงชีวิตของแต่ละคน บุคคลในสังคมบางส่วนก็ยังคงชอบที่จะมีนิสัยสุร่ยสุร่ายและไม่มีการระเบียบ

ของตนเอง ต่อการใช้จ่ายต่างๆ ที่ความประพฤติอย่างนี้นั้นมีแต่จะนำมาซึ่งผลลัพธ์ที่มีแต่ความเสียหายและให้ผลเป็นลบ

ความประหยัคนั้นมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดและแนบแน่นกับความสุรุ่ยสุร่าย ซึ่งถือเป็นคุณลักษณะอย่างหนึ่งที่เป็นที่ต้องห้ามในหลักการศาสนาอิสลาม ในการนี้เอกองค์อัลลอฮ์ ﷻ ได้ให้ความกระจ่างว่าบุคคลที่มีพฤติกรรมความสุรุ่ยสุร่ายนั้นเป็นการกระทำที่น่ารังเกียจและการประพฤติปฏิบัติตามลักษณะดังกล่าวก็จะถูกถือว่าเป็นพี่น้องหรือพรรคพวกของชาตान และในขณะเดียวกันชาตानก็เนรคุณและทรยศต่อพระองค์อีกด้วย

เอกองค์อัลลอฮ์ ﷻ ยังได้เตือนปวงบ่าวของพระองค์ว่าจะต้องมีความระมัดระวังและอย่าเคารพสักการะชาตานมารร้าย โดยเด็ดขาด หรือการประพฤติตามชาตานมารร้ายเพราะเป็นที่ชัดเจนว่าชาตานมารร้ายนั้นเป็นศัตรูอันซัดเซ็งของปวงมนุษย์ ดังนั้นจะต้องหลีกเลี่ยงนิสัยสุรุ่ยสุร่ายและใช้จ่ายทรัพย์สินตามอารมณ์ใฝ่ต่ำของตนเอง อันจะนำผลเสียอันใหญ่หลวงต่อสังคม

ท่านอิหม่ามอัลชาฟีอีได้กล่าวไว้ว่า ความสุรุ่ยสุร่ายนั้น ได้แก่การใช้จ่ายทรัพย์สินในทางที่ไม่ถูกต้องตามที่ควรจะเป็น ในขณะเดียวกันอิบนุกะษีร์ ซึ่งเป็นนักอรรถาธิบายอัลกุรอานและท่านชัยยิดกะชาวได้กล่าวไว้ในหนังสืออรรถาธิบายของพวกเขาว่า อิบนุมัสอูดกับอิบนุอับบาสได้อธิบายไว้ว่า ความสุรุ่ยสุร่ายนั้น คือการใช้จ่ายการใช้ทรัพย์สินในหนทางที่ไม่ถูกต้อง

ในการนี้ ก็ได้มีนักอรรถาธิบายอัลกุรอานท่านอื่นๆ ก็ได้ให้ความเห็นว่า การใช้จ่ายทรัพย์สินทั้งหมดในหนทางที่ถูกต้องนั้น ไม่ถือว่าการสุรุ่ยสุร่ายแต่อย่างใดและในทางตรงกันข้ามแม้ว่าคุณคนหนึ่งบุคคลใดที่ได้ใช้ทรัพย์สินของเขาถึงแม้ว่าจะเป็นเพียงเล็กน้อย ก็จะถือว่าการสุรุ่ยสุร่าย

การฝึกฝนให้เกิดวัฒนธรรมความประหยัดในการดำรงชีวิตประจำวัน ควรได้รับการส่งเสริมอย่างยิ่งที่จะต้องมีการปลูกฝังนับตั้งแต่ยังเยาว์วัย โดยที่ความประหยัคนั้นสามารถที่จะพุงและค้ำจุนความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจได้ เมื่อระบบเศรษฐกิจอยู่ในฐานะดีแล้วก็จะนำไปสู่การมีชีวิตที่สะดวกสบาย ในขณะที่เดียวกันก็ควรหลีกเลี่ยงจากนิสัยชอบความสุรุ่ยสุร่าย เพราะความสุรุ่ยสุร่ายนั้นจะกลายผู้ที่ซัดเซ็งของอัลลอฮ์ ﷻ และใช้ชีวิตเยี่ยงคนที่ฝ่าฝืนคำสั่งอัลลอฮ์ ﷻ ชีวิตก็จะประสบกับความขาดทุนไม่ว่าจะเป็นความขาดทุนต่อตนเอง ครอบครัว สังคมและประเทศชาติ แต่ในขณะที่ความประหยัดสามารถที่จะพุงและค้ำจุนความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจ เมื่อระบบเศรษฐกิจอยู่ในฐานะดีแล้วก็จะนำไปสู่การมีชีวิตที่สะดวกสบาย ระบบเศรษฐกิจที่เข้มแข็งเป็นเรื่องสำคัญมาก ดังที่เราจะเห็นได้จาก

หลักฐานในสมัยของท่านศาสดามุฮัมมัดปกครองนครมะดีนะห์ในสมัยนั้น ท่านศาสดาได้นั้นหนักมากในเรื่องของการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ระบบเศรษฐกิจ ในขณะที่เดียวกับที่ท่านได้ก่อตั้งสังคมอิสลาม ที่มีอารยธรรมอันสูงส่งที่ขับเคลื่อนบนพื้นฐานของอัลกุรอานและศาสนาอิสลาม ได้วางรูปแบบการดำรงชีวิตของมนุษย์ในโลกนี้ไว้อย่างเหมาะสมโดยให้ตั้งอยู่บนความประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือยและไม่ตระหนี่

ด้วยหลักประหยัดนี้เองบรรดามุสลิมจึงใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงและใช้ชีวิตอยู่ในหลักสายกลาง ด้วยการใช้ชีวิตเช่นนี้ทำให้มุสลิมเป็นผู้ที่มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความโอบอ้อมอารี มีความเสียสละมีมิตรไมตรีต่อผู้ที่อยู่บ้านใกล้เคียงและญาติพี่น้อง มีการใช้ชีวิตในโลกคุณาโดยถือว่าโลกคุณานั้นเป็นการใช้ชีวิตแบบชั่วคราว มีการกินดีอยู่ดี มีความสุขตามอัตภาพ มีการประกอบอาชีพโดยสุจริตเพื่อให้ได้รับบริสุทธิที่ฮาลาล ซึ่งชอบด้วยบัญญัติศาสนาโดยถือว่าเป็นการเพียงพอแล้ว ไม่ทะเยอทะยานในการแสวงหาปัจจัยยังชีพจนกระทั่งเป็นการก้าวล่วงไปในการเสาะแสวงหาและบริโภคนิยมในสิ่งหะรอมอันการละเมิดต่อบัญญัติศาสนา

อิสลามส่งเสริมให้มุสลิมดำรงชีวิตในฐานะที่เป็นบ่าวของพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และเป็นผู้แทนของพระองค์บนพื้นแผ่นดินนี้ เป็นผู้ที่มิเกียรถิและมีความภาคภูมิใจในการเป็นบ่าวของพระองค์ เขาจึงไม่ยื่นหยัดอยู่บนโลกในฐานะเป็นผู้ที่ก่อความเสียหายเป็นผู้บ่อนทำลาย เป็นผู้อธรรม เป็นผู้ทุจริต คดโกง

ท่านศาสดาได้ส่งเสริมให้บรรดาเศาะฮาบะห์ของท่านให้ประสบผลสำเร็จทางด้านเศรษฐกิจและท่านเองก็ยังได้เรียกร้องให้มีการใช้จ่ายทรัพย์สินที่อัลลอฮ์ ﷻ ประทานให้มานั้นด้วยวิธีการที่ดี ซาญญาดและด้วยความรู้สึกขอบคุณต่ออัลลอฮ์ ﷻ

ในปัจจุบันนี้ทางรัฐบาลเองก็ได้รณรงค์เรื่องความประหยัดใช้ชีวิตอย่างพอเพียง และกฎวิธีและไม่สุรุษสุร่ายและไม่ตระหนี่ถี่เหนียวทั้งนี้เพื่อจุดประสงค์ที่จะรักษาและส่งเสริมความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและยังยั้งจากเกิดขึ้นของสิ่งที่ไม่ดีต่างๆ

การดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนของอิสลาม จะต้องดำรงอยู่ระหว่างความสุรุษสุร่ายและความตระหนี่ นั่นคือสิ่งที่เราเรียกว่าความพอเพียง ซึ่งในปัจจุบันเรากันเคยกับคำนี้มาก หากเราทิ้งหลักแห่งความพอเพียงเพียงเพื่อหวังผลกำไรอย่างไร้ขอบเขตจำกัดแล้วก็จะยิ่งเกิดผลเสียหายมากขึ้น ในการนี้ ท่านนบี ﷺ ได้เสนอ “คูอา” เป็นคูอาที่ทำให้เรามีสติในการดำเนินชีวิตทางเศรษฐกิจในแบบพอเพียงเช่นคูอาดังต่อไปนี้

((اللهم إني أسألك الهدى والتقى والعفاف والغنى)) أخرجه المسلم : 3489

ความว่า โอ้ ข้าพเจ้าขอต่อพระองค์ประทานทางนำความเคารพยำเกรง ความพอเพียงและความรวยแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด”

อัลลอฮฺ ﷻ ตรัสว่า

﴿ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ

حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٠١﴾ (البقرة : 201)

ความว่า และในหมู่พวกเขานั้น มีผู้ที่กล่าวว่า โอ้พระเจ้าของเรา โปรดประทานให้แก่พวกเรา ซึ่งดั่งงามในโลกนี้ และสิ่งดั่งงามในปรโลกและโปรดคุ้มครองพวกเราให้พ้นจากลงโทษแห่งไฟนรด้วยเถิด (ซูเราะห์ อัลบะเกาะเราะฮฺ อายะฮฺที่ 201)

จากอัลกุรอานบทนี้แสดงให้เห็นชัดเจนว่าการดำเนินชีวิตในโลกคุณยาคูจะต้องสง่างามและเมื่อผ่านโลกนี้ไปสู่อาคิเราะห์ ก็จะต้องอยู่ด้วยความสง่างามเช่นเดียวกัน การให้ความสำคัญกับโลกคุณยาคูจนลืมอาคิเราะห์เป็นสิ่งที่ทำให้ไม่ได้ และในขณะเดียวกันการแสวงหาอาคิเราะห์ จนทิ้งคุณยาไป ก็ทำไม่ได้เช่นกัน

การเลี้ยงตัวเองและครอบครัวเป็นสิ่งที่อิสลามได้บัญญัติไว้ ดังนั้นจึงต้องแสวงหารายได้ จะต้องพัฒนาอาชีพในคุณยาให้เป็นอาชีพที่เจริญก้าวหน้า เพื่อที่จะได้มีรายได้เพียงพอในการเลี้ยงดูครอบครัว มีรายได้เพียงพอที่จะจ่ายชะกาตและทำงานด้านต่างๆ ซึ่งเป็นเสบียงสู่อาคิเราะห์อย่างแท้จริง

2.3.2.4 ประเภทของความประหยัด

2.3.2.4.1 การประหยัดเวลา ได้แก่ การรู้จักใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ให้เหมาะสมกับกาลเทศะ รู้คุณค่าของเวลา มียอมให้เวลาหมดเปลืองไปโดยเปล่าประโยชน์แต่นำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ยิ่งใหญ่ ในการแสวงหาความรู้ในการสร้างความคิด ในการสร้างสมรรถภาพ ในการสร้างอำนาจ

2.3.2.4.2 การประหยัดทรัพย์ ได้แก่ การรู้จักใช้ทรัพย์ให้ถูกต้องเหมาะสม มีการใช้จ่ายเงินทองอย่างมีเหตุผลและตามความจำเป็น โดยไม่สุรุ่ยสุร่ายและคุ้มค่างับงานที่ทำไป เพราะทุกบาททุกสตางค์ที่ได้ใช้จ่ายไปนั้น ย่อมต้องแลกมาด้วยเหนื่อย ความลำบากในการทำงาน ดังนั้นในการใช้จ่ายอย่างประหยัดนี้ จึงเห็นว่าควรที่จะกำหนดให้มีการจัดทำบัญชีรายรับ – รายจ่ายของตนเอง เพื่อสามารถที่จะยับยั้งชั่งใจตนเองจากความต้องการต่างๆ ควรฝึกให้มีการออมเป็นนิสัย ฝึกให้เคยชิน ในกรณีนี้ยังรวมไปถึงการใช้สอยวัสดุอุปกรณ์ที่เป็นของส่วนรวม ตัวอย่างเช่นกระดาษหรืออุปกรณ์สำนักงานอื่นๆ บางคนอาจไม่ให้ความสนใจเพียงเพราะสิ่งเหล่านั้นไม่ใช่ของเรา จึงไม่มีความรู้สึก ที่อยากจะประหยัดแต่อย่างใด แต่หากคิดมุมกลับ การช่วยสำนักงานประหยัดวัสดุอุปกรณ์ย่อมจะเกิดผลดีต่อองค์กรและเราเองในที่สุด

ตัวอย่างของความประหยัด

ท่านศาสดามุฮัมมัด رضي الله عنه เป็นคนที่รักและส่งเสริมความประหยัดเป็นอย่างยิ่ง ถึงแม้ว่าท่านจะเป็นถึงประมุขแห่งอิสลาม แต่การดำรงชีพอยู่ของท่าน ตั้งมั่นอยู่บนพื้นฐานของความประหยัดทั้งสิ้น ตัวอย่างหนึ่งที่เราเห็นได้ง่ายก็คือ ท่านศาสดามุฮัมมัดจะปะชุนเสื้อผ้าของท่านที่ขาดด้วยมือของตนเอง และท่านจะสวมใส่เสื้อผ้านั้นต่อไป เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้เห็นได้ชัดเจนว่า ท่านไม่ได้เป็นคนสุรุ่ยสุร่าย ซึ่งหากพิจารณาตามสถานภาพท่านเป็นถึงประมุขแห่งศาสนาอิสลามแล้วท่านกลับรักที่จะปะชุนเสื้อผ้าที่ขาดร่อยของท่านแสดงให้เห็นถึงความสมถะของความประหยัดที่ควรยึดเอาเป็นเยี่ยงอย่าง

จากข้างต้นสรุปได้ว่า การประหยัด ประกอบด้วยการประหยัดเวลา เป็นการใช้เวลาให้เป็นประโยชน์และการประหยัดทรัพย์ เป็นการใช้ทรัพย์ให้ถูกต้องเหมาะสมมีเหตุผลและตามความจำเป็น

2.3.3 ความซื่อสัตย์

2.3.3.1 ความหมายของความซื่อสัตย์

โดยหลักภาษาแล้ว คำว่าซื่อสัตย์สอดคล้องกับคำในภาษาอาหรับว่า أمانة (อะมานะฮฺ) ซึ่งหมายความว่า ความสงบ ความสันติ ได้รับความปลอดภัยและเป็นสุข

โดยความหมายตามหลักคุณธรรมแล้ว คำว่าอะมานะฮฺ หมายความว่า การให้ความสำคัญต่อความเชื่อถือนของบุคคลอื่น ที่มีต่อบุคคลหนึ่งบุคคลใด

โดยการปฏิบัติตามสิ่งที่พึงมีในความน่าเชื่อถือนั้น โดยนัยอื่นแล้วความซื่อสัตย์คือความ
 รับผิดชอบที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งได้รับ ซึ่งเขาได้รับความไว้วางใจให้ดำเนินการตามที่ได้รับ
 มอบหมาย โดยไม่มีการบ่ายเบี่ยง เมื่อใดก็ตาม ที่ความรับผิดชอบดังกล่าวได้รับการปฏิบัติ
 โดยสมบูรณ์แล้ว บุคคลผู้นั้นก็จะรู้สึกสงบ สันติและเป็นสุข

ในทางวิชาการแล้ว อะมานะฮฺ อาจจะอยู่ในความหมายของ

1. สิ่งที่มีนัยยะสัญญาว่าจะกระทำ ในที่นี้หมายถึงสิ่งที่มนุษย์ได้
 สัญญากับอัลเลาะห์ โดยพร้อมน้อมตามปฏิบัติสิ่งที่อัลเลาะห์ทรงบัญชาใช้ หรืออีกนัยยะหนึ่ง
 ในเรื่องการฝากของ นั่นก็คืออะมานะฮฺ ที่จะต้องมีการรักษาสິงที่ถูกฝากไว้ให้ดี ซึ่งหากเรา
 นำไปใช้ในหนทางที่มีชอบหรือเดินเล่อไม่ดูแลเอาใจใส่ ถือว่าเราบิดพลิ้วต่อคำสัญญา

2. อะมานะฮฺที่อยู่ในความหมายของ “ความรับผิดชอบ” เช่น
 ความรับผิดชอบต่อครอบครัว ภรรยาและลูกๆ ที่เราต้องรับผิดชอบต่อดูแลพวกเขา ตามสิทธิที่พวกเขา
 พึงได้รับ ดังนั้น การดูแลครอบครัวจึงถือเป็นอะมานะฮฺ

นอกจากนี้ในประเด็นอะมานะฮฺที่ได้มีการให้ความหมายว่าความ
 ซื่อสัตย์นั้นมีคำอธิบายโดยนักวิชาการหลายท่านด้วยกันดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2546 (2546 : 382, 1202, 911) อธิบายว่า
 ความซื่อสัตย์ หมายถึง การประพฤติตรงและจริงใจ ไม่คิดทรยศ ไม่คิดโกง และไม่คิดหลอกลวง

กนกวรรณ ภิญญาศรี (2552) ได้ให้ความหมายของคำว่า ความ
 ซื่อสัตย์ คือ ประพฤติตรงไม่เอนเอียง ไม่มีเล่ห์เหลี่ยมมีความจริงใจ ปลอดภัยจากรู้สึกลำเอียง
 หรืออคติ

อมรรัตน์ เทพกำปนาท (2553) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ซื่อ”
 หมายถึง ตรงไม่มีเล่ห์เหลี่ยม ไม่คดโกง ส่วนคำว่า “ซื่อสัตย์” หมายถึง ความประพฤติตรงและ
 จริงใจ ไม่คิดคดทรยศ ไม่คดโกงและไม่หลอกลวง หรือเราอาจจะพูดง่าย ๆ ว่าคนที่ซื่อสัตย์ ก็คือ
 คนที่เป็นคนตรง ประพฤติสิ่งใดก็ด้วยน้ำใจจริง

สรุปได้ว่า ความซื่อสัตย์ หมายถึง การประพฤติอย่าง
 ตรงไปตรงมา ตรงต่อหน้าที่ตรงต่อความเป็นจริง ทั้งตนเองและผู้อื่น

คนส่วนใหญ่ได้จำกัดความหมายของคำว่า ความซื่อสัตย์
 (อะมานะฮฺ) อยู่ในวงจำกัดคือ การรักษาสิ่งของที่ฝากไว้เท่านั้น แต่ในความเป็นจริงแล้ว
 ความหมายที่แท้จริงในอิสลามให้ความหมายกว้างกว่าที่กล่าวมา ความซื่อสัตย์เป็นหลักอย่างหนึ่ง
 ที่มุสลิมทั้งหลายต้องช่วยเหลือกันส่งเสริมดูแลและคุ้มครองจาก ٱ้ ให้รักษา (อะมานะฮฺ) นี้ไว้

แม้กระทั่งในขณะที่พี่น้องมุสลิมคนหนึ่งเตรียมตัวจะเดินทางก็ให้กล่าวขอพร แก่เขา “ขอให้พระองค์ ﷺ ทรงปกป้องรักษาศาสนาอะมานะฮ์ และกิจการของท่านด้วยเทอญ”

ความซื่อสัตย์ คือ การมอบสิทธิอันพึงมีพึงได้แก่บุคคลที่ควรได้รับสิทธิเหล่านั้น โดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรม อันสามารถแสดงออกมาดังนี้

1. การใช้เวลาอย่างเต็มประสิทธิภาพ
2. การใช้จ่ายทรัพย์สินส่วนรวมอย่างมีระเบียบตามที่ได้กำหนดไว้และไม่ยุ่งเกี่ยวกับสินบนตลอดจนการฟุ่มเฟือย
3. การทำงานที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จตามเวลาที่ได้กำหนดไว้

คนซึ่งไร้ความซื่อสัตย์คือคนที่ไม่ให้ความสำคัญในหน้าที่การงาน การใช้อำนาจและสถานภาพของตนเองในทางที่ผิด และการฉวยโอกาสเพื่อประโยชน์ส่วนตัวจากหน้าที่การงาน

2.3.3.2 หลักฐานของความซื่อสัตย์

ในคัมภีร์อัลกุรอานนั้นมีอายะฮ์หลายอายะฮ์ที่พูดถึงความซื่อสัตย์ ในที่นี้จะขอยกอายะฮ์มาบางส่วนเพื่อให้ได้เห็นภาพรวมมาของความซื่อสัตย์ที่อิสลามเน้นและให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก

อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสว่า

﴿ إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴾ (الأحزاب : 72)

ความว่า แท้จริงเราได้เสนอการอะมานะฮ์ แก่ชั้นฟ้าทั้งหลายและแผ่นดิน และขุนเขาทั้งหลายแต่พวกมันปฏิเสธจะแบกรับมันและกลัวต่อมัน (คือภาระอันหนักอึ้ง) และมนุษย์ได้แบกรับมัน แท้จริงเขา (มนุษย์) เป็นผู้ธรรมมงามายยิ่ง (ซูเราะฮ์ อ้อละห์ซาบ อายะฮ์ที่ 72)

อัลลอฮฺ ﷻ ตรัสว่า

﴿ وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَيْنَ مَقْبُوضَةٌ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الْأَذَىٰ أَوْ تَمِنَ أَمْنَتَهُ ۗ وَلِيَتَّقِيَ اللَّهَ رَبَّهُ ۗ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ ۗ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَاِنَّهُ رَاٰ اِنَّمَا قَلْبُهُ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾ ﴾

(البقرة : 283)

ความว่า และถ้าพวกเขาอยู่ในระหว่างเดินทางและไม่พบผู้เขียนคนใด ก็ให้มีสิ่งค้ำประกันยึดถือไว้ แต่ถ้าบางคนในพวกเขาไว้ใจอีกบางคน(ลูกหนี้) ผู้ที่ได้รับ ความไว้ใจ (ลูกหนี้) ก็จงคืนสิ่งที่ถูกไว้ใจ(หนี้) ของเขาเสีย และเขาจงกลัวเกรงอัลลอฮ์ผู้เป็นพระเจ้าของเขาเถิด และพวกเขาจงอย่าปกปิดพยานหลักฐาน และผู้ใดปกปิดมันไว้ แน่แน่นอนหัวใจของเขาก็มีบาป และอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงรอบรู้ในสิ่งที่พวกเขากระทำ (ซูเราะฮ์ อัลบะเกาะเราะห์ อายะฮ์ที่ 283)

อัลลอฮฺ ﷻ ตรัสว่า

﴿ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ ۗ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا

بَصِيرًا ﴿٥٨﴾ (النساء : 58)

ความว่า แท้จริงอัลลอฮ์ ﷻ ทรงใช้พวกเขาให้มอบคืนบรรดา ของฝากแก่เจ้าของของมันและเมื่อพวกเขาตัดสินระหว่างผู้คน พวกเขาที่จะต้องตัดสินด้วยความยุติธรรม แท้จริงอัลลอฮ์ ﷻ ทรงแนะนำพวกเขาด้วยสิ่งซึ่งดีจริงๆ แท้จริงอัลลอฮ์ ﷻ เป็นผู้ทรงได้ยินและได้เห็น (ซูเราะฮ์ อันนิซาอ์ อายะฮ์ที่ 58)

หะดีษของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวไว้ว่า

12589 : ((لإيمان لمن لا أمانة له و لادين لمن لا عهد له)) أخرجه احمد

ความศรัทธาของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ที่ไม่มีความซื่อสัตย์นั้นจะไม่สมบูรณ์และ ศาสนาของคนที่ไม่รักษาสัญญา ก็จะไม่สมบูรณ์เช่นกัน (บันทึกโดย อะหฺมัด หะดีษที่ 12589)

2.3.3.3 ความสำคัญของความซื่อสัตย์

อิสลามเอาใจใส่ต่อผู้ที่ยึดมั่นในศาสนา ให้เป็นผู้ที่มีจิตใจที่พร้อม และพึงระวังการรักษาสิทธิต่างๆ ไม่ว่าจะ เป็นของอัลลอฮ์ ﷻ ของเพื่อนมนุษย์ด้วยกันหรือการ งานต่างๆ จากเพิกเฉยละเลยต่อหน้าที่ด้วยเหตุนี้เองจำเป็นเหนือมุสลิมทั้งมวลต้องมีความรู้สึก รับผิดชอบ ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่การงาน ความซื่อสัตย์ในทัศนะของอิสลามนั้นมีความหมายที่กว้าง แต่ละความหมายผูกพันกันกับความรู้สึกของบุคคลหนึ่งให้ติดตามผลงานในหน้าที่ ที่ถูก สอบสวนต่อหน้าองค์อภิบาลของเขา ความซื่อสัตย์นั้นถือได้ว่าเป็นเงื่อนไขแห่งความศรัทธา ของบุคคลแต่ละคน

ความซื่อสัตย์ต่อเอกองค์อัลลอฮ์ ﷻ และ ศาสนทูตของพระองค์ นั้นเป็นความซื่อสัตย์ที่หมายถึงการปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเอง ในฐานะบ่าวคนหนึ่งของเอก องค์อัลลอฮ์ และในฐานะผู้แทนพระองค์ ซึ่งสอดคล้องกับความเร่งรีบของการสร้างภพ จักรวาลและหน้าที่ของมนุษย์ในการดำรงชีวิต ดังนั้นเราจะเห็นได้ว่าความซื่อสัตย์ในรูปแบบนี้ นั้นเป็นความซื่อสัตย์ที่สำคัญที่สุด การประพฤติปฏิบัติตามความรับผิดชอบ ในฐานะที่เป็นบ่าว ของเอกองค์อัลลอฮ์ นั้นถือได้ว่าเป็นการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอัลลอฮ์ ﷻ ในขณะที่การประพฤติปฏิบัติตามความรับผิดชอบในฐานะเคาะลีฟะห์ (ผู้แทน) ของเอกองค์ อัลลอฮ์ ﷻ นั้น หมายถึงการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และยังรวมถึง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่มีความรับผิดชอบต่อกัน

ในฐานะที่เป็นบ่าวของอัลลอฮ์ ﷻ นั้น มนุษย์ทุกคนจะต้องมี ความจงรักภักดี กราบไหว้บูชาต่อเอกองค์อัลลอฮ์ ﷻ ในทุกเวลา ทุกโอกาส ทุกสถานการณ์ และ ทุกสถานที่รวมถึงการปฏิบัติหน้าที่สาธารณะต่างๆ ส่วนในฐานะที่เป็น เคาะลีฟะห์ (ผู้แทน) ของอัลลอฮ์ ﷻ นั้นมนุษย์ทุกคนจะต้องมีการบริหารจัดการการส่งเสริมตลอดจนการ พิทักษ์รักษาสิ่งแวดล้อมในทุกสถานการณ์ ให้สอดคล้องกับหลักการทางศาสนา ที่ท่านศาสดาได้

ประพฤติกปฏิบัติเป็นแบบอย่าง อันดีงาม จากความตระหนัก ในความสำคัญของความซื่อสัตย์ ต่อศาสนทูตของพระองค์นั้น จะทำให้เกิดความผาสุก ความสงบและความสันติในสังคมในที่สุด

ความซื่อสัตย์ต่อตนเองเป็นรูปแบบหนึ่ง ที่อิสลามให้ความสำคัญ อย่างยิ่งที่มนุษย์ทุกคนจะต้องมีความซื่อสัตย์ต่อตนเอง มีความซื่อสัตย์ต่ออวัยวะร่างกายของตนเองไม่ว่าจะเป็นดวงตา หู ปาก ท้อง มือ เท้า และอวัยวะสืบพันธุ์ นอกจากนั้นแล้ว ยังรวมไปถึง การมีความซื่อสัตย์ต่อสภาพทางจิตใจของตนเองด้วยอัน ได้แก่ สติปัญญา หัวใจและอารมณ์ ที่อัลลอฮฺ ﷻ ได้ให้มา ความซื่อสัตย์ดังที่ได้กล่าวมานั้น จะต้องเป็นการตอบสนองต่อการ ประพฤติกปฏิบัติตามคำสั่งของอัลลอฮฺ ﷻ ดังที่ท่านศาสดาให้ประพฤติกปฏิบัติเป็นแบบอย่าง

ความซื่อสัตย์ต่อสังคมนั้นเกิดขึ้นได้เนื่องจากสภาพสังคม ที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ยึดมั่นต่อกันไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนรัวกับคนจน ระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายระหว่างผู้นำและผู้ตามระหว่างผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครองระหว่าง ผู้บริหารและบุคลากรสายปฏิบัติการ เป็นต้น ซึ่งเราจะเห็นได้ว่าทั้งหมดนั้นย่อมมีความสัมพันธ์ ต่อกัน

ความซื่อสัตย์ในสังคมนั้นเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้อิสลาม ได้ส่งเสริมเรื่องความซื่อสัตย์และความไว้วางใจ เพื่อที่จะรักษาซึ่งทรัพย์สิน เกียรติยศและชีวิต ที่มีคุณค่าในสังคมอัลลอฮฺ ﷻ ได้ให้ลักษณะผู้ที่มีความซื่อสัตย์และเป็นที่ไว้วางใจแก่ผู้อื่นว่า เป็นผู้ศรัทธาอย่างแท้จริง และได้แจ้งข่าวดีแก่เขาว่าเป็นผู้ที่ได้รับความสำเร็จและความผาสุก อัลลอฮฺ ﷻ ได้ทรงดำรัสไว้ความว่า และพวกเขา (ผู้ศรัทธา) เป็นผู้รักษาไว้ซึ่งความซื่อสัตย์และ และสัญญาของพวกเขา

ในสถานการณ์ดังที่ได้กล่าวมานั้น ต่างคนต่างก็ต้องดำเนินไป ตามภาระหน้าที่ของตนเองที่ต้องรับผิดชอบอย่าง ที่ควรจะเป็นจนกระทั่งสามารถก่อให้เกิด ความรู้สึกพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เต็มเต็มในสิ่งที่ขาดตกบกพร่อง ให้กันและกันและท้ายที่สุดแล้วต่างคนต่างก็จะได้ลิ้มรสผลลัพธ์แห่งความสันติ ความสงบและ ความผาสุกในที่สุด

ความซื่อสัตย์นั้นถือว่าเป็นคุณลักษณะอันพึงประสงค์และ อันเป็นที่น่ายกย่อง และคุณลักษณะดังกล่าวนี้จะทำให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งนั้นเป็นคนมีคุณธรรม จริยธรรม กิริยามารยาทอันงดงาม บุคคลผู้นั้นไม่เพียงแต่เป็นคนที่มีคุณธรรมในระหว่างมนุษย์ ด้วยกันเท่านั้น แต่จะยังมีความสัมพันธ์กับพระเจ้าอย่างดีเยี่ยม

ความซื่อสัตย์จะช่วยให้มนุษย์เราารู้จักตัวเอง รู้จักแยกแยะ คุณลักษณะที่ดีและพึงประสงค์จากคุณสมบัติที่ไม่ดีอันไม่เป็นที่ต้องการของมนุษย์ เมื่อคุณสมบัติที่ไม่ดีนั้นได้ถูกขจัดออกไปและแทนที่ด้วยคุณลักษณะอันดีงาม บุคคลดังกล่าวก็จะได้รับการเพิ่มพูนศรัทธาและอารมณ์ของเขา เมื่อพวกเขาได้รับการเพิ่มพูนศรัทธาและอารมณ์ของพวกเขาแล้วจะทำให้พวกเขารู้คุณค่าของความซื่อสัตย์ในทางตรงกันข้าม หากบุคคลดังกล่าวมีระดับความศรัทธาและอารมณ์ที่ต่ำก็จะทำให้คุณลักษณะของความซื่อสัตย์ไม่สามารถจะเข้ามาอยู่ในตัวเขาได้เลย

โดยนัยอื่นแล้ว เราสามารถจะกล่าวได้ว่า หนทางที่จะได้มาซึ่งความซื่อสัตย์นั้นก็ด้วยการเพิ่มระดับความศรัทธาของแต่ละคนพื้นฐานของความศรัทธาและการควบคุมอารมณ์นั้นอยู่ที่หัวใจ ดังนั้น ความศรัทธาดังกล่าวจะมีบทบาทมากในการควบคุมความซื่อสัตย์ ดังนั้นกล่าวได้ว่าความซื่อสัตย์นั้นตั้งอยู่ที่หัวใจ

ด้วยคุณลักษณะของความซื่อสัตย์นั้นถือเป็นคุณลักษณะอันควรแก่การยกย่องที่เป็นผลมาจากความศรัทธาและการควบคุมอารมณ์อันมีหัวใจเป็นพื้นฐาน ดังนั้น การทำให้ความซื่อสัตย์มีความเข้มแข็งขึ้นได้นั้นจะต้องรักษาหัวใจให้สะอาดอยู่ตลอดเวลา หัวใจที่สะอาดนั้นสะท้อนให้เห็นถึงระดับของความศรัทธาที่สูง อารมณ์ที่ปราศจากอารมณ์ใฝ่ต่ำ มีคุณธรรมจริยธรรม จนกระทั่งมีความซื่อสัตย์ในใจของบุคคลดังกล่าว

ความเข้มแข็งดังกล่าวนี้สามารถที่จะได้กระทำได้โดยความพยายามดังต่อไปนี้

1. การทำให้หัวใจของเราบริสุทธิ์จากคุณลักษณะอันไม่พึงประสงค์
2. การบรรจุเอาคุณลักษณะอันดีงามและพึงประสงค์ในหัวใจแทนที่คุณลักษณะอันไม่พึงประสงค์
3. การได้รับรู้ถึงความสุขของการได้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์

ขั้นตอนของการทำให้หัวใจเราบริสุทธิ์จากคุณลักษณะอันไม่พึงประสงค์และการแทน ที่คุณลักษณะดังกล่าว ด้วยคุณลักษณะอันพึงประสงค์นั้นสามารถที่จะกระทำได้โดยผ่านกระบวนการทางด้านโภชนาการ โดยการรับประทานอาหารที่บริสุทธิ์ การอ่านคัมภีร์ อัลกุรอาน การระลึกถึงความตายและการขวนขวายหาวิชาความรู้

ตามทัศนะของอิหม่ามฆอซาลีแล้ว ท่านได้ให้ความเห็นว่า คุณลักษณะอันดีงามนั้นสามารถที่จะขวนขวายได้โดยอาศัยความพยายามและการฝึกฝนตนเอง

ในที่นี้หมายถึงการบังคับตนเองให้กระทำให้การกระทำที่เป็นที่ต้องการ โดยคุณลักษณะที่ดึงมาจนนานวันเข้าคุณลักษณะ อันดึงมาเหล่านั้นก็ได้ซึมซับเข้าไปในนิสัยของเขา การฝึกฝนตนเองและความพยายามในการให้ได้มา ซึ่งคุณลักษณะอันดึงมาได้แก่ ความซื่อสัตย์ ความโอบอ้อมอารี และความนอบน้อมถ่อมตนนั้นสามารถที่จะเรียกได้ว่าเป็นการต่อสู้กับอารมณ์ของตนเอง เพื่อจุดประสงค์ในการรับรู้ถึงความสุขทางใจ จากผลของการกระทำเหล่านั้น

การกระทำเหล่านี้ เป็นผลมาจากการมีความรู้สึกถึงการเป็นบ่าวของมนุษย์ ภายในใจของแต่ละคน รู้สึกถึงความต่ำต้อยของตนเองและความยิ่งใหญ่ของอัลลอฮฺ ﷻ ความสะพรึงกลัวของนรกและความสงบสุขของสวรรค์

ในทุกช่วงเวลาของชีวิตนั้นมนุษย์มีความรู้สึกถึงการได้รับการปกป้องดูแล กล่าวคือ มนุษย์จะรู้สึกถึงการปกป้องดูแลจาก เพราะ (ผู้ทรงบริสุทธิและสูงส่งยิ่ง) นั้นทรงเห็น ทรงได้ยิน และทรงรอบรู้ ดังเช่นที่อัลลอฮฺ ﷻ ได้กล่าวไว้ว่า จงกล่าวเถิด (มุฮัมมัด) ว่า หากพวกท่านปกปิดสิ่งที่อยู่ในอกของพวกท่าน หรือเปิดเผยมันก็ตามอัลลอฮฺ ﷻ ก็ย่อมรู้ถึงสิ่งนั้นดีและทรงรู้สิ่งที่อยู่ในบรรดาชั้นฟ้า และทุกสิ่งอยู่ในแผ่นดิน และนั่นทรงอาณาภาพเหนือทุกสิ่งทุกอย่าง

เมื่อความรู้สึกเหล่านี้ได้แผ่ซ่านไปในตัวแล้วก็จะมีความรู้สึกถึงความเป็นบ่าวของอัลลอฮฺ ﷻ ดังอาจจะแสดงออกมาในลักษณะดังต่อไปนี้

1. ความรู้สึกละอายต่ออัลลอฮฺ ﷻ ในการที่จะกระทำความชั่ว และ ยังมีความละอายที่จะคงไว้ ซึ่งคุณลักษณะอันไม่พึงประสงค์ต่างๆ
2. มีความรู้สึกต่ำต้อย และไม่สามารถที่จะต่อกร ต่อความยิ่งใหญ่ ของอัลลอฮฺ ﷻ ได้ และมีความเขอหึงต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันได้
3. มีความรู้สึกกลัวจนกระทั่งเกิดแรงกระตุ้น ในการทำการจงรักภักดีและมีความพยายามที่จะละเว้นจากสิ่งไม่ดีต่างๆ ความรู้สึกเกรงกลัวเหล่านี้ ไม่เพียงแต่กลัวบทลงโทษจากอัลลอฮฺ ﷻ แต่ยังหมายถึงความหวาดกลัวในการที่จะไม่ได้รับความรักจากพระองค์ด้วยเช่นเดียวกัน และกลัวหากความสัมพันธ์และความโปรดปรานของอัลลอฮฺ ﷻ จะขาดสะบั้นลง
4. มีความระมัดระวังอย่างสม่ำเสมอตลอดจนมีความอ่อนน้อมในทุกๆ การกระทำ ความประพฤติดตลอดจนเจตนาอันแน่วแน่ในใจ
5. มีความรู้สึกในความรักของอัลลอฮฺ ﷻ อยู่เสมอไม่ว่าจะเป็นช่วงของความเจ็บปวดความทุกข์ความยากลำบากต่าง ๆ เพราะในเวลาดังกล่าวนั้นอัลลอฮฺ ﷻ จะทรงตอบรับการอ้อนวอน

ด้วยความรู้สึกทั้งหมดเหล่านี้ แท้ที่จริงแล้วเป็นผลมาจากการประพฤติปฏิบัติตามหลักศาสนาบัญญัติ ตลอดจนความรู้สึกถึงความเป็นป่าวของอัลลอฮฺ ﷻ

ตัวอย่างของความซื่อสัตย์

ครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ของท่านคอลีฟะห์ อุมร์ บิน อับดุลอาซิซ ซึ่งเป็นเคาะลีฟะห์ (ผู้ปกครอง) ในสมัยนั้น ได้มีบุตรของท่านเข้าหาหรือระบุส่วนตัวของครอบครัว ท่านได้ดับตะเกียงของรัฐที่โดยปกติแล้วจะถูกจุดและใช้ในงานของรัฐและงานพิธีการต่างๆ เมื่อเห็นดังนั้น บุตรชายของท่านก็ได้ถามท่านถึงสาเหตุที่ท่านกระทำเช่นนั้น ท่านก็ได้ตอบว่า

“อันตะเกียงที่พอใช้ในการทำงานเมื่อสักครู่นี้เป็นกรรมสิทธิ์ของทางรัฐราชการ น้ำมันที่ใช้ในตะเกียงนั้นก็ถูกซื้อมาด้วยเงินของรัฐเช่นกัน ในขณะที่เรื่องราวที่เรากำลังจะคุยกันตอนนี้ เป็นเรื่องส่วนตัวของครอบครัวเรา ตอนนี้ตะเกียงดวงนี้ที่ถูกจุดขึ้นมาใหม่นี้เป็นกรรมสิทธิ์ของครอบครัวเรา น้ำมันที่ใช้ก็ซื้อมาด้วยเงินของเราเอง

จากตัวอย่างดังกล่าวข้างต้น เราจะเห็นได้ว่าถึงแม้ว่าท่านจะเป็นถึงผู้ปกครองสูงสุดแห่งอิสลามในสมัยนั้น ท่านก็ยังคงมีความซื่อสัตย์อย่างแรงกล้าต่อหน้าที่การงานของท่าน ท่านยอม ที่จะไม่ใช้อำนาจของท่านที่มีอยู่เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อตัวท่านเองและพวกพ้องท่านเลย ถึงแม้ว่าท่านมีอำนาจที่จะทำเช่นนั้นและท่านก็ได้ใช้สิ่งที่ท่านมีอยู่

2.4. คุณธรรมจริยธรรมเพื่อการพัฒนาการอยู่ร่วมกันสังคม

อัลลอฮฺ ﷻ ได้ทรงสร้างมนุษย์หลากหลายเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์เพื่อให้พวกเขา รู้จักกันและอยู่ร่วมกันในสังคมตั้งอายะฮ์อัลกุรอานที่ว่า

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقَىٰكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١٣﴾﴾ (الحجرات : 13)

ความว่า โอ้มนุษย์ชาติทั้งหลาย แท้จริงเราได้สร้างพวกเจ้าจากเพศชาย และเพศหญิง และเราได้ให้พวกเจ้าแยกเป็นเผ่า และตระกูลเพื่อจะได้รู้จักกัน แท้จริงผู้ที่มีความยำเกรงยิ่งในหมู่ผู้ที่มีเกียรติยิ่งในหมู่พวกเจ้า ณ ที่อัลลอฮฺ ﷻ นั้น คือผู้ที่มีความยำเกรงยิ่งในหมู่

พวกเจ้า แท้จริงอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงรอบรู้อย่างละเอียดถี่ถ้วน (ซูเราะฮ์อัลหุญ
รอต อายะฮ์ที่ 13)

และการใช้ชีวิตร่วมกันในสังคมนั้น จำเป็นจะต้องใช้คุณธรรมเพื่อให้สามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ทั้งนี้เพราะสภาพของสังคมในโลกปัจจุบันมีการแข่งขันกัน
ชิงดีชิงเด่น แข่งแย่งผลประโยชน์ เห็นผลประโยชน์แห่งตนมากกว่าส่วนรวม ปัญหาเหล่านี้
จึงจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างรวดเร็ว

สำหรับหลักคุณธรรมจริยธรรมเพื่อการพัฒนาสังคมที่กล่าวถึงต่อไปนี้ ถือว่า
เป็นบันไดขั้นสุดท้ายในการสร้างและปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งได้ต่อยอดจากบันไดขั้น
ที่หนึ่งคือหลักคุณธรรมเพื่อพัฒนาตน บันไดขั้นที่สองคือหลักคุณธรรมเพื่อพัฒนาการ
ทำงาน และบันไดขั้นที่สามคือคุณธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมที่จะกล่าวในขั้นนี้ได้แก่
ความสามัคคี ความมีน้ำใจ และความมีวินัย

2.4.1 ความสามัคคี

2.4.1.1 ความหมายของความสามัคคี

โดยหลักภาษาอาหรับแล้ว ความสามัคคีสอดคล้องกับคำว่า
التعاون (อັตตะฮาวุน) ซึ่งหมายถึง ความร่วมมือกัน ช่วยเหลือกันและกัน

วิกิพีเดียอิสลามได้ให้ความหมายคำว่า อັตตะฮาวุน ว่าเป็น
ความสามัคคีและร่วมมือของกลุ่มคนบนรากฐานสิทธิและหน้าที่อันเท่าเทียมกันเพื่อเผชิญหน้า
และแก้ไขปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นไม่ว่าด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง

อิซฮะฮุดดีน ได้ให้ความหมายของคำว่า อັตตะฮาวุน ว่าเป็น การ
ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการทำความดี

ส่วนคำว่า สามัคคีในภาษาไทยนั้น พจนานุกรมฉบับ
ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายว่า ความพร้อมเพรียงกัน ความปรองดองกัน

ความสามัคคี คือ ความพร้อมเพรียงกัน ความกลมเกลียวกัน
ความปรองดองกัน ร่วมใจกันปฏิบัติงานให้บรรลุผลตามที่ต้องการเกิดงานการอย่างสร้างสรรค์
ปราศจากการทะเลาะวิวาท ไม่เอาर्डเอเปรียบเป็นการยอมรับความมีเหตุผล ยอมรับความ
แตกต่างหลากหลายทางความคิด ความหลากหลายในเรื่องเชื้อชาติ ความกลมเกลียวกัน
ในลักษณะเช่นนี้ เรียกอีกอย่างว่า ความสมานฉันท์

ผู้ที่มีความสามัคคี คือ ผู้ที่เปิดใจกว้างรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รับผิดชอบต่อตนทั้งในฐานะผู้นำและผู้ตามที่ดี มีความมุ่งมั่นต่อการรวมพลังช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพื่อให้การงานสำเร็จลุล่วง แก้ปัญหาและขจัดความขัดแย้งได้ เป็นผู้มีเหตุผล ยอมรับความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ พร้อมทั้งจะปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติ

ปัจจัยที่เกื้อหนุนให้เกิดความสามัคคี คือ ความสามัคคีกลมเกลียวกัน หรือความร่วมมือและร่วมใจกัน เป็นสิ่งสำคัญที่มนุษย์ทุกคนที่พึงมีอยู่ในจิตสำนึก และช่วยกันสร้างสรรค์ให้เกิดขึ้น พื้นฐานที่สุดของการจรจรโลกความสามัคคีกลมเกลียวกันให้บังเกิดขึ้น และดำรงอยู่ต่อไปอย่างแน่นแฟ้นคือ การรู้จักหน้าที่ของตนเอง ในหมู่สมาชิกของสังคม และประเทศนั้นๆ กล่าวคือ ผู้ใดมีภาระหน้าที่อันใดอยู่ ก็เร่งกระทำให้สำเร็จลุล่วงไปให้ทันการณ์ทันเวลาโดยเต็มกำลัง ความรู้ ความสามารถ และโดยบริสุทธิ์ใจ ผลงานของแต่ละคนจักได้ประกอบส่งเสริมกันขึ้นเป็นความสำเร็จและความมั่นคงของชาติ

ความสามัคคีคือการที่มนุษย์มีความช่วยเหลือและมีความร่วมมือซึ่งกันและกันในการปฏิบัติสิ่งที่ดีงามและตอบสนองความต้องการทางสังคม คุณลักษณะพิเศษนี้ยังถือว่าเป็นคุณลักษณะที่ควรแก่การประพฤติปฏิบัติตามทั้งนี้เพราะอัลลอฮ์ ﷻ ได้มีบัญชาในเรื่องดังกล่าวไว้อย่างชัดเจน ดังอายะฮ์ที่ว่า

﴿يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تُحِبُّوا شَعْتِبَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ
وَلَا الْقَلْبِدَ وَلَا ءِآمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا
وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ أَن صَدُّوكُمْ
عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَن تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا
تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢﴾

(المائدة : 2)

ความว่า ผู้ศรัทธาทั้งหลายจงอย่าให้เป็นที่อนุมัต ซึ่งบรรดาเครื่องหมายแห่งศาสนาของอัลลอฮ์ ﷻ และเดือนที่ต้องห้าม และสัตว์พลี และสัตว์ที่ถูกสวมเครื่องหมายไว้ที่คอเพื่อเป็นสัตว์พลี และบรรดาผู้ที่มุ่งสู่บ้านอันเป็นที่ต้องห้าม โดยแสวงหาความโปรดปราน และความพอพระทัยจากพระเจ้าของพวกเขา

แต่เมื่อพวกเขาเปลื้องอิหฺรอมแล้ว ก็จงล่าสัตว์ได้ และจงอย่าให้การเกลียดชังแก่พวกหนึ่งพวกใด ที่ขัดขวางพวกเขาให้มีเขาัมสยิดอิหฺรอม ทำให้พวกเขากระทำการละเมิด และพวกเขาจงช่วยเหลือกันในเรื่องที่เป็นคุณธรรม และความขำเกรง และจงอย่าช่วยกันในเรื่องที่เป็นบาป และเป็นศัตรูกันและพึงกลัวเกรงเถิด แท้จริงนั้นเป็นผู้ทรงรุนแรงในการลงโทษ (ซูเราะฮฺ อัลมาอิดะห์ อายะฮฺที่ 2)

จากอายะฮฺนี้เป็นการชี้ชัดให้เราเห็นว่าอัลลอฮฺ ﷻ ได้บัญชาให้มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และการช่วยเหลือนี้จะต้องอยู่บนพื้นฐานของความศรัทธาในพระเจ้าเป็นเจ้าเป็นหลัก ทั้งนี้เพราะพระเจ้าทรงรอบรู้ถึงสิ่งไหนที่ดีและสิ่งไหนที่ไม่ดีสำหรับมนุษย์ เมื่อใดก็ตามที่ความช่วยเหลือในลักษณะนี้ ดำรงอยู่ในการส่งเสริมการทำความดีร่วมกัน และการไม่ร่วมคิดกระทำหรือปฏิบัติในสิ่งที่เป็นสิ่งชั่วร้ายนั้นก็เกิดผลดีต่อสังคมส่วนรวม

เมื่อเราพิจารณาถึงการส่งเสริมความดีและการห้ามปรามสิ่งชั่วร้ายในมุมมองแห่งความสามัคคีแล้ว เราจะเห็นได้ชัดเจนว่ามนุษย์นั้น มีความต้องการระบบสังคมที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันเพราะนั่นคือการตอบใจของอยู่ร่วมกันของสังคมมนุษย์ การอยู่ร่วมกันดังกล่าวนี้ย่อมต้องอาศัยและต้องการความร่วมมือของคนในสังคม

ความสามัคคีนั้น จะต้องเป็นการสามัคคีที่มีการช่วยเหลือและร่วมมือซึ่งกันและกัน ในสิ่งที่ดีงามและเป็นการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบและการห้ามปรามในสิ่งที่ชั่วร้าย เมื่ออัลลอฮฺ ﷻ ได้ห้ามการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในสิ่งที่ไม่ดีนั้นก็แสดงว่าความสามัคคีนั้นย่อมไม่ครอบคลุมถึงความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในสิ่งที่ไม่ดี

2.4.1.2 ประเภทของความสามัคคี

อัลกุรอานได้แบ่งความสามัคคีออกเป็น 2 ประเภทดังนี้คือ

1. ความสามัคคีในการทำความดี ดังอายะฮฺที่ว่า

﴿... يَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ...﴾ (المائدة : 2)

ความว่า และพวกเขาจงช่วยเหลือกันในเรื่องที่เป็นคุณธรรม และความขำเกรง (ซูเราะฮฺ อัลมาอิดะห์ อายะฮฺที่ 2)

ซึ่งหมายถึง ความร่วมมือและช่วยเหลือกันในการทำความดี เช่น การรวมกลุ่มกันในการทบทวนบทเรียน เป็นต้น

ความสามัคคีประเภทนี้ เป็นที่โปรดปรานของอัลลอฮ์ ﷻ อีกทั้งยังได้รับการยกย่องจากผู้อื่น

2. ความสามัคคีในการไม่ทำความชั่วดังอายะฮ์ที่ว่า

﴿ ... وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ... ﴾ (المائدة : 2)

ความว่า และจงอย่าช่วยกันในเรื่องที่เป็นบาปและเป็นศัตรู (ซูเราะฮ์อัลมาอิดา อีละฮ์ อายะฮ์ที่ 2)

ซึ่งหมายถึง ความร่วมมือและช่วยเหลือกันในการทำความชั่ว เช่น การรวมกลุ่มกัน ในการทำร้ายผู้อื่น เป็นต้น

ความสามัคคีประเภทนี้ เป็นที่โกรธกริ้วของอัลลอฮ์ ﷻ อีกทั้งยังได้รับการตำหนิจากผู้อื่น

ความสามัคคีว่าเป็นรากฐานแห่งความมั่นคงทุกด้าน นับจากส่วนย่อยไปถึงส่วนใหญ่ มีความสามัคคีเป็นพลังยึดเหนี่ยวไว้ทั้งสิ้น ถ้าขาดความสามัคคีเพียงอย่างเดียว อะไรรจะหนาแน่นเพียงใดย่อมสลายตัวลง ได้อย่างไม่มีปัญหา เพราะฉะนั้น มนุษย์ที่อยู่รวมกันจำเป็นต้องมีความสามัคคี ไม่แตกแยกกัน

2.4.1.3 หลักฐานที่สนับสนุนความสามัคคี

﴿ وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾ (البقرة : 127)

﴿ ... ﴾ (البقرة : 127)

ความว่า และจงรำลึกถึงขณะที่อิบรอฮีมและอิสมาอีล ได้ก่อฐานบัยตุลลอฮ์ให้สูงขึ้น (ทั้งสองได้กล่าววิงวอนว่า) ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของเรา โปรดรับ(การทำงาน) จากเราด้วยเถิด แท้จริงพระองค์ ﷻ นั้นทรงได้ยินและทรงรอบรู้ (ซูเราะฮ์อัลบะเกาะเราะฮ์ อายะฮ์ที่ 127)

อายะฮ์นี้เป็นการบอกให้ทราบว่ เมื่อตอนที่จะมีการสร้างอัลกะบะห์ โดยท่านนบีมุฮัมมัดนั้น นบีมุฮัมมัดในฐานะลูกได้ร่วมมือและช่วยเหลือผู้เป็นบิดาด้วยการยกก้อนหินให้ ตรงนี้เป็นการแสดงออกถึงความตระหนักในหน้าที่ ซึ่งจะต้องช่วยกันและเพราะการทำงานบนพื้นฐานของความสามัคคีนั้นเป็นสิ่งที่ดีและได้รับความโปรดปราน

﴿ وَأَجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِي ۚ ﴿٢٩﴾ هَارُونَ أَخِي ۚ ﴿٣٠﴾

﴿ أَشَدُّ بِهِ ۚ ﴿٣١﴾ وَأَشْرِكُهُ فِي أَمْرِي ۚ ﴿٣٢﴾

﴿ كَى نُسَبِّحَكَ كَثِيرًا ﴿٣٣﴾ ﴾ (طه : 29-33)

ความว่ และทรงโปรดให้คนในครอบครัวของฉันเป็นผู้ช่วยแก่ฉันด้วย ฮารูนพี่ชายของฉันได้โปรดให้เขาเพิ่มความเข้มแข็งแก่ฉันด้วย และให้เขามีส่วนร่วมในกิจการของฉันด้วย (ซูเราะฮ์ กุฮา อายะฮ์ที่ 29 – 33)

จากอายะฮ์นี้ชี้ให้เห็นถึงว่เมื่อท่านนบีมุฮัมมัดได้รับการแต่งตั้งให้ นบีมุฮัมมัด เพื่อทำการเผยแพร่อิสลามจากอัลลอฮ์ ﷻ และถึงแม้ว่ท่านได้รับการคัดเลือกให้ทำหน้าที่นี้ก็ตาม แต่ในกิจการบางอย่างในงานเผยแผ่นั้น ย่อมต้องอาศัยการเข้ามามีส่วนร่วมของบุคคลที่มีประสบการณ์และความเชี่ยวชาญเฉพาะทางเข้ามาให้คำชี้แนะ ในกรณีนี้ก็คือการได้รับการช่วยเหลือจากนบีมุฮัมมัด ซึ่งท่านเป็นผู้ที่มีความเจนจัดทางด้านการใช้ภาษามาทำหน้าที่ช่วยเหลือท่านนบีมุฮัมมัดในงานเผยแผ่ของท่าน

สรุปแล้วการทำงานนั้นจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการช่วยเหลือซึ่งกันและกันและความสามัคคี เพราะความชำนาญของคนเรานั้นมีขอบเขตจำกัด ไม่มีใครที่สามารถทำกิจการงานได้ทุกอย่ง ดังนั้น จึงต้องสรรหาผู้ที่มีความประสบการณ์และความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เพื่อที่การทำงานที่เราากำลังทำอยู่นั้น จะได้รับผลสำเร็จและผลสัมฤทธิ์ตามเป้าประสงค์ที่ได้วางไว้

﴿ قَالُوا يٰذَا الْقَرْنَيْنِ اِنَّ يٰأَجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِ

فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلٰى اَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴿٩٤﴾

قَالَ مَا مَكَّنِّى فِىهِ رَبِّى خَيْرٌ فَاَعِينُونِى بِقُوَّةٍ اَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ

رَدْمًا ﴿٩٥﴾ ﴾ (الكهف : 94-95)

ความว่า พวกเขาบอกว่า โอ้ซุลก็อรันย แท้จริงยะฮ์ญและมะฮ์ญนั้นเป็นผู้
บ่อนทำลายในแผ่นดินนี้ ดังนั้น เราขอมอบบรรณาการแก่ท่าน เพื่อท่านจะได้
สร้างกำแพงกั้นระหว่างพวกเรากับพวกเขา เขากล่าวว่า สิ่งที่พระเจ้าเป็นเจ้าของ
ฉัน ได้ให้อำนาจแก่ฉันดียิ่งกว่า ดังนั้นพวกท่านจงช่วยฉันด้วยกำลังฉันจะสร้าง
กำแพงแน่นหนากันระหว่างพวกท่านกับพวกเขา (ซูเราะฮ์อัลกะฮ์ฟ อายะฮ์ที่ 94
- 95)

อายะฮ์นี้บ่งบอกถึงสัญญาบางอย่าง เป็นตัวบ่อนทำลายความ
สามัคคีและความร่วมมือกันกล่าวคือยะฮ์ญมะญจ ดังนั้นในการที่จะต่อสู้สิ่งที่ได้ชื่อว่าเป็นตัว
บ่อนทำลายในแผ่นดินนั้น มันไม่ใช่เรื่องง่ายๆ สิ่งที่จะต้องมีและจะต้องเตรียมก็คือการเตรียม
ความพร้อมในการรับมือกับสิ่งเหล่านั้น ดังนั้นในกรณีอย่างนี้ความช่วยเหลือ ความร่วมมือ และ
ความสามัคคีนับได้ว่าเป็นความจำเป็นและสำคัญที่สุดเพื่อที่จะสามารถที่จะสร้างกำแพงกั้นและ
สามารถที่ยืนหยัดได้อย่างดีเยี่ยม คำว่า ดังนั้นพวกท่านจงช่วยฉันด้วยกำลัง เป็นการที่จะบ่งบอกว่า
เกิดความร่วมมือและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعْتِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ
وَلَا الْقُلْتَبَ وَلَا ءَامِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا
وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ أَن صَدُّوكُمْ
عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَن تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا
تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٧﴾ (المائدة : 2)

ความว่า ผู้ศรัทธาทั้งหลาย! จงอย่าให้เป็นที่อนุมัต ซึ่งบรรดาเครื่องหมายแห่ง
ศาสนาของอัลลอฮ์ และเดือนที่ต้องห้าม และสัตว์พลี และสัตว์ที่ถูกสาม
เครื่องหมายไว้ที่คอเพื่อเป็นสัตว์พลี และบรรดาผู้ที่มุ่งสู่บ้านอันเป็นที่ต้องห้าม
โดยแสวงหาความโปรดปราน และความพอพระทัยจากพระเจ้าของพวกเขา
แต่เมื่อพวกเขาเปลื้องอิหฺรอมแล้ว ก็จงล่าสัตว์ได้ และจงอย่าให้การเกลียดชัง
แก่พวกหนึ่งพวกใด ที่ขัดขวางพวกเจ้ามิให้เข้ามัสยิดฮะรออม ทำให้พวกเจ้า
กระทำการละเมิด และพวกจงช่วยเหลือกันในเรื่องที่เป็นคุณธรรม และความยำ

เกรง และจงอย่าช่วยกันในเรื่องที่เป็นบาป และเป็นศัตรูกันและพึงกลัวเกรงอัลลอฮ์ ﷻ เกิด แท้จริงอัลลอฮ์ ﷻ นั้นเป็นผู้ทรงรุนแรงในการลงโทษ (ซูเราะฮ์ อัลมาอิดะห์ อายะฮ์ที่ 2)

﴿ وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾ ﴿٧١﴾ لبقرة : (71)

ความว่า และบรรดามุมีนชาย และบรรดามุมีนหญิงนั้น บางส่วนของพวกเขา ต่างเป็นผู้ช่วยเหลืออีกบางส่วน ซึ่งพวกเขาจะใช้ให้ปฏิบัติในสิ่งที่ชอบและห้ามปรามในสิ่งที่ไม่ชอบ และพวกเขาจะดำรงไว้ซึ่งการละหมาดและจ่ายซะกาด และกักตักต่ออัลลอฮ์ และร่อซูลของพระองค์เช่นเหล่านี้แหละ อัลลอฮ์ ﷻ จะทรงเอ็นดูเมตตาแก่พวกเขา แท้จริงอัลลอฮ์ ﷻ เป็นผู้ทรงเดชานุภาพ ผู้ทรงปรีชาญาณ (ซูเราะฮ์ อัลเตอาเบะห์ อายะฮ์ที่ 71)

สองอายะฮ์นี้ นับว่ามีความสำคัญมากเพราะเป็นการย้ำเตือนถึงความประเสริฐของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และหลังจากนั้นก็มีการกำชับกันให้มีความยำเกรงต่ออัลลอฮ์ ﷻ ส่วนอายะฮ์ที่สองนั้นแสดงให้เห็นถึงระบบโครงสร้างสังคมมุสลิมที่จะต้องวางอยู่บนพื้นฐานของความสามัคคีและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังจะเห็นได้จากการใช้คำว่า อัลมุมีนุนหมายถึง บรรดาศรัทธาชนชายและคำว่า อัลมุมีนาต หมายถึงบรรดาศรัทธาชนหญิงและมีคำว่า ต่างคนต่างก็เป็นผู้ที่ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน นอกจากนั้นก็ยังมีในเรื่องการห้ามปรามและตักเตือนในสิ่งที่ไม่ดีงามทั้งหลาย

﴿ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَتَزَوَّجُوا فَتَشَاءُوا فَنَزَحْنَا عَنْ رِيحِكُمْ وَأَصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴾ ﴿٤٦﴾ الأنفال : (46)

ความว่า และจงเชื่อฟังอัลลอฮ์และนบิของพระองค์ผู้เป็นเจ้าและจงอย่าขัดแย้งกัน จะทำให้พวกเจ้าย่อท้อและทำให้ความเข้มแข็งของพวกเจ้าหมดไป และจงอดทนเถิด แท้จริงนั้นทรงอยู่กับผู้ที่อดทนทั้งหลาย (ซูเราะฮ์อัลอันฟาล อายะฮ์ที่ 46)

قال النبي صلى الله عليه وسلم ((مثل المؤمنين في توادهم وتراحمهم وتعاطفهم

مثل الجسد, إذا اشتكى منه عضو تداعى له سائر الجسد بالسهر والحمى))

أخرجه المسلم : 2586

ความว่า ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวไว้ว่า อันว่าบรรดามุอฺมินในความรักความผูกพัน ของพวกเขานั้นเปรียบเทียบเสมือนกับร่างกายเดียวกัน เมื่อส่วนหนึ่งส่วนใดเจ็บย่อมจะนำไปสู่การเจ็บปวดและเป็นไข้ทั่วทั้งร่างกาย (บันทึกโดยมุสลิม หะดีษที่ 2586)

จากหะดีษบทนี้ให้ความกระจ่างแก่เราได้อย่างดี โดยการเปรียบเทียบสถานภาพของผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นมุอฺมินอันหมายถึง มุสลิมผู้ศรัทธาว่าพวกเขานั้นคือเรือนร่างเดียวกัน มีความผูกพันกัน แยกกันไม่ได้ แยกกันไม่ออก คำเปรียบเทียบที่ว่าหากส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกายเจ็บปวด ก็ย่อมทำให้ส่วนอื่นๆ เจ็บและปวดไปด้วยทั่วทั้งร่างกาย

2.4.1.4 พฤติกรรมที่บ่งชี้ถึงความมีสามัคคี

ร่วมกิจกรรมกับหมู่คณะด้วยความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ดังตัวอย่างเช่น ในสงครามอะหฺซาบเมื่อท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้ข่าวมุชริกีนมักกะฮฺได้ร่วมมือกับชาวยิวในมะดีนะฮฺในการโจมตีมุสลิมในมะดีนะฮฺ ท่านได้หารือกับสาวกเกี่ยวกับมาตรการป้องกันการรุกรานของข้าศึก แล้วท่านซาลมาน อัลฟารีซี ก็ได้เสนอให้มีการขุดคูล้อมรอบบนนครมะดีนะฮฺ ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ และสาวกจึงได้ร่วมมือร่วมแรงกันในการขุดคู และท่านและสาวกต้องนำหินมาผูกที่ท้องเพื่อประทังความหิว และแล้วการขุดคูก็เสร็จสิ้นด้วยความสามัคคีกัน และสามารถป้องกันการโจมตีของข้าศึก

1) เป็นผู้มิหตุผล ขอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างหลากหลาย

ดังตัวอย่างเช่น ครั้งหนึ่งในสงครามอุฮูด ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้ขอความคิดเห็นจากบรรดาสาวกว่าจะตั้งรับข้าศึกในนครมาดีนะฮฺ หรือจะออกไปพบข้าศึคนอกเมืองบรรดาสาวกได้เสนอให้ออกไปพบข้าศึคนอกเมือง ด้วยเหตุผลที่ว่าเพื่อแสดงถึงความกล้าหาญและแข็งแกร่งของกองทัพมุสลิม แล้วท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ก็ยอมรับข้อเสนอดังกล่าว ทั้งๆ ที่ท่านมีความเห็นส่วนตัว ควรตั้งรับข้าศึกในนครมาดีนะฮฺ เพราะได้เปรียบในด้านยุทธศาสตร์ ทั้งนี้แสดงให้เห็นถึงการเป็นผู้มิหตุผลขอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างหลากหลาย

2) มีภาวการณ์เป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี

ดังตัวอย่างเช่น ครั้งหนึ่งในปีที่มีการทำสนธิสัญญาหยุดยิงระหว่างมุสลิมกับมุชรีกินมักกะหุ ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้สั่งให้สาวกทำการ ตะห์ลุล โดยท่านสัญญาว่าจะมาประกอบพิธีอุมเราะหะหุชดเชยในปีหน้า แต่บรรดาสาวกได้เมินเฉยต่อคำสั่งนั้น เพราะพวกเขาเดินทางออกจากนครมาดีนะหุ ด้วยความตั้งใจอย่างแน่วแน่ที่จะมาประกอบพิธีอุมเราะหะหุอีก ทั้งระยะทางที่จะถึงมักกะหุก็ใกล้มากแล้ว ท่านจึงกลับเข้าไปในกระโจมด้วยความโมโห และแล้วท่านหญิงอุมมุสะละมะหุภรรยาของท่านก็ได้ปลดท่านแล้วเสนอให้ท่านออกไป แล้วโกนผมของท่านก่อนแล้วเชือดสัตว์พลี ท่านจึงทำตามที่ท่านหญิงอุมมุสะละมะหุเสนอ ครั้งเมื่อสาวกเห็นท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ทำเช่นนั้น พวกเขาจึงยอมปฏิบัติแต่โดยดี

เหตุการณ์นี้บ่งบอกถึงการมีภาวการณ์เป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี ซึ่งนำไปสู่ความสามัคคี

3) ยอมรับในบทบาทหน้าที่ของตนเองและของผู้อื่น ตลอดจน

ยอมรับการตัดสินใจของกลุ่ม

ดังอย่างเช่น เมื่อท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้เสียชีวิตได้มีการขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างเศาะฮาบะฮุชาวอันศอร “กับเศาะฮาบะฮุชาวมูฮาญีรีน” เมื่ออุมร์ได้ทราบข่าวความขัดแย้งนี้ ท่านจึงชวนท่านอับบักร์ไปยังสถานที่ที่มีการชุมนุมแล้วท่านก็กล่าวว่าโอ้ชาวอันศอร ท่านได้ให้การต้อนรับพวกเราชาวมูฮาญีรีนเป็นอย่างดี ท่านเป็นเจ้าของที่ดี แต่ท่านก็ไม่ควรลืมวีรกรรมของชาวมูฮาญีรีน ในการร่วมเคียงบ่าเคียงไหล่กับท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ณ นครมักกะหุ และเรื่องการหาเคาะลีฟะหุ (ผู้นำที่สืบทอดเจตนารมณ์ต่อจากท่านนบีมุฮัมมัดนั้น ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้เคยกล่าวว่า ผู้นำนั้นมาจากชาวกูเรช ฉะนั้นพวกเขาจึงไม่ควรแก่งแย่งตำแหน่งนี้จากเรา และฉันก็มีความเห็นท่านอับบักร์เหมาะสมกับการเป็นเคาะลีฟะหุที่สุด เพราะท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เคยมอบให้เขาเป็นผู้นำละหมาดในขณะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ อันชี้ให้เห็นว่าท่านได้ไว้วางใจเขาในการเป็นผู้นำ เราจึงวางใจให้เขาเป็นผู้นำของเราเช่นกัน เมื่อได้ยินคำกล่าวของอุมร์ บรรดาชาวอันศอรและมูฮาญีรีน จึงให้สัตยาบันแก่ท่านอับบักร์ในการเป็นเคาะลีฟะหุ และสัญญาจะเป็นผู้ตามที่ดี

และในทางกลับกันการไม่สามัคคีนั้นมาซึ่งความพ่ายแพ้และล้มเหลวดังตัวอย่างเช่น ในสงครามอุซูดท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้มอบหมายให้พลธนูจำนวน 50 คนไปประจำการอยู่บนยอดเขาเพื่อคอยโจมตีข้าศึกจากด้านบน และท่านกำชับอย่างหนักแน่นว่าอย่าลงมาจากยอดเขาโดยเด็ดขาด ถึงแม้ว่าท่านและสาวกที่อยู่ในสมรภูมิจะถูกสังหารจนหมดก็ตามและแล้วเมื่อมีการประจัญบานได้เริ่มขึ้น และปรากฏว่ามุสลิมเป็นฝ่ายมีชัยและข้าศึก

ได้แตกทัพหนีอย่างไม่คิดชีวิต พลธนูเกือบทั้งหมดได้ล้มคำสั่งท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ และลงมาจากยอดเขาเพื่อมายึดทรัพย์สินเงินทองที่เข้าศึกทิ้งไว้ เหลือเพียงไม่กี่คนที่ยังคงยืนหยัดอยู่บนยอดเขา ครั้งเมื่อคอลิด บิน วาลิด หนึ่งในผู้นำทัพของมุฮริกันเห็นว่ายอดเขานั้นมีพลธนูเพียงไม่กี่คน เขานำกองกำลังอ้อมจากด้านหลังเขา แล้วขึ้นไปยึดยอดเขาได้สำเร็จ หลังจากที่ได้นำพลธนูที่เหลือแล้วพวกเขาก็ได้เริ่มยิงธนูลงเข้าไปใส่กองทัพมุสลิมจนแตกกระจาย

2.4.1.5 ตัวอย่างของความมีสามัคคี

เมื่ออัลลอฮ์ ﷻ มีบัญชาแก่ท่านนบิอับรอฮิมเพื่อซ่อมแซมผนังวิหารกะบะห์และปรับปรุงซ่อมแซม ในการนี้ท่านนบิอับรอฮิมได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่งจากบุตรชายของท่านคือท่านนบิอิสมาอีลจนกระทั่งภารกิจดังกล่าวเสร็จสิ้น

1) หลังจากที่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้อพยพจากนครมักกะห์ไปยังนครมะดีนะห์ สิ่งแรกที่ท่านได้กระทำคือการก่อสร้างมัสยิดซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของสังคมมุสลิมเลยทีเดียว เมื่อเป็นดังนั้นก็ทำให้มีความร่วมมือกันอย่างดี ระหว่างบรรดาเศาะฮาบะฮ์กับท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เองจนกระทั่งการก่อสร้างสำเร็จลงด้วยดี

2.4.2 ความมีน้ำใจ

2.4.2.1 ความหมายของความมีน้ำใจ

คำว่า “ความมีน้ำใจ” ตรงคำในภาษาอาหรับว่า อัลกะรอีมวัลอิยารุ (الكرم والإيثار) ซึ่งหมายความว่า การเป็นคนใจกว้างและเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่นเหนือกว่าตนเอง ถึงแม้ว่าเขาจะมีความต้องการในสิ่งที่เขาเอื้อเฟื้อแก่ผู้อื่นก็ตาม

วิกิพีเดียอิสลามได้ให้ความหมายของ อัลกะรอีม ว่าสิ่งที่ควรแก่การยกย่องซึ่งรวมถึงความดีงามทั้งปวงและความมีน้ำใจ

อ็ชชะอดีฮ์ได้ให้ความหมายของอัลอิยารุว่า การให้สิ่งที่เป็นที่รักแก่ผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็ทรัพย์สินเงินทองหรือสิ่งอื่น ในขณะที่ตัวมีความต้องการสิ่งนั้น และนั่นถือว่าเป็นประเภทของน้ำใจที่ประเสริฐที่สุด

ส่วนคำว่า “น้ำใจ” ในภาษาไทยนั้น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายว่าหมายถึง ใจแท้ ใจจริง ความจริงใจ ความเอื้อเฟื้อ

กระทรวงศึกษาธิการได้ให้ความหมายของความมีน้ำใจว่า คือ ความจริงใจที่ไม่เห็นแก่เพียงตัวเองหรือเรื่องของตัวเอง แต่เห็นอกเห็นใจเห็นคุณค่าในเพื่อนมนุษย์มีความเอื้ออาทร เอาใจใส่ในความสนใจในความต้องการ ความจำเป็น ความทุกข์สุข ของผู้อื่นและพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลและกัน

2.4.2.2 หลักฐานที่สนับสนุนความมีน้ำใจ

﴿ وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْأَيْمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِجُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٩﴾ (الحشر: 9)

ความว่า และบรรดาผู้ที่ได้ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่นครมาดีนะฮ (ชาวอันศอร) และพวกศรัทธาก่อนหน้า การอพยพของพวกเขา (ชาวมุฮาญีรีน) พวกเขารักใคร่ผู้ที่อพยพมายังพวกเขา และจะไม่พบความต้องการหรือความอิจฉาอยู่ในทรงอกของพวกเขาในสิ่งที่ได้ถูกประทานให้ และให้สิทธิผู้อื่นก่อนตัวของพวกเขาเอง ถึงแม้ว่าพวกเขายังมีความต้องการอยู่มากก็ตาม และผู้ใดปกป้องการตระหนี่ที่อยู่ในตัวของเขา คนเหล่านั้นพวกเขาเป็นผู้ประสบผลสำเร็จ (ซูเราะฮ อัลหัซร อายะฮที่ 9)

﴿ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٤﴾ (البقرة: 274)

ความว่า บรรดาผู้แจกจ่ายทรัพย์สินของพวกเขา ทั้งยามกลางคืนและยามกลางวันอย่างปกปิดและอย่างเปิดเผยนั้น สำหรับพวกเขาผลตอบแทนจากพระเจ้าของพวกเขา และพวกเขาจะรู้สึกหวาดกลัวและไม่รู้สึกเสียใจ (ซูเราะฮอัลบะเกาะเราะฮ อายะฮที่ 274)

ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวว่า

((لا يؤمن أحدكم حتى أكون أحب إليه من والده وولده)) أخرجه البخاري: 13

ความว่า ความศรัทธาของคนใดคนหนึ่งในกลุ่มพวกเจ้าจะไม่สมบูรณ์จนกว่าเขาจะได้รับใครที่นื่องของเขาเหมือนที่เขารักตัวเอง (บันทึกโดยอัลบุคอรี หะดีษที่ 13)

หะดีษนี้ได้ออกถึงผลตอบแทนจากการมีน้ำใจด้วยการบริจาคทานแก่ผู้อื่นยากไร้คือทำให้ทรัพย์สิ้นเพิ่มพูน

قال النبي صلى الله عليه وسلم ((من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فلا يؤذ جاره , ومن كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليكرم ضيفه)) أخرجه البخاري : 6136

ความว่า ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวว่า ผู้ใดที่ศรัทธาต่อและวันอากิเราะฮฮ์ เขาจงอย่ารังแกเพื่อนบ้าน และผู้ใดที่ศรัทธาต่อและวันปรโลกเขาจงให้เกียรติแก่แขกผู้มาเยือน (บันทึกโดยอัลบุคอรี หะดีษที่ 6136)

2.4.2.3 ความสำคัญของการมีน้ำใจ

2.4.2.3.1 ได้รับความบุญทวีคูณจากพระผู้เป็นเจ้า

อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสว่า

﴿ لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلَٰكِن لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُدِي مَن يَشَاءُ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَا نَنفُسِكُمْ وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُؤَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَظْلَمُونَ ﴾ (البقرة : 272)

ความว่า หาใช่เป็นหน้าที่ของเจ้าไม่ ซึ่งการแนะนำพวกเขา (ให้เกิดความศรัทธา) แต่ทว่าอัลลอฮ์ ﷻ ต่างหากที่จะแนะนำใครก็ได้ที่พระองค์ทรงประสงค์ (ให้เขาศรัทธา) สิ่งใดๆที่พวกเจ้าบริจาคไปย่อมได้แก่ตัวของพวกเจ้าเอง และพวกเจ้าจะไม่บริจาคสิ่งใดๆ นอกจากเพื่อแสวงหาความโปรดปรานของอัลลอฮ์ ﷻ

เท่านั้น และสิ่งใดๆที่พวกเขาบริจาคไป มันก็จะถูกตอบแทนโดยครบถ้วนแก่พวกเขา และพวกเขาจะไม่ถูกอวยุติธรรม (ซูเราะฮ์ อัลบะเราะฮ์ อายะฮ์ที่ 272)

2.4.2.3.2 เป็นเหตุแห่งความจำเริญในทรัพย์สิน

قال النبي صلى الله عليه وسلم ((مامن يوم يصبح العباد فيه إلا ملكان يترلان, فيقول أحدهما : اللهم أعط منفقا خلفا, ويقول الآخر : اللهم أعط ممسكا تلفا)) أخرجه البخاري : 1442

ความว่า ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวว่า ทุกๆ วันจะมีมลาอิกะฮ์ 2 ท่าน ลงมายังพื้นดิน หนึ่งในนั้นจะขอพรว่า โอ้ ขอโปรดทรงทดแทนแก่ผู้ที่แจกจ่ายทรัพย์สินของเขาในทางที่ดีด้วยเถิด และอีกท่านหนึ่งจะพรว่า โอ้ขอโปรดทรงประทานความเสียหายแก่ทรัพย์สินของผู้ที่ยังมือจากการแจกจ่ายทรัพย์สินของเขาในทางที่ดีด้วยเถิด (บันทึกโดยอัลบุคอรีย์ หะดีษที่ 1442)

2.4.2.3.3 เปรียบเสมือนการให้ทานแก่ผู้อื่น

قال النبي صلى الله عليه وسلم ((كل معروف صدقة)) أخرجه البخاري : 6021

ความว่า ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวว่า การทำความดีทุกอย่างนั้นเป็นการให้ทานแก่ผู้อื่น (บันทึกโดยอัลบุคอรีย์ หะดีษที่ 6021)

2.4.2.3.4 ทำให้ประสบความสำเร็จทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

﴿ وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْأَيْمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْتُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٩﴾ (الحشر : 9)

ความว่า และบรรดาผู้ที่ได้ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่นครมาดีนะฮ์ (ชาวอันศอร) และพวกศรัทธาก่อนหน้า การอพยพของพวกเขา (ชาวมุฮาญีรีน) พวกเขารักใคร่ผู้ที่

อพยพมายังพวกเขา และจะไม่พบความต้องการหรือความอิจฉาอยู่ในทรงอก
ของพวกเขานในสิ่งที่ได้ถูกประทานให้ และให้สิทธิผู้อื่นก่อนตัวของพวกเขาเอง
ถึงแม้ว่าพวกเขายังมีความต้องการอยู่มากก็ตาม และผู้ใดปกป้องการตระหนี่
ที่อยู่ในตัวของเขา คนเหล่านั้นพวกเขาเป็นผู้ประสบผลสำเร็จ (ซูเราะฮ์ อัลหัจร
อายะฮ์ที่ 9)

การอยู่ร่วมกันในสังคมจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมึน้ำใจไมตรีที่ดี
ต่อกันจึงจะอยู่กันได้อย่างสันติสุข ความมึน้ำใจเป็นเรื่องทีทุกคนทำได้ โดยไม่ต้องใช้เงินทอง
มากมายเพียงแต่แสดงความเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ โดยการช่วยเหลือเล็กๆ น้อยๆ ก็เป็นการ
แสดงน้ำใจได้ เช่น การพาเด็กหรือผู้สูงอายุข้ามถนน หรือการสละที่นั่งบนรถโดยสารให้หญิง
มีครรภ์ เป็นต้น ทั้งนี้ว่าเป็นการแสดงน้ำใจการแสดงคามมึน้ำใจจึงไม่ใช่วัดกันด้วยเงิน บางคน
มีเงินมากอาจเลี้ยงน้ำใจก็ได้ บางคนเป็นเศรษฐีแต่ตระหนี่ถี่เหนียวไม่ยอมสละเงิน โดยที่ไม่รับ
ประโยชน์ตอบแทน

ความมึน้ำใจนั้น ตรงกันข้ามความเห็นแก่ตัว ขณะที่คนเห็นแก่ตัว
มักจะคิดแต่ประโยชน์ส่วนตัวมาก่อน และความมึน้ำใจยังตรงกันข้ามกับความอิจฉาริษยา
คนที่อิจฉาริษยาคนอื่นย่อมปรารถนาทีจะเห็นความวิบัติของผู้ทีได้ดีกว่า แต่คนมึน้ำใจนั้นเมื่อ
เห็นคนอื่นได้ดีกว่า จะแสดงความยินดีด้วยอย่างจริงใจ ผู้มึน้ำใจจะนึกถึงผู้อื่น และจะพยายาม
ช่วยผู้อื่นทีคือยโอกาสกว่า ผู้มึน้ำใจจึงเป็นที่รักและต้องการของคนทั่วไป และเป็นคนทีมีคุณค่า
ต่อสังคม จะเป็นผู้ที่ประสบคามสำเร็จในการดำเนินชีวิต เราจึงควรฝึกฝนตนเองให้เป็นคน
มึน้ำใจ

การฝึกฝนตนเองให้เป็นคนมึน้ำใจ นอกจากจะทำให้เรามีจิตใจ
ทีดีงามเบิกบานแจ่มใส ผิวพรรณผ่องใส ใบหน้าอึมเอบแล้วยังทำให้ได้มิตรสหายมาก ใครก็อยาก
คบหาสมาคมด้วยเพราะความมึน้ำใจแสดงถึงคามเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์

การมึน้ำใจเป็นพฤติกรรมอันประเสริฐ ส่วนการเลี้ยงน้ำใจก็เป็น
พฤติกรรมอันน่ารังเกียจและนำไปสู่คามหายนะ ดังอายะฮ์อัลกุรอานทีว่า

﴿ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا
لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخُلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
وَلِلَّهِ مِيرَاتُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴾

(อัล عمران : 180)

ความว่า และบรรดาผู้ที่ตระหนี่ในสิ่งที่ได้ทรงประทานแก่พวกเขาจากความ
กรุณาของพระองค์นั้น จงอย่าได้คิดเป็นอันขาดว่าเป็นการดีแก่พวกเขา หากแต่
มันเป็นความชั่วแก่พวกเขา พวกเขาจะถูกคลั่งสิ่งทีพวกเขาตระหนี่มันไว้ในวัน
กียามะฮฺ และสำหรับนั้นคือมรดกแห่งชั้นฟ้าและแผ่นดินและนั่นเป็นผู้ทรงรอบ
รู้อย่างละเอียดในสิ่งที่พวกเขากระทำกัน (ซูเราะฮฺ อาลิอิมรอน อายะฮฺที่ 180)

และอายะฮฺที่ว่า

﴿ هَاتَمْتُمْ هَتُوءًا تَدْعُونَ لِنَفْسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخَلُ وَمَنْ
يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلُ عَن نَّفْسِهِ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ وَإِن تَتَوَلَّوْا
يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَلَكُمْ ﴾ (محمد : 38)

ความว่า พึงรู้เถิดว่าพวกเจ้านี้แหละคือหมู่ชนที่ถูกเรียกร้องให้บริจาคในทาง
ของอัลลอฮฺ ﷻ แต่มีบางคนในหมู่พวกเจ้าเป็นผู้ตระหนี่ ดังนั้น ผู้ใดตระหนี่เขา
ก็ตระหนี่แก่ตัวของเขาเอง เพราะอัลลอฮฺ ﷻ เป็นผู้ทรงมั่งมี แต่พวกเจ้าเป็นผู้ขัด
สนและถ้าพวกเจ้าผินหลังออก พระองค์ก็จะทรงเปลี่ยนหมู่ชนอื่นแทนพวกเจ้า
แล้วพวกเขาเหล่านั้นจะไม่เป็นเช่นพวกเจ้า (ซูเราะฮฺ ฮุมฮัฎ อายะฮฺที่ 38)

2.4.2.4 ประเภทของการมีน้ำใจ

2.4.2.4.1 การมีน้ำใจต่อพระผู้เป็นเจ้า

โดยการเคารพภักดีและเชื่อฟังคำสั่งสอนของพระผู้เป็นเจ้า

ดังอายะฮฺ อัลกุรอานที่ว่า

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي
الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِن تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَارْجِعُوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن
كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴾ (النساء : 59)

ความว่า โอิผู้ศรัทธาชนทั้งหลาย จงเชื่อฟัง และเชื่อฟังเราะซูล ﷺ เกิด และผู้ปกครองในหมู่พวกเจ้าด้วย แต่ถ้าพวกเจ้าขัดแย้งกันในสิ่งใด ก็จงนำสิ่งนั้นไปยังอัลลอฮ์ และเราะซูลﷺ หากพวกเจ้าศรัทธาต่ออัลลอฮ์ ﷻ และวันปรโลก นั้นแหละเป็นสิ่งที่ดียิ่ง และเป็นการกลับไปที่สวยงามยิ่ง (ซูเราะฮ์ อันนิซาฮ์ อายะฮ์ที่ 59)

2.4.2.4.2 การมีน้ำใจต่อท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ

โดยการรักใคร่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ และปฏิบัติและดำเนินชีวิตตามแบบอย่างของท่าน (ซุนนะฮ์) ดังอายะฮ์อัลกุรอานที่ว่า

﴿ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ
الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ﴾ (الاحزاب : 21)

ความว่า แท้จริงในตัวเราะซูลุลลอฮ์ ﷺ นั้นมีแบบอย่างอันดีงามแก่สุเจ้าสำหรับผู้ที่หวัง (จะพบ) และวันปรโลกและรำลึกถึงอย่างมาก (ซูเราะฮ์ อัลอะหزاب อายะฮ์ที่ 21)

และอายะฮ์ที่ว่า

﴿ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأَحْذَرُوا فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَى
رَسُولِنَا الْبَلَّغُ الْمُبِينُ ﴾ (المائدة : 92)

ความว่า และจงเชื่อฟังอัลลอฮ์ﷻ และจงเชื่อฟังเราะซูล ﷺ เกิด และฟังระมัดระวังไว้ด้วย แต่ถ้าพวกเจ้าผินหลังให้ ก็พึงรู้เถิดว่าที่จริงหน้าที่ของซูเราะซูลﷺ ของเรานั้นคือการประกาศอันชัดเจนเท่านั้น (ซูเราะฮ์ อัลมาอิดะฮ์ อายะฮ์ ที่ 92)

2.4.2.4.3 การมีน้ำใจต่อเครือญาติ

โดยการให้ความช่วยเหลือแก่พวกเขาในทุกเวลาและทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะความช่วยเหลือในด้านทรัพย์สิน ดังหะดีษที่ว่า

قال النبي صلى الله عليه وسلم ((الصدقة على المسكين صدقة , وهي على ذي الرحم ثنتان صدقة وصلة)) أخرجه الترمذي : 660

ความว่า ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวว่า การบริจาคทานแก่ผู้ยากไร้นั้นจะได้รับผลบุญการให้ทานหนึ่งผลบุญ และการบริจาคทานแก่เครือญาตินั้นจะได้รับ 2 ผลบุญ คือผลบุญการให้ทานและผลบุญการเชื่อมสัมพันธ์ (บันทึกโดย อัศศิริมิมชีหฺ หะดีษที่ 660)

2.4.2.4.4 การมีน้ำใจต่อผู้อื่น

โดยการทำสิ่งต่างๆ ดังนี้

- แสดงต่อผู้อื่นเหมือนที่เราต้องการให้คนอื่นแสดงต่อเรา ทำดีต่อคนอื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน ไม่ว่าจะความดีนั้นจะเป็นเพียงสิ่งเล็กน้อยหรือสิ่งที่ยิ่งใหญ่ก็ตาม

- เป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ

- เสียสละกำลังทรัพย์ สติปัญญา กำลังกาย และเวลาให้แก่ผู้เดือดร้อน ที่ต้องการพึ่งพาอาศัยเรา โดยเป็นการกระทำที่ไม่หวังผลตอบแทน มีนิสัยเอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือเกื้อกูล เช่น ไปร่วมงานพิธีต่างๆ งานแต่งงาน งานศพ หรืองานอื่นๆ

2.4.2.4.5 การมีน้ำใจต่อสัตว์

ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ยังได้ห้ามจากการทรมานสัตว์ เพราะมันเหตุไปสู่การลงโทษจากพระเจ้า ดังหะดีษที่ว่า

قال النبي صلى الله عليه وسلم ((عذبت امرأة هرة سجننتها حتى ماتت فدخلت فيها النار لاهي أطعمتها وسقتهها إذهي حبستها ولاهي تركتها تأكل من خشاش الأرض)) أخرجه المسلم : 2242

ความว่า ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวว่า หญิงผู้เป็นเจ้าของแมวได้ทรมานมันจนตาย นางจึงเข้านรกเพราะมันเธอไม่ได้ให้อาหารและน้ำแก่มันในขณะที่เธอล่ามโซ่มันและไม่ปล่อยให้มันหากินแมลงต่างๆ (บันทึกโดยมุสลิม หะดีษที่ 2242)

มิเพียงเท่านั้นการทำดีต่อสัตว์ยังเป็นเหตุให้ได้รับการอภัยโทษ
ดังหะดีษที่ว่า

قال النبي صلى الله عليه وسلم ((بينما كلب يطيف بركية قد كاد يقتله العطش إذ
رأته بغيا من بغايا بني إسرائيل , فترعت موقها فاستقت له به فسقته فغفر لها به))
أخرجه البخاري : 2467

ความว่า ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวว่า ในขณะที่สุนัขตัวหนึ่งเดินเวียน
อยู่ริมบ่อด้วยความกระหายนั้น ได้มีสตรีชู้จากเผ่าอิสรออีลนางหนึ่งเห็นมัน
นางจึงถอดรองเท้าแล้วตักน้ำให้สุนัขตัวนั้นดื่ม นางจึงได้รับการอภัยโทษ
(บันทึกโดยอัลบุคอรีย์ หะดีษที่ 2467)

แม้กระทั่งในขณะที่เชือดสัตว์ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ก็ยังได้กำชับ
ให้เชือดดีๆ ดังหะดีษที่ว่า

قال النبي صلى الله عليه وسلم ((إذا ذبحتم فأحسنوا الذبح , ليحد أحدكم شفرته
, وليرح ذبيحته)) أخرجه المسلم : 1955

ความว่า ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวว่า เมื่อท่านเชือดสัตว์ก็จงเชือดด้วยวิธีที่ดี
จงลับมีดให้คม และจงล้มน้ำในท่าที่ผ่อนคลาย (บันทึกโดยมุสลิม หะดีษ
ที่ 1955)

2.4.2.5 พฤติกรรมที่บ่งชี้ถึงความมีน้ำใจ

2.4.2.5.1 มีความจริงใจ ไม่เห็นแก่ตัว มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

ครั้งหนึ่งท่านนุอาวียะหุได้มอบเงินจำนวน 180,000 ดิรฮัมแก่
ท่านหญิงอาอิชะหุแล้วนางก็ได้นำเงินจำนวนนั้นแจกจ่ายแก่ผู้ขัดสนและผู้ยากไร้ จนกระทั่ง
เมื่อตกเย็นนาง ไม่มีอาหารเพื่อรับประทานตอนละศีลของคนนอกจากขนมปัง

2.4.2.5.2 ให้ความช่วยเหลือเอาใจใส่ให้ความสนใจในชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนที่เดือดร้อน

เมื่อครั้งท่านอุมร์ดำรงตำแหน่งเคาะลีฟะฮ์ ท่านจะตระเวนในยามค่ำคืนตามบ้านของประชาชน เพื่อดูและทราบความทุกข์สุขของพวกเขา จนกระทั่งคืนหนึ่งท่านได้ยินเสียงน้ำในหม้อกำลังเดือดจากบ้านหลังหนึ่ง ท่านจึงเคาะประตูบ้านและให้สลามแก่เจ้าของบ้าน ทันใดนั้นก็มีผู้หญิงวัยกลางคนมาเปิดประตูบ้าน ท่านอุมร์จึงถามว่าอะไรอยู่หม้อ หญิงคนนั้นตอบว่า ก้อนหิน ฉันแกล้งหลอกหลานของฉันว่ากำลังหุงอาหารอยู่เพื่อให้เขาหลับ เมื่อฟังเช่นนั้นท่านอุมร์จึงกลับไปเอาแป้งสาลีมาให้นาง โดยที่ท่านเป็นคนแบกมาเอง

2.4.2.5.3 เสียสละ เพื่อช่วยเหลือผู้อื่น

ท่านหุซัยฟะฮ์ อัลอะคะะวียฺได้ไปเข้าร่วมสงครามยรรมุก เพื่อตามหาลูกพี่ลูกน้องของเขาพร้อมกับน้ำหนึ่งแก้ว และหลังจากที่เขาญาติของเขาซึ่งได้รับบาดเจ็บแล้ว เขาถามว่า ต้องการดื่มน้ำหรือไม่ ญาติของเขา ก็บอกว่า ต้องการ แต่ในขณะที่เขาขึ้นน้ำให้ญาติเขาได้ยินเสียงร้องของชายอีกคนญาติของเขาจึงชี้ให้เขานำน้ำไปให้ชายคนนั้นดื่ม เขาจึงเดินไปยังชายคนนั้นแล้วพบเขาคือ อิชาม อิบดุล อาศ และในขณะที่ที่เขานำน้ำให้อิชาม เขาได้ยินเสียงร้องของชายอีกคน อิชามจึงชี้ให้เขานำน้ำไปให้ชายคนนั้นดื่ม เขาจึงเดินไปยังชายคนนั้นแต่พบว่าเขาได้เสียชีวิตแล้ว เขาจึงกลับไปหาอิชามแต่ก็พบว่าเขาได้เสียชีวิตแล้ว เขาจึงกลับไปหาญาติของเขา แต่ก็พบว่าเขาได้เสียชีวิตแล้วเช่นกัน

2.4.2.5.4 ร่วมสร้างสรรคสิ่งที่ดีงามให้เกิดขึ้นในชุมชน

ก่อนเดินทางไปยังเมืองตะบูก เพื่อทำสงครามกับชาวโรมัน ผู้ปฏิเสธศรัทธา ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้เรียกร้องบรรดาเศาะฮาบะฮ์บริจาครัฟิ์ ท่านอุมร์ จึงได้มาหาท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ พร้อมกับทรัพย์สินอันมากมาย ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ จึงถามเขาว่า แล้วท่านเหลืออะไรไว้แก่ครอบครัว เขาตอบว่า ฉันเหลือครึ่งหนึ่งจากทรัพย์สินแก่เขา จากนั้นท่านอุมร์ก็ได้อธิบายท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ พร้อมกับทรัพย์สินของเขาทั้งหมด ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ จึงถามเขาว่าแล้วท่านเหลืออะไรไว้แก่ครอบครัว เขาตอบว่า ฉันเหลืออัลลอฮ์ ﷻ และเราะซูลแก่พวกเขา

จากข้างต้นสรุปได้ว่า ความมีน้ำใจตรงกันข้ามกับความอิจฉาริษยา ผู้มีน้ำใจจึงเป็นที่รักและต้องการของคนทั่วไป และเป็นคนที่มีความค่าต่อสังคม จะเป็นผู้ที่มีประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต เราจึงควรฝึกฝนตนเองให้เป็นคนมีน้ำใจ

2.4.3 ความมีวินัย

2.4.3.1 ความหมายของวินัย

ความหมายของ “วินัย” ในอิสลาม ซึ่งตรงกับคำในภาษาอาหรับหลายคำด้วยกัน เช่น อัลอิติซาม (الاعتزام) อัลอินติซอม (الانتظام) และอัลอินฎิบาฏ (الانضباط) บรรดานักวิชาการอิสลามได้ให้ความหมายอย่างหลากหลายตามที่ซัยคุ อาคิล อิบนู มุฮัมมัด อาล อับดุลอาลีย์ ได้รวบรวมไว้ ดังนี้

- 1) หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่อย่างเคร่งครัดและอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะครอบคลุมทั้งที่เกี่ยวข้องกับศาสนบัญญัติ (ชะรีอะฮฺ) และทั่วไป
- 2) หมายถึง การปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่องบนพื้นฐานของความขยัน ความชอบธรรม และความดีงาม พร้อมกับมีความตระหนักในการสำนึกผิด กลับตัวกลับใจทันทีเมื่อเกิดความผิดพลาดขึ้น
- 3) หมายถึง การปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ยึดหลักศาสนบัญญัติ (ชะรีอะฮฺ) ยึดมั่นในความจงรักภักดีต่ออัลลอฮฺ ﷻ และนบี ﷺ และดำเนินตามแนวทางที่เที่ยงตรง

จากความหมายต่างๆ ของ “วินัย” ในอิสลามข้างต้น จะเห็นได้ว่าสามารถนำมาสรุปร่วมกันและมีความหมายดังนี้

การปฏิบัติหน้าที่ตามหลักคำสอนของคัมภีร์อัลกุรอานและหะดีษ โดยเคร่งครัดและอย่างต่อเนื่องบนพื้นฐานของความชอบธรรม และความดีงาม

ส่วนคำว่า “วินัย” ในภาษาไทยนั้น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายว่าหมายถึง ระเบียบแบบแผน และข้อบังคับ ข้อปฏิบัติ เช่น วินัยทหาร กล่าวคือ ทหารต้องยึดมั่นในวินัย หรืออีกนัยหนึ่ง วินัย หมายถึง ข้อบังคับ ข้อปฏิบัติเพื่อให้อยู่ในระเบียบแบบแผน วินัยต่อตนเองเป็นพฤติกรรมในการควบคุมตนเองให้ประพฤติปฏิบัติไปตามกฎระเบียบต่างๆ ที่ได้มีการวางไว้

2.4.3.2 หลักฐานที่สนับสนุนการมีวินัย

﴿ فَاسْتَقِيمْ كَمَا أَمَرْتُ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴾ (282)

(هود : 112)

ความว่า เจ้าจงอยู่ในความเที่ยงธรรมเช่นที่ถูกบัญชา และผู้ที่ขอโทษแก่เจ้า และพวกท่านอย่าได้ละเมิด แท้จริงพระองค์ทรงรู้เห็นสิ่งที่พวกท่านกระทำ (ซูเราะฮ์ฮูด อายะฮ์ที่ 112)

﴿ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهُ وَاحِدٌ فَاسْتَقِيمُوا

إِلَيْهِ وَأَسْتَغْفِرُ لَهُ وَيُؤَيَّلُ لِّلْمُشْرِكِينَ ﴿٦﴾ ﴾ (فصلت : 6)

ความว่า จงกล่าวเถิดมุฮัมมัด ﷺ ฉันก็คือสามัญชนเช่นพวกท่าน แต่ได้มีวะฮีย์ แก่ฉันว่า พระเจ้าของพวกท่านนั้นคือพระเจ้าองค์เดียว ดังนั้นจงมุ่งตรงสู่ พระองค์เถิด และ จงขออภัยต่อพระองค์และความวิบัติจงมีแต่บรรดาผู้ตั้งภาคี (ซูเราะฮ์ฟุศสิลัต อายะฮ์ที่ 6)

((عن سفیان بن عبد الله التقي قال : قلت يا رسول الله قل لي في الإسلام قولا

لا أسأل عنه أحدا غيرك قال قل امنت بالله فاستقم)) أخرجه المسلم : 38

ความว่า ท่านซุฟยาน อิบну อับดุลลอฮ์ อัยษะเกาะฟียี กล่าวว่ไอ้ท่านรอซูลลลอฮ์ จงบอกหลักคำสอนของอิสลามแก่ฉันเถิด แล้วฉันจะไม่ไปถามใครอีก ท่านนบีมุฮัมมัดตอบว่า จงกล่าวว่ ฉันได้ศรัทธาต่อแล้ว หลังจากนั้นก็ยึดมั่น อย่างเคร่งครัด (บันทึกโดยมุสลิม หะดีษที่ 38)

คำว่า الاستقامة (อัลอิสติกอมาฮ์) หมายถึงการปฏิบัติหน้าที่อย่างเคร่งครัด อย่างต่อเนื่อง หรืออย่างสม่ำเสมอ ซึ่งในอายะฮ์และหะดีษข้างต้น จะเห็นได้ว่า ﷺ และท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้ทรงกำชับให้มนุษย์ดำรงไว้ซึ่งการมีวินัยในการดำเนินชีวิตในทุกๆ ด้าน

2.4.3.3 ความสำคัญของการมีวินัย

การสร้างวินัยในชีวิตและการทำงานมีความจำเป็นและสำคัญ เพราะการมีวินัยเป็นรากฐานของพฤติกรรมที่ถูกต้อง สิ่งที่จะช่วยให้คนเรามีวินัยที่ดียังมีหลายลักษณะ ได้แก่ ระเบียบ ข้อกำหนด ข้อปฏิบัติ ข้อบังคับ ตลอดจนกฎหมายและศีลธรรม สิ่งเหล่านี้ มีวัตถุประสงค์ที่จะควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นไปในแนวทางที่พึงประสงค์ ในทางที่ดีงาม ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กำชับให้ประชาชาติของท่านยึดมั่นกับกฎระเบียบของและหลักคำสอนของศาสนาด้วยการรวมกลุ่มกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและปฏิบัติตามกฎระเบียบและหลักคำสอนของศาสนา ท่านยังได้ห้ามมิให้มีการออกนอกกรอบและขอบเขตของกฎระเบียบที่อิสลามได้บัญญัติไว้ หากมีผู้ใดฝ่าฝืนและออกนอกกรอบกฎระเบียบดังกล่าวแล้ว เขาก็จะได้รับการลงโทษ ในโลกอาคิเราะฮ์ ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวว่า

((لن تجتمع أمتي على ضلالة , فعليكن بلجماعة , فإن يدا الله على الجماعة))

أخرجه الطراني : 13625

ความว่า ประชาชาติของฉันจะไม่รวมตัวกันอยู่ในการหลงทางอย่างเด็ดขาด ดังนั้นพวกท่านทั้งหลาย จงรวมกลุ่มกันเถิด เพราะความช่วยเหลือจาก ﷺ จะเกิดขึ้นกับการรวมกลุ่ม (บันทึกโดย อัญญาอะบะรอไนย์ หะดีษที่ 13623)

ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวอีกว่า

((إن الشيطان ذئب الإنسان كذئب الغنم يأخذ الشاة القصية والناحية فإياكم

والنعب , وعليكم بالجماعة)) أخرجه أحمد : 22082

ความว่า แท้จริงมารร้ายชัฎอนเปรียบเสมือนสุนัขจิ้งจอกที่ชอบล่ามนุษย์ เหยก เช่น สุนัขจิ้งจอกที่ชอบล่ากิ้งก่าและที่หลุดออกจากฝูง ดังนั้นพวกท่านจงรวมกลุ่มกันเถิด (บันทึกโดย หะดีษ ที่ 22082)

จากตัวบทหะดีษทั้งหมดนี้ แสดงให้เห็นว่าอิสลามได้กำหนดกรอบและขอบเขต ในการดำรงชีวิตของมนุษย์โดยให้ใช้ชีวิตในลักษณะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ไม่อนุญาตให้แยกตัวปลีกวิเวกอยู่คนเดียว ดังนั้น ทุกคนจึงควรตระหนักในความสำคัญและ

ความจำเป็นของการมีวินัยในการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม สังคมหรือชุมชน โดยยึดกฎระเบียบของอัลกุรอานและหะดีษ และกติกาสังคมที่ไม่ขัดแย้งกับหลักการของอิสลาม

2.4.3.4 ประเภทของการมีวินัย

2.4.3.4.1 การมีวินัยต่อ (ผู้ทรงบริสุทธิและสูงส่งยิ่ง) และนบี ﷺ

อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสไว้

﴿ فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ فَإِذَا أُطْمَأْنِنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْفُوتًا ﴾

(النساء : 103)

ความว่า ครั้นเมื่อพวกเจ้าเสร็จจากการละหมาดแล้ว ก็จงกล่าวรำลึกถึงอัลลอฮ์ ทั้งในสภาพยืนและนั่งและในสภาพนอนเอกเขนกของพวกเจ้า ครั้นเมื่อพวกเจ้าปลอดภัยแล้ว ก็จงดำรงไว้ซึ่งการละหมาด แท้จริงการละหมาดนั้นเป็นบัญญัติที่ถูกกำหนดเอาไว้แก่ผู้ศรัทธาทั้งหลาย (ซูเราะฮ์อันนิซาอฺ อายะฮ์ที่ 103)

จากอายะฮ์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่ามุสลิมจะต้องมีวินัยในการรักษาเวลาละหมาด ซึ่งเป็นการถวายเป็นความจงรักภักดีต่ออัลลอฮ์ ﷻ อย่างครบถ้วนทั้งห้าเวลา เมื่อใดที่เข้าเวลาละหมาดแล้วจะต้องรีบไปยังมัสยิดหรือสถานที่ละหมาดเพื่อทำการละหมาด การรักษาเวลาละหมาดนั้นนอกจากจะเป็นการสร้างวินัยต่อแล้วยังเป็นการสร้างวินัยให้แก่ตนเองในเรื่องการรักษาเวลาและตรงต่อด้วยเช่นกัน

ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวว่า

((فعليكم بسنتي وسنة الخلفاء المهديين الراشدين تمسكوا بها وعضوا عليها بالنواجذ

وإياكم ومحدثات الأمور)) أخرجه ابن حبان : 5

ความว่า พวกเขาทั้งหลายจงยึดแนวทางของฉันและแนวทางของบรรดาผู้นำ
ที่มาทำหน้าที่แทนฉัน และจงยึดอย่างเคร่งครัด และกำคัมน์ไว้ด้วยพันธกรรม
และจงหลีกเลี่ยงจากสิ่งที่อุปโลกน์ ขึ้นมาใหม่ทั้งหลาย (บันทึกโดยอิบน์อับบาน
หะดีษที่ 5)

2.4.3.4.2 การมีวินัยต่อตนเอง

การสร้างวินัยให้ตนเองหรือวินัยที่พึงปฏิบัติต่อตนเองและผู้อื่น

มีดังนี้

1) การปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายและตรงต่อเวลา

เป็นสิ่งที่พึงยึดถือเป็นอันดับแรก ทั้งนี้เพราะเวลาเป็นสิ่งที่
แน่นอนตายตัว และยึดเป็นตัวกำหนดความมีประสิทธิภาพของตนเองไว้ เพราะส่วนมากแล้วคน
ที่มีความสำเร็จในชีวิตมักจะเป็นคนที่ยึดถือเรื่องตรงต่อเวลาเป็นสิ่งสำคัญอัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ وَالْعَصْرِ ۝١ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ ۝٢ ﴾ (العصر : 1-2)

ความว่า ข้าขอสาบานด้วยเวลา แท้จริงมนุษย์นั้นอยู่ในความขาดทุน
(ซูเราะฮ์ อัลอัสรฺ อายะฮ์ที่ 1 – 2)

อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا
وَقَدْ جَعَلْتُمْ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴾ (النحل : 91)

ความว่า และพวกเจ้าจงปฏิบัติให้ครบตามพันธสัญญาของอัลลอฮ์ ﷻ เมื่อพวก
เจ้าได้ให้สัญญาไว้ และพวกเจ้าอย่าได้ทำลายคำสาบานหลังจากได้ยืนยันมัน
และแน่นอน พวกเจ้าได้ตั้งอัลลอฮ์เป็นพยานแก่พวกเจ้า แท้จริงอัลลอฮ์ ﷻ
ทรงรอบรู้สิ่งที่พวกเจ้ากระทำ (ซูเราะฮ์ อันนะหฺล อายะฮ์ที่ 91)

จากอายะฮ์อัลกุรอานข้างต้น แสดงให้เห็นว่าอิสลามได้ให้ความสำคัญกับเวลามาก และตอกย้ำว่า มนุษย์ส่วนใหญ่อยู่ในความขาดทุน เนื่องจากไม่ให้ความสำคัญกับเวลา และการรักษาสัญญาที่ได้ตกลงกันระหว่างคู่สัญญา ก็มีความสำคัญอย่างยิ่งเช่นกัน เพราะถ้าหากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งผิดสัญญา แล้ว ก็หมายถึงความเสียหายที่จะเกิดขึ้นกับอีกฝ่ายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

2) มีความเพียรพยายามในการทำงาน

หมายถึงการไม่ย่อท้อ ท้อถอย และล้มเลิกก่อนที่ผลของงานจะสำเร็จ มีความอดทน อดกลั้นต่ออุปสรรคทั้งปวงอัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ
وَأَصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴾ (الأنفال : 46)

ความว่า และจงเชื่อฟังอัลลอฮ์ ﷻ และเราะซูล ﷺ ของพระองค์เถิด และจงอย่าขัดแย้งกัน จะทำให้เจ้าย่อท้อ และทำให้ความเข้มแข็งของพวกเจ้าหลุดไปและจงอดทนเถิด แท้จริงนั้นทรงอยู่กับผู้ที่อดทนทั้งหลาย (ซูเราะฮ์ อัลอันฟาล อายะฮ์ที่ 46)

อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสอีกว่า

﴿ وَلَتَجْلِبُنَّكُمْ بِشْيَءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ
وَالْأَنْفُسِ وَالْأَمْوَالِ وَبَشِيرٍ الصَّابِرِينَ ﴾ (البقرة : 155)

ความว่า และแน่นอน เราจะทำทดลองพวกเจ้าด้วยสิ่งใดสิ่งหนึ่งจากความกลัว ความหิวและความสูญเสีย (อย่างใดอย่างหนึ่ง) จากทรัพย์สินสมบัติ ชีวิต และพืชผล และเจ้าจงเข้มแข็งข่าวดีแก่บรรดาผู้ที่มีความอดทนเถิด (ซูเราะฮ์อัลบะเกาะเราะฮ์ อายะฮ์ที่ 155)

อายะฮ์ข้างต้นชี้ว่าอัลลอฮ์ ﷻ จะทรงให้ความช่วยเหลือผู้ที่อดทนและทรงประทานความสำเร็จให้แก่เขา

3) มีความกล้าหาญและความรับผิดชอบ

ความกล้าหาญที่จะแสดงออก อย่างสมเหตุสมผล และยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นนั้นตลอดจนมีความรับผิดชอบในหน้าที่ ที่ตนได้รับมอบหมาย เป็นสิ่ง ที่อิสลามส่งเสริมและให้การสนับสนุนดังที่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวว่า ในหะดีษบทหนึ่ง มีความว่า ท่านอะบิซัร ได้รายงานว่ ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้สั่งใช้ให้ฉันในเจ็ดประการด้วยกัน และท่านได้สั่งให้ฉันพูดความจริงถึงแม้ว่ามันจะขมก็ตาม และสั่งให้ฉันไม่เกรงกลัว เพื่อ แม้ว่าจะถูกคำทอก็ตาม (บันทึกโดยอะหฺมัด หะดีษที่ 21453)

ความกล้าหาญอย่างมีเหตุผลถือเป็นลักษณะของผู้ที่มีวินัย เนื่องจากการปกป้องสิ่งที่ถูกต้องและการห้ามปรามสิ่งที่ผิดจะนำพาสังคมให้เกิดความสงบสุขได้ อย่างยั่งยืน

4) มีความมุ่งมั่นในการดำรงชีวิตอย่างจริงจังและจริงใจ อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿وَأَبْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنْ
كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ
الْمُفْسِدِينَ﴾ (القصص : 77)

ความว่า จงแสวงหาสิ่งที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ประทานแก่เจ้าเพื่อปรโลกและอย่าลืม ส่วนของเจ้าแห่งโลกนี้และจงทำความดีเสมือนกับที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ทรงทำความดีแก่เจ้า และอย่าแสวงหาความเสียหายในแผ่นดินแท้จริงอัลลอฮ์ ﷻ ไม่ทรงโปรดบรรดาผู้บ่อนทำลาย(ซูเราะฮ์อัลเกาะศอศ อายะฮ์ ที่ 77)

การใช้ชีวิตของผู้ที่มีวินัยจะมีความแตกต่างจากคนทั่วไป เพราะว่คน ที่มีวินัย เขาจะสามารถจัดการบริหารการงานในทางโลกนี้และการงานหรืออิบาอะฮ์ เพื่อเป็นเสบียงในวันอาคีเราะฮ์ได้อย่างสมดุลตามที่อัลกุรอานและหะดีษได้บัญญัติไว้

5) รู้จักวางแผนในการทำงาน

การทำงานทุกอย่างจะต้องมีการวางแผนอย่างมีเป้าหมายและ ถูกต้องตามวัตถุประสงค์

อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي ۖ وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴾ (يوسف : 108)

ความว่า จงกล่าวเถิด โอ้มุฮัมมัด ﷺ นี่คือนำทางของฉัน ฉันเรียกร้องไปสู่อย่างประจักษ์แจ้งทั้งตัวฉัน และผู้ปฏิบัติตามฉัน และมหาวริสุทฺ์แห่งฉันมิได้อยู่ในหมู่ผู้ตั้งภาคี (ซูเราะฮ์ยอซุฟ อายะฮ์ที่ 108)

การวางแผนในการทำงานเป็นกลุ่มจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องจัดสรรตำแหน่งระหว่างผู้นำและผู้ตามพร้อมกับกำหนดระเบียบ ข้อบังคับ และทิศทางหรือเป้าหมายในการทำงานอย่างชัดเจน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดวินัยในการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ

6) รู้จักบทบาทหน้าที่ของตนและเคารพในสิทธิของผู้อื่น
ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวว่า

((حق المسلم على المسلم ست قيل ما هي يا رسول الله قال إذا لقيته فسلم عليه وإذ ادعاك فأجبه وإذا استنصحك فانصح له وإذ اعطس فحمد الله فسمته وإذا مرض فعده وإذ أمانت فاتبعه)) (أخرجه أحمد : 8832)

ความว่า สิทธิของมุสลิมต่อมุสลิมด้วยกันมีหกประการ มีคนถามว่า อะไรบ้าง ท่านรอซูลุลลอฮ์ ท่านตอบว่า เมื่อพบเขาท่านก็จงให้สลามและเมื่อเขาเทียบเชิญท่านก็จงตอบรับ และเมื่อเขาต้องการคำปรึกษา ก็จงให้คำปรึกษา เมื่อเขาจามและกล่าวว่า อัลฮัมดุลิลลาฮ์ ก็จงตอบกลับ และเมื่อเขาป่วย ก็จงไปเยี่ยมเยียนเขา (บันทึกโดยอะหฺมัด หะดีษที่ 8832)

ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวว่า

((المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده)) (أخرجه المسلم : 171)

ความว่า มุสลิม คือผู้ที่ทำให้มุสลิมปลอดภัยจากลิ้นและมือของเขา (บันทึกโดยมุสลิม หะดีษที่ 171)

การคุ้มครองสิทธิเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งทั้งสิทธิส่วนบุคคล สิทธิของสมาชิกในครอบครัว สิทธิของสังคม และสิทธิของชนต่างศาสนา หากทุกคนสามารถรักษา และให้ความคุ้มครองสิทธิต่างๆ เหล่านี้ได้แน่นอนสังคมก็จะสันติสุข

7) มีสิ่งจะยื่นหยัดในหลักการที่ถูกต้อง
ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวว่า

عليكم بالصدق فإن الصدق يهدي إلى البر وإن البر يهدي إلى الجنة ((أخرجه البخاري : 5743))

ความว่า ท่านทั้งหลายต้องยึดมั่นในความสัตย์จริง เพราะความสัตย์จริงจะนำพาท่านไปยังความดีทั้งหลาย และความดีทั้งหลายก็จะนำพาไปสู่สวนสวรรค์ (บันทึกโดยอัลบุคอรีย์ หะดีษที่ 5743)

หะดีษบทนี้ได้ยืนยันว่า ผู้ที่ยึดมั่นในการพูดแต่ความจริง ไม่พูดเท็จ ไม่หลอกลวง ไม่กลับกลอกผู้อื่น จะนำพาเขาไปสู่ความดีงาม และเขาก็จะได้เข้าสวรรค์ในโลกหน้าอย่างแน่นอน

8) เคารพและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับ และกฎหมาย

อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَأَصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴾ (الأنفال : 46)

ความว่า และจงเชื่อฟังอัลลอฮ์ ﷻ และเราะซูล ﷺ ของพระองค์เถิด และจงอย่าขัดแย้งกัน จะทำให้เจ้าย่อท้อ และทำให้ความเข้มแข็งของพวกเจ้าหดไป และจงอดทนเถิด แท้จริงนั้นทรงอยู่กับผู้ที่อดทนทั้งหลาย (ซูเราะฮ์อัลอันฟาล อายะฮ์ที่ 46)

อิสลามถือว่าการจงรักภักดีต่ออัลลอฮ์ ﷻ และรอซูลเป็น
ข้อบังคับสูงสุดต้องปฏิบัติตามและฝ่าฝืนมิได้ ผู้ใดที่ฝ่าฝืนถือว่ามีความผิดที่ร้ายแรงทั้งทางโลกนี้
และโลกหน้าด้วย

9) ประหยัดคอคอม ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือย และไม่สร้างหนี้สิน
อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا ﴾ (الأنفال : 67)

ความว่า และบรรดาผู้ที่เมื่อเขาใช้จ่าย เขาก็จะไม่สุรุ่ยสุร่าย และไม่ตระหนี่ และ
เขาจะอยู่บนทางสายกลาง (ซูเราะฮ์อัลฟุรกอน อายะฮ์ที่ 67)

อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ وَعَاتِذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تَبْذُرْ تَبْذِيرًا ﴾
﴿ إِنَّ الْمُبْذِرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيْطَانِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ﴾ (الإسراع : 26-27)

ความว่า และจงให้สิทธิแก่ญาติที่ใกล้ชิด ผู้ขัดสน และผู้เดินทาง และจงอย่าสุรุ่ย
สุร่ายนัก แท้จริงบรรดาผู้สุรุ่ยสุร่ายนั้นเป็นพวกพ้องที่ของเหล่าชัยฏอน และ
ชัยฏอนนั้นนเณรคุณต่อพระเจ้าของมัน (ซูเราะฮ์อัลอิสรออ อายะฮ์ที่ 26 – 27)

การใช้ชีวิตอยู่บนทางสายกลางหรือความพอดี ความพอเพียง
เป็นแนวทางที่อิสลามได้กำชับและส่งเสริม เพื่อมิให้มนุษย์ลุ่มหลงกับวัตถุมากเกินไปกลายเป็น
คนวัตถุนิยม และในที่สุดชีวิตก็จะมีแต่ความวุ่นวายไม่จบไม่สิ้น ดังนั้นความพอดี ความพอเพียง
จะช่วยให้เกิดความมีวัย มีคุณธรรม จริยธรรม และทำให้จิตใจสงบและมีความสุขในการใช้ชีวิต
บนโลกนี้และโลกหน้า

10) ยึดมั่นในศาสนาไม่กระทำการใดๆ ที่ผิดต่อศีลธรรมและ
จรรยาบรรณ

อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ وَلَوْ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا وَأَتَّقُوا لِمَثُوبَةٍ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَّوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴾ (البقرة : 103)

ความว่า และหากว่า เขาเหล่านั้นศรัทธา และเกรงกลัวแล้ว แน่อน ผลิตินสังส์
ณ ที่อัลลอฮ์ ﷻ นั้นย่อมดีกว่า หากพวกเขารู้ (ซูเราะฮ์อัลบะเกาะเราะฮ์ อายะฮ์
ที่ 103)

ศาสนาอิสลามคือวิถีชีวิตของมุสลิม นับตั้งแต่เกิดจนถึงเสียชีวิต
มุสลิมจะปฏิบัติ ละเว้น หรือฝ่าฝืนหลักคำสอนของอิสลามมิได้

จากข้างต้นสรุปได้ว่า ความมีวินัย คือ การปฏิบัติ ข้อบังคับ
ข้อปฏิบัติเพื่อให้อยู่ในระเบียบแบบแผน วินัยต่อตนเองเป็นพฤติกรรมในการควบคุมตนเอง
ให้ประพฤติปฏิบัติไปตามกฎระเบียบต่างๆ ที่ได้มีการวางไว้

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กัลยา ศรีปาน (2542) ได้ทำการศึกษาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนระดับ
ประถมศึกษาในกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียนในระดับประถมศึกษา ผลการวิจัยพบว่า ระดับคุณธรรม
จริยธรรมของนักเรียนโดยภาพรวม องค์กรประกอบด้านความใฝ่รู้ ด้านการประหยัด ด้านความ
สามัคคี ด้านความเสียสละ ด้านความเมตตา กรุณา ด้านการตรงต่อเวลา อยู่ในระดับปานกลาง
องค์กรประกอบด้านความขยัน ความมีระเบียบวินัย ด้านความกตัญญูทดแทน ด้านความเป็นผู้มี
วัฒนธรรมและปฏิบัติตาม ขนบธรรมเนียมประเพณี อยู่ในระดับสูง ส่วนด้านความอดทน ด้าน
ความซื่อสัตย์สุจริต ความยุติธรรมอยู่ในระดับต่ำ นอกจากนี้ยังพบว่า นักเรียนหญิงมีคุณธรรม
จริยธรรมแตกต่างจากนักเรียนชายอย่างมีนัยสำคัญ .05 โดยนักเรียนหญิงจะมีคุณธรรมจริยธรรม
สูงกว่านักเรียนชาย และนักเรียน ที่เรียนระดับชั้นแตกต่างกัน ก็มีคุณธรรมจริยธรรมแตกต่างกัน
อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 โดยนักเรียนในระดับชั้นที่สูงกว่าจะมีคุณธรรมจริยธรรมสูงกว่า
นักเรียนในระดับชั้นที่ต่ำกว่า

โคลเบอร์ก (Kohlberg. 1969 ; อ้างอิงจาก ดวงเดือน พันธมนาวิน. 2544 : 15)
ได้ศึกษาถึงความแตกต่างของพัฒนาการทางจริยธรรมของเยาวชน พบว่าในเด็กเล็กและเด็กโต
นั้นผู้ชายและผู้หญิงไม่มีความแตกต่างกันในการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม แต่ในเด็กวัยรุ่นชาย
มีพัฒนาการทางจริยธรรมที่ก้าวหน้ามากกว่าเด็กวัยรุ่นหญิง

สุมณฑา แก่นกุล (2544 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาจริยธรรมของนักเรียนระดับ
ประถมศึกษาปีที่ 6 สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอพะโต๊ะ ตั้งกัสำนักงานการประถมศึกษา
จังหวัดชุมพรใน 13 องค์กรประกอบ พบว่า ระดับจริยธรรมของนักเรียน โดยภาพรวมอยู่ในระดับ
มาก เมื่อพิจารณาเป็นรายองค์กรประกอบพบว่า จริยธรรมด้านความใฝ่รู้ ความอดทน ความประหยัด

ความเมตตา กรุณา ความยุติธรรม อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนจริยธรรมด้านความขยันหมั่นเพียร ความซื่อสัตย์ ความมีระเบียบวินัย ความเสียสละ ความกตัญญู กตเวที ความตรงต่อเวลา ความสามัคคี ความเป็นผู้มีวิถึวัฒนธรรมและปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณี อยู่ในระดับมาก การเปรียบเทียบจริยธรรมจำแนกตามเพศ ด้านความใฝ่รู้ ความสามัคคี ความยุติธรรม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ด้านความซื่อสัตย์ ความมีระเบียบวินัย ความเมตตา กรุณา ความกตัญญู กตเวที ความเป็นผู้มีวิถึวัฒนธรรมและปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณี แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ส่วนด้านความประหยัด ความเสียสละ ความตรงต่อเวลา ความขยันหมั่นเพียร แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยจริยธรรมของเพศหญิง สูงกว่าเพศชาย ส่วนด้านความอดทนนักเรียนมีจริยธรรมไม่แตกต่างกัน

ชูพงศ์ สุจริตน์ (2546 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาจริยธรรมของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี กลุ่มตัวอย่างจำนวน 254 คน ผลการวิจัยพบว่า ระดับจริยธรรมของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา ด้านความมีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ และความอดทน โดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับสูง การเปรียบเทียบจริยธรรมจำแนกตามเพศ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และนักเรียนที่ระดับชั้นต่างกัน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และนักเรียนที่ระดับชั้นต่างกัน แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ยกเว้นด้านความรับผิดชอบ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

สายหยุด ภูปุย (2547) ทำวิจัยเรื่อง พฤติกรรมด้านจริยธรรม นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์ ตามความคิดเห็นของผู้ปกครอง อาจารย์ และผู้ประกอบการหอพัก โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาพฤติกรรมด้านจริยธรรม นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์ ตามความคิดเห็นของผู้ปกครอง อาจารย์ผู้สอน และเจ้าของผู้ประกอบการหอพัก โดยใช้ประเด็นในการศึกษาวิจัยพฤติกรรมด้านจริยธรรม 6 ด้าน คือ ด้านความรับผิดชอบ ด้านความซื่อสัตย์ สุจริต ด้านความประหยัด ด้านความมีระเบียบวินัย ด้านความมีเหตุผล และด้านไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข เพราะเป็นพฤติกรรมจริยธรรมที่สังคมส่วนใหญ่ยอมรับ และเพื่อหาแนวทางในการที่จะพัฒนาด้านจริยธรรมของนักศึกษาในมหาวิทยาลัย พบว่า โดยภาพรวมนักศึกษามีพฤติกรรมจริยธรรมอยู่ในระดับมากและบางด้านอยู่ในระดับน้อย และระดับปานกลาง ซึ่งจะต้องมีการพัฒนาพฤติกรรมด้านจริยธรรมของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์ต่อไป

อ่อนศรี ทองไพจิตร (2548) ทำวิจัยเรื่อง จริยธรรมนักเรียนในชั้นเรียน ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจะเข็งตราเขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบจริยธรรมนักเรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาจะเชิงเทราเขต 1 จำแนกตามสถานที่ตั้งของสถานศึกษาผลการวิจัยพบว่า จริยธรรม นักเรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจะเชิงเทรา เขต 1 โดยรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ทุกด้านอยู่ในระดับมาก ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านความเสียสละ ด้านความซื่อสัตย์ ด้านความมีระเบียบวินัย ด้านความรับผิดชอบ และด้าน ความอดทน การเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยจริยธรรมนักเรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษาจะเชิงเทรา เขต 1 ระหว่างเขตชุมชนเมืองกับเขตชุมชนชนบท โดยรวมและ รายด้านไม่แตกต่างกัน

อัจฉรา พลายเวช (2549) ทำวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน จริยธรรมครูโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ สังเคราะห์และวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน จริยธรรมครู ตามโมเดลสมมติฐานกับข้อมูลเชิงประจักษ์ผลการวิจัยปรากฏว่า องค์ประกอบจริยธรรมครู มี 11 ด้าน มีค่าน้ำหนักองค์ประกอบอยู่ระหว่าง .72 ถึง .97 เรียงลำดับค่าน้ำหนักองค์ประกอบ จากมากไปน้อยได้ดังนี้ ด้านความสามัคคี ด้านความกตัญญูคุณงามความดี ด้านความมีระเบียบวินัย ด้านความอดออม ด้านความยุติธรรม ด้านความเมตตากรุณา ด้านความรับผิดชอบ ด้านความ ซื่อสัตย์สุจริต ด้านความเสียสละ ด้านความรักและศรัทธาในอาชีพครู และด้านความอดทน อดกลั้น

สุพัตรา วิจิตร โสภกา (2550) ทำวิจัยเรื่อง แนวทางการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนา จริยธรรมนักเรียน : กรณีศึกษานักศึกษาในหอพักของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขต หาดใหญ่ มีวัตถุประสงค์เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาจริยธรรมนักศึกษาในหอพัก ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ สร้างแกนนำนักศึกษาที่พึงประสงค์ ในประชาคม มอ. และนักศึกษาชั้นปีที่ 1 ได้ทราบแนวทางและมีส่วนร่วมในการประพฤติปฏิบัติ ตนให้เหมาะสมในด้านการแต่งกาย ความประพฤติและการมีวินัยจราจร พบว่า นักศึกษาชั้นปีที่ 1 มากกว่าร้อยละ 70 ไม่เคยประพฤติผิด และประพฤติผิดน้อย ยกเว้นการไม่สวมหมวกกันน็อก หรือไม่คาดเข็มขัดนิรภัย แต่เมื่อพิจารณารายด้าน ด้านการแต่งกาย ควรณรงค์เพราะไม่ เหมาะสมกับกาลเทศะในที่สาธารณะ ด้านความประพฤติควรณรงค์เกี่ยวกับการพูด การไม่ ซื่อสัตย์ต่อตนเองหรือผู้อื่น การวางตัวในการคบกับเพื่อนต่างเพศไม่เหมาะสม และด้านวินัย จราจร ควรณรงค์เพิ่มเกี่ยวกับการไม่สวมหมวกกันน็อก หรือ ไม่คาดเข็มขัดนิรภัย

บุญฤทธิ์ ปิ่นทับทิม (2550) ได้ศึกษาคุณธรรมจริยธรรมและแนวทางพัฒนา คุณธรรมจริยธรรมอิสลามนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาใน โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ในพื้นที่ภาคกลาง โดยจำแนกตามจังหวัดที่ตั้งและประเภทโรงเรียน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้

เป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในพื้นที่ภาคกลาง จำนวน 266 คน พบว่า คุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในพื้นที่ภาคกลาง อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านอยู่ในระดับมาก และปานกลาง เรียงลำดับคะแนนเฉลี่ย คือ ความสุภาพถ่อมตน ความเมตตา ความบริสุทธิ์ใจ ความอดทนและการให้อภัย

สุไชเมาะฮ์ ไหนเค (2552) ได้ศึกษาพฤติกรรมทางจริยธรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนมิฟตาฮุดดีน(บ้านพลีใต้) อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา โดยเปรียบเทียบพฤติกรรมทางจริยธรรมของนักเรียน จำแนกตามเพศ ลำดับการเกิด อาชีพของผู้ปกครอง สถานภาพของบิดามารดา และระดับการศึกษาของผู้ปกครอง กลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ประจำปีการศึกษา 2552 จำนวน 23 คน พบว่า พฤติกรรมทางจริยธรรมของนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนมิฟตาฮุดดีน (บ้านพลีใต้) อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา โดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับสูง และเพศชายและเพศหญิง ลำดับการเกิด สถานภาพของบิดามารดา ระดับการศึกษาของผู้ปกครอง และอาชีพของผู้ปกครองของนักเรียน มีพฤติกรรมทางจริยธรรมไม่แตกต่างกัน

มูมิน๊ะห์ บุงอหยง (2552) ได้ศึกษากิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมอิสลามแก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เขตพื้นที่การศึกษายะลา เขต 1 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ เป็นครูผู้สอนสายวิชาศาสนาและสามัญ จำนวน 394 คน พบว่า ระดับการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมอิสลามแก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เขตพื้นที่การศึกษายะลา เขต 1 ตามความเห็นของครูผู้สอนพบว่าโดยภาพรวมและรายข้ออยู่ในระดับมาก ส่วนปัญหาและอุปสรรคในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม คือ เวลาไม่เพียงพอและงบประมาณที่มีจำกัด บุคลากรบางส่วนขาดความรับผิดชอบต่อน้ำที่ที่ได้รับมอบหมายและไม่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี นักเรียนขาดจิตสำนึก และไม่เห็นคุณค่าของคุณธรรมจริยธรรม ความแตกต่างด้านฐานะของครอบครัว ขาดความร่วมมือจากผู้ปกครอง พ่อแม่ไม่ค่อยเอาใจใส่เรื่องการปลูกฝังจริยธรรมแก่บุตรหลาน และไม่มีกิจกรรมที่เน้นเฉพาะด้าน ส่วนข้อเสนอแนะในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน คือ ผู้บริหาร บุคลากรและนักเรียนควรสร้างจิตสำนึกที่ดีในการปฏิบัติคุณธรรมจริยธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี ควรมีการปรับปรุงเวลาเรียนและให้มีความพร้อมด้านสื่อวัสดุอุปกรณ์ ควรเปิดโอกาสให้นักเรียนแสดงความสามารถในการนำเสนอรูปแบบกิจกรรมและมีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะกิจกรรมการทำฮาลาเกะฮุประจำโรงเรียนและจัดให้มีการประชุมฮาลาเกะฮุทุกสัปดาห์ และกิจกรรมการเยี่ยมเยียนตามบ้านของนักเรียน

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นการศึกษาถึงปัญหาทางสังคมในด้านคุณธรรมจริยธรรม ที่มีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะทางคุณธรรมจริยธรรมของการดำเนินชีวิต รวมทั้งสังคมและเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตามหลักคุณธรรมจริยธรรมอิสลาม ของนักเรียน จะเห็นได้ว่าการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมให้เกิดขึ้นในตัวบุคคลได้รับความสนใจ และให้ความสำคัญทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ซึ่งงานวิจัยดังกล่าวนี้นับว่าเกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์ในการเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าในเรื่องที่ทำการวิจัยครั้งนี้ เพราะจะช่วยให้ทราบถึงแนวทางในการปฏิบัติตามหลักคุณธรรมจริยธรรมให้กับเด็กและเยาวชน เพื่อเป็นการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมอันดีที่จะส่งผลไปถึงการแก้ไข ปรับปรุงวิธีการ และพัฒนาแนวทางในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของสถาบันการศึกษา สถาบันครอบครัวสื่อมวลชน ตลอดจนสถาบันอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องให้เกิดประสิทธิผลต่อไป

Prince of Songkla University
Pattani Campus